AKHAND KIRTANI JATHA (REGD.)

ਆਤਮ ਰੰਗ

ਸਪੈਸ਼ਲ ਅੰਕ

ਜਿਲਦ ੨੪ ਜੁਲਾਈ 2023 ਹਾੜ-ਸਾਵਣ 555 ਨਾਨਕਸ਼ਾਹੀ July 2023 ਅੰਕ 7

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਜਨਮ ਦਿਵਸ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ

(07.07.1878 - 16.04.1961)

ਮਹਾਨ ਆਜਾਦੀ ਘੁਲਾਟੀਏ ਗੁਰਪੁਰਵਾਸੀ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜੋ 20ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੀ ਅਨੁਪਮ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੰਥ ਵੱਲੋਂ ਸੋਨੇ ਦੀ ਚਿੜੀ ਕਹਿ ਕੇ ਸਨਮਾਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।ਆਪ ਜੀ ਅਤੁੱਟ ਨਾਮ ਅਭਿਆਸੀ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਕੀਰਤਨ ਦੇ ਧਨੀ, ਕੱਥਨੀ ਦੇ ਸੂਰੇ, ਰਹਿਤ ਰਹਿਣੀ ਦੇ ਪੂਰੇ ਅਤੇ ਗੁਰਮਤਿ ਗੁਹਜ ਰਮਜ਼ਾਂ ਦੇ ਅਦੁੱਤੀ ਵਿਆਖਿਆਕਾਰ ਸਨ। ਆਪ ਜੀ ਆਪਣੇ ਪਿੱਛੇ ਅਗੰਮੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਲਹਿਰ, ਅਖੰਡ ਕੀਰਤਨੀ ਜੱਥੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਛੱਡ ਗਏ ਹਨ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ 145 ਵਾਂ ਜਨਮ ਦਿਹਾੜਾ ਬੜੇ ਪ੍ਰੇਮਪੂਰਵਕ, ਸ਼ਰਧਾ, ਪਿਆਰ, ਸਤਿਕਾਰ ਤੇ ਰੀਝਾਂ ਨਾਲ ਮਨਾਉਣ ਲਈ ਮਿਤੀ 06.07.2023 ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ 09.07.2023 ਤਕ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਗੁਰਮਤ ਸੰਚਾਰ, ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਟੱਰਸਟ, ਭਾਈ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਨਗਰ, ਲੁਧਿਆਣਾ ਵਿਖੇ ਮਨਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।ਇਸੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਲਾਨਾ ਅਖੰਡ ਕੀਰਤਨ ਸਮਾਗਮ ਸ਼ਿਮਲਾ 27.07.2023 ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ 30.07.2023 ਤਕ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ, ਸੰਜੋਲੀ, ਸ਼ਿਮਲਾ ਵਿਖੇ ਮਨਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸੰਗਤਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਬੇਨਤੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਸਮਾਗਮਾਂ ਵਿੱਚ ਹਾਜਰੀਆਂ ਭਰ ਕੇ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੀਆਂ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਲਵੋ ਤੇ ਅਪਣਾ ਜੀਵਨ ਸਫਲਾ ਕਰੋ।

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ

ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਹਵੇਲੀ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਨਾਰੰਗਵਾਲ

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਾਥੀਆਂ ਨਾਲ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਹਾਜਰੀ ਭਰਦੇ ਹੋਏ

ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਤਪੋਵਨ, ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਕੁਮਾਰਹੱਟੀ

ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਚਾਰ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਟਰੱਸਟ ਲੁਧਿਆਣਾ

ੴ ਠਾਕੁਰ ਗਾਈਐ ਆਤਮ ਰੰਗਿ ੴ

ਆਤਮ ਰੰਗ

ਅਖੰਡ ਕੀਰਤਨੀ ਜਥਾ (ਰਜਿ.) ਵੱਲੋਂ
ਨਿਰੋਲ ਗੁਰਮਤਿ ਮਾਸਕ ਪੱਤਰ

ਆਤਮ ਰੰਗ ਹਰ ਮਹੀਨੇ ਦੀ ਆਖ਼ਰੀ ਮਿਤੀ ਨੂੰ ਡਿਸਪੈਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਆਤਮ ਰੰਗ ਹਰ ਮਹੀਨੇ ਦੀ ਆਖ਼ਰੀ ਮਿਤੀ ਨੂੰ ਡਿਸਪੈਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਜਿਲਦ ੨੪ ਜੁਲਾਈ 2023 ਹਾੜ-ਸਾਵਣ 555 ਨਾਨਕਸ਼ਾਹੀ July 2023 ਅੰਕ 7

ਬਾਨੀ ਤੇ ਸਾਬਕਾ ਮੁੱਖ ਸੰਪਾਦਕ

ਗੁਰਪੁਰਵਾਸੀ ਭਾਈ ਸਤਨਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ
ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ

ਮੁੱਖ ਸੰਪਾਦਕ
ਭਾਈ ਮਨਪ੍ਰੀਤ ਸਿੰਘ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ

ਦ.ਫਤਰ
245, ਸੈਕਟਰ 35-ਏ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ (ਇੰਡੀਆ)
.ਫ਼ੋਨ ਅਤੇ ਵਟਸਐਪ : 98143-00245, 75289-00045
E-mail : atamrang3@gmail.com
Website : www.akjatamrangmagazine.org

ਸਲਾਹਕਾਰ

ਭਾਈ ਕੁਲਵੰਤ ਸਿੰਘ, ਕਾਕੀ ਪਿੰਡ
ਭਾਈ ਦਲਜੀਤ ਸਿੰਘ ਭੱਟੀ, ਲੁਧਿਆਣਾ
ਭਾਈ ਦਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ (ਡੀ.ਐਸ.ਪੀ.), ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ
ਭਾਈ ਗੁਰਬੱਚਨ ਸਿੰਘ, ਦਿਆਲਪੁਰ
ਭਾਈ ਪ੍ਰਿਤਪਾਲ ਸਿੰਘ ਖਾਲਸਾ, ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ
ਭਾਈ ਪਰਮਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਮੋਗਾ/ਸ਼ਿਕਾਗੋ

ਕਾਨੂੰਨੀ ਸਲਾਹਕਾਰ
ਐਡਵੋਕੇਟ ਭਾਈ ਰਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਸੈਂਪਲਾ

ਚੰਦਾ :

ਸਾਲਾਨਾ ਮੈਂਬਰ, ਭਾਰਤ	200/- ਰੁਪਏ	ਲਾਈਫ਼ ਮੈਂਬਰ, ਭਾਰਤ	1,500/- ਰੁਪਏ
ਸਾਲਾਨਾ ਪ੍ਰਦੇਸ (ਏਅਰ)	1,200/- ਰੁਪਏ	ਲਾਈਫ਼ ਮੈਂਬਰ ਪ੍ਰਦੇਸ	12,000/- ਰੁਪਏ

ਪ੍ਰਦੇਸੀ ਵੀਰ ਰਕਮ ਭੇਜਣ ਲੱਗਿਆਂ Collection Fee ਨਾਲ Add ਕਰਕੇ ਭੇਜਣ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਪਾਠਕ ਚੰਦੇ ਦੀ ਰਕਮ M.O. ਜਾਂ D.D. ਰਾਹੀਂ ਭੇਜਣ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾਲਤਾ ਕਰਨ।

"This Gurmat Magazine contains Gurbani, please treat with respect."
ਇਹ ਗੁਰਮਤਿ ਦਾ ਨਿਰੋਲ ਧਾਰਮਿਕ ਪੱਤਰ ਹੈ ਸਤਿਕਾਰ ਸਹਿਤ ਸੰਭਾਲੋ ਜੀ!

'ਆਤਮ ਰੰਗ' ਵਿਚ ਛਪੇ ਲੇਖਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨਾਲ (ਗੁਰਬਾਣੀ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ) ਸੰਸਥਾ ਦਾ ਸਹਿਮਤ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਭਾਈ ਮਨਪ੍ਰੀਤ ਸਿੰਘ ਮੁੱਖ ਸੰਪਾਦਕ, ਪ੍ਰਿੰਟਰ ਤੇ ਪਬਲਿਸ਼ਰ ਨੇ ਜੈ ਆਫਸੈੱਟ ਪ੍ਰਿੰਟਰਜ਼, 905 ਇੰਡਸਟ੍ਰੀਅਲ ਏਰੀਆ, ਫੇਜ਼-2, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਤੋਂ ਛਪਵਾ ਕੇ ਅਖੰਡ ਕੀਰਤਨੀ ਜਥਾ (ਰਜਿ.) ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, ਦਫ਼ਤਰ 245, ਸੈਕਟਰ 35-ਏ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਤੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤਾ।

ਤਤਕਰਾ

- ਸੰਪਾਦਕੀ 5
- ਬਾਰਹ ਮਾਹ ਕਥਾ 6
  – (ਸਵਰਗੀ) ਡਾ. ਤਾਰਨ ਸਿੰਘ ਜੀ
- ਅਣਡਿੱਠੀ ਦੁਨੀਆ 8
  – ਗੁਰਪੁਰਵਾਸੀ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ
- ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਜੀਵਨ ਇਕ ਨਜਰ ਵਿੱਚ 10
  – ਭਾਈ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ
- ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ 11
  – ਡਾ. ਕੁਲਦੀਪ ਸਿੰਘ ਹਉਰਾ
- ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਕੀਰਤਨ ਸ਼ੈਲੀ 13
  – ਗੁਰਪੁਰਵਾਸੀ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਜੀ
- ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ 16
- ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਜਾਦੀ ਦੇ ਘੁਲਾਟੀ 19
  – ਭਾਈ ਦਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਡੀ. ਐਸ. ਪੀ., ਖਰੜ
- ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ 21
  – ਮਾਸਟਰ ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਜੀ
- ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਯੋਗਦਾਨ (2) 25
  – ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ
- ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਕਾਵਿ ਰਚਨਾ 30
  – ਡਾ. ਸਰਬਜੋਤ ਕੌਰ ਜੀ
- ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ੈਲੀ 32
- ਸੋਨੇ ਦੀ ਚਿੜੀ – ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ 33
  – ਡਾ. ਮਾਲਿਕ ਸਿੰਘ ਜੀ
- ਸ੍ਰੀ ਹਰਿ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਧਿਆਇਐ 35
  – ਸ. ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਖਾਲਸਾ
- ਗਦਰ ਲਹਿਰ ਵਿੱਚ 36
  – ਭਾਈ ਦਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਡੀ. ਐਸ. ਪੀ., ਖਰੜ
- ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਸਾਹਿਬ ਜੀ 39
  – ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਨਾਹਰ ਸਿੰਘ ਜੀ
- ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਕੀਰਤਨ ਹਾਜਰੀ 41
  – ਗੁਪਰੁਪਵਾਸੀ ਭਾਈ ਜੋਧ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਦਿੱਲੀ

ਸੰਪਾਦਕੀ...

ਜਗਦੀ ਜੋਤਿ ਕੀਰਤਨ ਰਸੀਏ - ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਮੁੱਢਲੇ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਕੁ ਝਲਕੀਆਂ (ਜੋ ਜੇਲ੍ਹ ਚਿੱਠੀਆਂ ਵਿਚ ਅੰਕਤ ਹਨ) ਤੋਂ ਇਕ ਗੱਲ ਉਘੜ ਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਆਪਣੇ ਨਿਸਚੇ ਦੇ ਬੜੇ ਪੱਕੇ ਸਨ। ਕਾਲਜ ਪੜ੍ਹਦੇ ਸਮੇਂ, ਤਮਾਕੂ ਸੇਵਨ ਕਰਦੇ ਸਾਧੂ ▯ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਕਾਰਿਆ, ਇਹ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮਾਨਸਿਕ ਨਿਸਚੇ ਦੀ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ ਵਲ ਸੰਕੇਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਅੰਮ੍ਰਿਤਪਾਨ ਕਰਨ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਜਦੋਂ ਉਹ ਸ਼ਾਇਦ ੧੯੧੧-੧੨ ਈ: ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਫ਼ਤਹਿਗੜ੍ਹ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸ਼ਹੀਦੀ ਜੋੜ ਮੇਲੇ ▯ਤੇ ਪੁੱਜੇ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ▯ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਬਾਹਰੋਂ ਬੁਲਾਇਆ ਗਿਆ ਰਾਗੀ ਪਤਿਤ ਹੈ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਲੜਕੀ ▯ ਨਸਾ ਕੇ ਨਾਲ ਲਿਆਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਜੋੜ-ਮੇਲੇ ਵਿਚ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਲਈ ਆਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਬਸ ਫਿਰ ਕੀ ਸੀ, ਆਪ ਨੇ ਅਰਦਾਸਾ ਸੋਧਿਆ▯ਹੇ ਸੱਚੇ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ! ਮੈ▯ ਬਲ ਬਖ਼ਸ਼ੋ, ਇਸ ਪਤਿਤ ਰਾਗੀ ਸਿੰਘ ▯ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਲੱਗੇ ਦੀਵਾਨ ਅੰਦਰ ਕੀਰਤਨ ਨਹੀਂ ਕਰਨ ਦੇਣਾ। ਅਰਦਾਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜਦੋਂ ਜੈਕਾਰਾ ਛੱਡਿਆ ਤਾਂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ▯ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸ਼ਹੀਦੀ ਫ਼ੌਜਾਂ ਦੀ ਉੱਤਰ ਵਿਚ ▯ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ▯ ਦੀ ਗੂੰਜ ਸੁਣਾਈ ਦਿੱਤੀ। (ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਇਹ ਬੋਲ ਦਾਸ ਨੇ ੧੯੫੩ ਵਿਚ ਦਿੱਲੀ ਵਿਖੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨਾਲ ਕਰਨਲ ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸੰਗ, ਆਪ ਕੰਨੀ ਸੁਣੇ ਤੇ ਲਿਖ ਰਿਹਾ ਹਾਂ) ਉਸ ਵੇਲੇ ਆਪ ▯ ਇਹ ਸਾਰਾ ਵਾਕਿਆ ਕਰਨਲ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਜਦੋਂ ਯਾਦ ਕਰਾਇਆ ਤਾਂ ਆਪ ਨੇ ਉਪਰੋਕਤ ਬਚਨ ਕੀਤੇ। ਅਰਦਾਸਾ ਸੋਧ ਕੇ ਆਪ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਗਏ ਅਤੇ ਕੀਰਤਨ ਕਰ ਰਹੇ ਰਾਗੀ ਜੱਥੇ ▯ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਤੋਂ ਅਨੋਖੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਰੋਕਿਆ। ਉਥੇ ਖੜੇ ਹੋ ਕੇ ਹੱਥੀਂ ਪਾਏ ਹੋਏ ਮੋਟੇ ਕੜਿਆਂ ▯ ਖੜਕਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਏ। ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਰੌਲਾ ਪੈ ਗਿਆ; ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਗੱਲ ਸੁਣੀ ਜਾਏ; ਚਾਰੇ ਪਾਸਿਓਂ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਆਉਣ ਲੱਗ ਪਈਆਂ। ਉਦੋਂ ਐਸ.ਜੀ.ਪੀ.ਸੀ. ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁੰਦੀ। ਮੈਨੇਜਰ ਨੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਕਾਰਣ ਪੁੱਛਿਆ ਤਾਂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਭਰੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਰਾਗੀ ਸਿੰਘ ਉੱਤੇ ਦੋਸ਼ ਲਗਾਇਆ ਤੇ ਸੱਚ ਬੋਲਣ ਲਈ ਵੰਗਾਰਿਆ। ਰਾਗੀ ਸਿੰਘ ਸ਼ਰਮਸਾਰ ਹੋ ਕੇ ਨੱਠ ਗਿਆ। ਫਿਰ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸਵੇਰ ਦੇ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਆਪ ਹੀ ਕੀਰਤਨ ਕੀਤਾ। ਇਹ ਹੈ ਗੁਰੂ ਉੱਤੇ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਨਿਸਚਾ।

੧੯੦੫ ਤੋਂ ੧੯੨੫ ਤਕ ਦੇ ਦੋ ਦਹਾਕਿਆਂ ਦਾ ਸਮਾਂ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਲਹਿਰ ਦੇ ਪੱਖੋਂ ਗਰਮ ਦਲੀਏ ਕਾਂਗਰਸ ਵਿਚ ਤਿਲਕ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿਚ ਜ਼ੋਰ ਫੜ ਰਹੇ ਸਨ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਖ਼ਾਸ ਕਰਕੇ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਵਿਚ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਲਈ ਬੜਾ ਉਤਸ਼ਾਹ ਸੀ। ਸਾਂਡਰਸ ਗੋਰੇ ਪੁਲਿਸ ਇੰਸਪੈਕਟਰ ਦਾ ਸ. ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਵਲੋਂ ਕਤਲ ਕਰਨਾ, ਇਕ ਬੜੀ ਵੱਡੀ ਘਟਨਾ ਸੀ, ਕਾਮਾਗਾਟਾ ਮਾਰੂ ਜਹਾਜ਼ ਦੇ ਕੈਨੇਡਾ ਤੋਂ ਵਾਪਸ ਪਰਤਣ ▯ਤੇ ਯਾਤਰੀਆਂ ਉੱਤੇ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਫਾਇਰਿੰਗ (੧੯੧੪), ਫਿਰ ੧੯੧੯ ਵਿਚ ਜਲ੍ਹਿਆਂ ਵਾਲੇ ਬਾਗ਼ ਦਾ ਖ਼ੂਨੀ ਸਾਕਾ, ੧੯੨੧ ਵਿਚ ਨਾਨਕਾਣੇ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਿਲ ਕੰਬਾਊ ਖ਼ੂਨੀ ਸਾਕੇ ਨੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਅੰਦਰ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦਾ ਜਜ਼ਬਾ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ।

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ੧੯੧੪ ਵਿਚ ਲਾਹੌਰ ਸਾਜ਼ਸ਼ ਕੇਸ ਵਿਚ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਲਹਿਰ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਹਿੱਸਾ ਪਾਉਂਦਿਆਂ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਹੋਏ। ਆਪ ▯ ਉਮਰ ਕੈਦ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਹੋਈ। ਵੈਸੇ ਭੀ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਜਦੋਂ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਰਕਾਬ ਗੰਜ ਸਾਹਿਬ ਦੀ, ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਕੰਧ ਢਾਹੁਣ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਵਿਚ ਆਵਾਜ਼ ਉਠਾਈ ਤਾਂ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਉਹਨਾਂ ਉੱਪਰ ਉਦੋਂ ਦੀ ਕਰੜੀ ਨਜ਼ਰ ਸੀ। ਇਹਨਾਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਤੋਂ ਇਹ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਜੀ ਬੜੇ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਇਰਾਦੇ ਵਾਲੇ ਗੁਰਸਿਖ ਸਨ। ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਇਕ ਵਾਰੀ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਇਸ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਬਿਰਤੀ ਬਾਰੇ ਕਿਹਾ ਸੀ, ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੱਟ ਪੁੱਤਰ ਹਨ, ਅਤੇ ਨਾਮ ▯ ਤਕੜਾ ਜੱਫਾ ਮਾਰਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਭੀ ਆਪ ਦੇ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਨਿਸਚੇ ਦੇ ਕਾਇਲ ਸਨ।

੧੯੩੧ ਵਿਚ ਜੇਲ੍ਹ ਤੋਂ ਛੁੱਟਣ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਆਪ ਜੀ ▯ ਇਹ ਗੱਲ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਹੋ ਗਈ ਸੀ ਕਿ ਦੇਸ਼ ਭਗਤੀ ਨਾਲੋਂ ਪ੍ਰਭੂ ਭਗਤੀ ਕਿਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸਾਰਥਕ ਅਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਆਸ਼ੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ੧੯੩੧ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਭਾਵੇਂ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਲਹਿਰ ਅੱਗੇ ਨਾਲੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪ੍ਰਚੰਡ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਸੀ, ਪਰ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਉਧਰ ਕਦੀ ਰੁਖ਼ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤਾ। ਇਹਨਾਂ ਨੇ ਕੇਵਲ ਤੇ ਕੇਵਲ ਕੀਰਤਨ, ਭਗਤੀ, ਨਾਮ-

ਅਭਿਆਸ ਅਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਹੀ ਜੀਵਨ ਦਾ ਮਨੋਰਥ ਬਣਾ ਲਿਆ। ਇਹ ਸਭ ਘਟਨਾਵਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ ਵਲ ਸੰਕੇਤ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਆਪ ਜੀ ਅੰਤਮ ਸੁਆਸਾਂ ਤਕ ਗੁਰ-ਚਰਨਾਂ ਦੇ ਭੌਰੇ ਬਣੇ ਰਹੇ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਇਕ ਪੂਰਨ ਗੁਰਸਿਖ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜੀਵੇ, ਗੁਰਮਤਿ ਦੀਆਂ ਲੀਹਾਂ ਅੰਦਰ ਰਹਿ ਕੇ ਘਾਲਣਾ ਘਾਲੀ, ਆਪ ਨਾਮ ਜਪਿਆ ਅਤੇ ਅਨੇਕਾਂ ਸੰਗੀ ਸਾਥੀਆਂ ▯ ਨਾਮ ਦੇ ਰਸ ਦੇ ਲੁੱਟ-ਬੌਰੇ ਬਣਾਇਆ। ਜਦੋਂ ਵੀ ਕਦੀ ਕੋਈ ਸਿਖ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਹੋ ਗੁਜ਼ਰੇ ਆਦਰਸ਼ਕ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਅੰਕਤ ਕਰੇਗਾ ਤਾਂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ▯ ਭੀ ਪੰਥ ਦੇ ਆਦਰਸ਼ਕ ਮਾਡਲ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਗਿਣਿਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਹੁਣ ਭੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਤੋਂ ਸਿੱਖ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ▯ ਨਰੋਈਆਂ ਸੇਧਾਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ, ਚਾਹੇ ਉਹ ਸੇਧ ਦੇਸ਼ ਭਗਤੀ ਲਈ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਪ੍ਰਭੂ-ਭਗਤੀ ਲਈ।

ਤ੍ਰਾਸਦੀ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਅੱਜ ਮਾੜਾ-ਧਾੜਾ ਸਿਖ ਭੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ▯ ਸੰਤ ਅਖਵਾਉਣ ਵਿਚ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸੰਤ ਪਦ ਜਾਂ ਸਾਧ-ਪਦ ਹੁਣ ਤਾਂ ਇਤਨਾ ਆਮ ਜਿਹਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਪੜ੍ਹੇ ਲਿਖੇ ਲੋਕ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਧਾਂ ਸੰਤਾਂ ▯ ਪਾਖੰਡੀ ਅਤੇ ਭੇਖੀ ਮੂਰਖ ਸਿੱਖ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦੇ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅੰਤਮ ਸੁਆਸਾਂ ਤਕ ਇਸ ਸਾਧ ▯ਗੀਰੀ▯ ਦੀ ਮਿਜ਼ਾਜ ਤੋਂ ਉਪਰ ਹੀ ਵਿਚਰਦੇ ਰਹੇ। ਉਹ ਸਦਾ ਪੁਰਾਤਨ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਵਾਂਙ ਭਾਈ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਅਖਵਾਉਣ ਵਿਚ ਹੀ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਅੱਜ ਭੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਜੱਥੇ ਦੇ ਸਿੰਘ ਆਪਣੇ ਨਾਮ ਦੇ ਅਗੇਤਰ ਵਜੋਂ ਭਾਈ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਹੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕੋਈ ਵਿਰਲਾ ਹੋਊ ਜੋ ਆਪਣੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਸਰਦਾਰ ਸ਼ਬਦ ▯ ਅਗੇਤਰ ਵਜੋਂ ਵਰਤਦਾ ਹੋਵੇ। ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੀ ਪ੍ਰੰਪਰਾ ਮੁੱਢ ਤੋਂ ਹੀ ਭਾਈ ▯ਅਗੇਤਰ▯ ਦੀ ਰਹੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਭਾਈ ਬੁੱਢਾ ਜੀ, ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ, ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ, ਭਾਈ ਜੇਠਾ ਜੀ, ਭਾਈ ਬਹਿਲੋ ਜੀ, ਭਾਈ ਮੰਝ ਜੀ, ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਭਾਈ ਕਨ੍ਹਈਆ ਜੀ, ਆਦਿ। ਸੰਤ ਪਦ ਪਤਾ ਨਹੀਂ, ਪੰਥ ਵਿਚ ਕਦੋਂ ਤੇ ਕਿਵੇਂ ਪ੍ਰਚਲਤ ਹੋਇਆ, ਇਸ ▯ਤੇ ਖੋਜ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਦੇ Non-Professional ਕੀਰਤਨੀਏ ਸਨ।

ਉਹ ਆਪਣੇ ਸੰਗੀ ਸਾਥੀਆਂ ਨਾਲ ਪਿੰਡਾਂ ਅਤੇ ਨਗਰਾਂ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਅਖੰਡ ਪਾਠ ਅਤੇ ਕੀਰਤਨ ਦੇ ਅਖਾੜੇ ਮੋਖ ਰਹਿਤ ਸਜਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸੰਗੀ ਸਾਥੀ ਦੂਰ ਨੇੜਿਉਂ ਪੱਲਿਉਂ ਖ਼ਰਚ ਕੇ ਸਮਾਗਮਾਂ ਵਿਚ ਹਾਜ਼ਰੀਆਂ ਭਰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਅੱਜ ਤਕ ਇਹ ਪ੍ਰਥਾ ਇਸ ਜਥੇ ਵਿਚ ਕਾਇਮ ਹੈ। ਕੀਰਤਨ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਆਤਮਾ ਦੀ ਖ਼ੁਰਾਕ ਸੀ।

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਕੀਰਤਨ ਸ਼ੈਲੀ ਵਿਚ ਇਕ ਦੋ ਗੱਲਾਂ ਬੜੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਨ ਜੋ ਅੱਜ ਦੇ ਅਖੰਡ ਕੀਰਤਨੀ ਵੀਰਾਂ ਅਤੇ ਬੀਬੀਆਂ ▯ ਖ਼ਾਸ ਤੌਰ ▯ਤੇ ਨੋਟ ਕਰਨੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ।

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨਾਮ ਦੇ ਅਭਿਆਸੀ ਸਨ ਅਤੇ ਬਾਣੀ ਦਾ ਡੂੰਘਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ▯ ਕਾਫ਼ੀ ਬਾਣੀ ਕੰਠ ਭੀ ਸੀ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਜਦੋਂ ਉਹ ਕੀਰਤਨ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕੀਰਤਨ ਵਿਚ ਨਾਮ-ਰਸ ਡੁੱਲ੍ਹ-ਡੁੱਲ੍ਹ ਪੈਂਦਾ ਸੀ। ਇਕੋ ਤੁਕ ▯ ਕਈ ਕਈ ਵਾਰ ਪੰਚਮ ਸੁਰਾਂ ਤੋਂ ਭੀ ਉਪਰ ਜਾ ਕੇ ਪੜ੍ਹੀ ਜਾਂਦੇ। ਇਕ-ਰਸ ਲਿਵਤਾਰ ▯ ਉਹ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਧੁਨੀ ਰਾਹੀਂ ਤੋੜਦੇ ਨਹੀਂ ਸਨ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੀਰਤਨ ਦੇ ਰਸ ▯ ਪ੍ਰਮਾਣ ਦੇ ਕੇ ਕਦੀ ਤੋੜਨ ਦਾ ਜਤਨ ਕੀਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਅੱਠੇ ਪਹਿਰ ਇਕੋ ਲਿਵ-ਰਸ ਵਿਚ ਜੁੜੇ ਰਹਿਣਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਭਾਵੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਸ਼ੈਲੀ ਕਲਾਸੀਕਲ, ਰਾਗ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਕਹੀ ਜਾ ਸਕਦੀ, ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸਾਦ ਮੁਰਾਦੀਆਂ ਤਰਜ਼ਾਂ ਅੰਦਰ ਗ਼ਜ਼ਬ ਦੇ ਵਲਵਲੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਬਾਣੀ ਦੇ ਅਣਿਆਲੇ ਬਾਣ ਸਰੋਤਿਆਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਧਸਦੇ ਜਾਂਦੇ। ਇਸ ਰਸ ਭਿੰਨੜੇ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਮਿਠਾਸ ਦਾ ਰਸ ਅਜੇ ਭੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਤਸੰਗੀਆਂ ਦੇ ਹਿਰਦਿਆਂ ਅੰਦਰ ਡੁੱਲ੍ਹ-ਡੁੱਲ੍ਹ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਕੀਰਤਨ ਸੁਣਿਆ ਜਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਬੈਠ ਕੇ ਕੀਰਤਨ ਕੀਤਾ। ਇਹੋ ਕਾਰਣ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੁਝ ਕੁ ਕੀਰਤਨੀ ਸਾਥੀਆਂ ਦੇ ਕੀਰਤਨ ਵਿਚ ਭੀ ਉਹੋ ਜੇਹੀ ਸੁਗੰਧੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਕੀਰਤਨੀਏ ▯ ਆਪ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਵਿਚ ਰਸ ਨਹੀਂ ਆਇਆ ਤਾਂ ਸਰੋਤਿਆਂ ▯ ਕਿਵੇਂ ਆ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਇਸ ਲਈ ਰਸ-ਮਗਨ ਹੋ ਕੇ ਇਕ ਮਨ, ਇਕ ਚਿਤ ਕੀਰਤਨ ਵਿਚ ਰਸ ਲੀਨ ਹੋਏ ਬਿਨਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਦੀ ਭੀ ਕੀਰਤਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ।

ਦੂਜੀ ਗੱਲ ਜੋ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਬਖ਼ਸ਼ੀ ਸੇਧ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਹੈ, ▯ਸਹਜੇ ਗਾਵਿਆ ਥਾਇ ਪਵੈ▯ (ਅੰਗ - ੬੮)। ਉਹ ਸਹਜ ਅਵਸਥਾ ▯ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਦੁੱਖ-ਸੁੱਖ, ਮਾਨ-ਅਭਿਮਾਨ, ਹਰਖ-ਸੋਗ, ਈਰਖਾ-ਬਖ਼ੀਲੀ ਅਤੇ ਪੰਜੇ ਮਹਾਂ ਬਲੀਆਂ ਦੀ ਪਕੜ ਤੋਂ ਉਪਰ ਉਠ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਉਹ ਕੇਵਲ ਤੇ ਕੇਵਲ ਆਪਣੇ ਇਸ਼ਟ ਦੇਵ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ

(ਬਾਕੀ ਪੰਨਾ 29 'ਤੇ)

ਬਾਰਹ ਮਾਹ ਕਥਾ

[(ਸਵਰਗੀ) ਡਾ. ਤਾਰਨ ਸਿੰਘ ਜੀ]

ਸਾਵਣਿ ਸਰਸ ਮਨਾ ਘਣ ਵਰਸਹਿ ਰੁਤਿ ਆਏ॥ ਮੈ ਮਨਿ ਤਨਿ ਸਹੁ ਭਾਵੈ ਪਿਰ ਪਰਦੇਸਿ ਸਿਧਾਏ॥ ਪਿਰੁ ਘਰਿ ਨਹੀ ਆਵੈ ਮਰੀਐ ਹਾਵੈ ਦਾਮਨਿ ਚਮਕਿ ਡਰਾਏ॥ ਸੇਜ ਇਕੇਲੀ ਖਰੀ ਦੁਹੇਲੀ ਮਰਣੁ ਭਇਆ ਦੁਖੁ ਮਾਏ॥ ਹਰਿ ਬਿਨੁ ਨੀਦ ਭੂਖ ਕਹੁ ਕੈਸੀ ਕਾਪੜੁ ਤਨਿ ਨ ਸੁਖਾਵਏ॥ ਨਾਨਕ ਸਾ ਸੋਹਾਗਣਿ ਕੰਤੀ ਪਿਰ ਕੈ ਅੰਕਿ ਸਮਾਵਏ॥੯॥

ਅੰਗ - - ੧੧੦੮

ਪਦ ਅਰਥ: ਸਰਸ - ਖਿੜ ਜਾ। ਘਣ - ਬੱਦਲ। ਦਾਮਨਿ - ਬਿਜਲੀ। ਖਰੀ ਦੁਹੇਲੀ - ਬਹੁਤ ਦੁਖੀ। ਕਾਪੜੁ - ਕਪੜੇ। ਕੰਤੀ - ਕੰਤ ਵਾਲੀ। ਅੰਕਿ - ਅੰਗਾਂ ਨਾਲ।

ਅਰਥ: ਸਾਵਣ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ, ਹੇ ਮਨਾਂ, ਖਿੜ ਜਾ; (ਵੇਖ) ਬੱਦਲ ਵੱਸਦੇ ਹਨ, ਬਰਖਾ ਰੁੱਤ ਆ ਗਈ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਮਨ-ਤਨ ਵਿਚ ਪ੍ਰਭੂ-ਪਤੀ ਚੰਗਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਪਰ ਉਹ ਪਰਦੇਸ ਗਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਤੀਕ ਪ੍ਰਭੂ-ਪ੍ਰੀਤਮ ਮੇਰੇ ਹਿਰਦੇ-ਘਰ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ, ਮੈਂ ਹਉਕਿਆਂ ਵਿਚ ਮਰ ਰਹੀ ਹਾਂ, ਬਿਜਲੀ ਚਮਕ ਚਮਕ ਕੇ ਮੈ□ ਡਰਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਮੇਰੀ ਸੇਜ ਇਕੱਲੀ ਹੈ, ਮੈਂ ਬਹੁਤ ਦੁਖੀ ਹਾਂ; ਹੇ ਮਾਂ, (ਵਿਛੋੜੇ ਦਾ) ਦੁਖ ਮੌਤ ਬਰਾਬਰ ਹੋ ਰਹਿਆ ਹੈ। (ਦੱਸ) ਹਰੀ-ਪਤੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਮੈ□ ਕਾਹਦੀ ਨੀਂਦ ਤੇ ਕਾਹਦੀ ਭੁਖ ਹੋਵੇ (ਨਾ ਭੁਖ ਨਾ ਨੀਂਦ ਹੈ) ਕਪੜੇ ਮੇਰੇ ਸਰੀਰ □ਤੇ ਸੁਖਾਂਦੇ ਨਹੀਂ। (ਨਾਨਕ) ਉਹ ਅਸਲ ਸੁਹਾਗਣ ਹੈ, ਕੰਤ ਵਾਲੀ ਹੈ, ਜੋ ਪ੍ਰਭੂ-ਪ੍ਰੀਤਮ ਦੇ ਅੰਗਾਂ ਨਾਲ ਸਮਾਈ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ।੯।

(ਪੰਨਾ 34 ਦੀ ਬਾਕੀ)

ਉਸ □ ਆਮ ਗੁਰਸਿਖਾਂ, ਸੰਗਤਾਂ, ਗ੍ਰਿਹਸਤੀਆਂ □ ਅਪਨਾਉਣ ਦਾ ਖਾਲੀ ਉਪਦੇਸ਼ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਖੁਦ ਇਸ ਦੀ ਪ੍ਰਪੱਕਤਾ ਨਾਲ ਪਾਲਨਾ ਕੀਤੀ ਤੇ ਪੰਥ ਵਿੱਚ ਇਸ □ ਪ੍ਰਚਾਰਿਆ। ਖਾਲਸੀ ਪਹਿਰਾਵਾ ਸ਼ਸਤ੍ਰ ਬਸਤ੍ਰ ਵਾਲਾ ਤੇ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਪੰਜਵਾ ਕਕਾਰ ਕੇਸਕੀ□ (ਛੋਟੀ ਦਸਤਾਰ) ਜੋ ਪੰਥ ਚੋਂ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਜੇਲ੍ਹ ਤੋਂ ਰਿਹਾ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕਾਫੀ ਹੱਦ ਤਕ ਅਲੋਪ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ ਆਪ ਨੇ ਫਿਰ ਸੁਰਜੀਤ ਕੀਤਾ।

ਸਾਰਾਂਸ਼ ਵਿੱਚ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ □ ਪੰਥ ਵਿੱਚ □ਸੋਨੇ ਦੀ ਚਿੜੀ□ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਸੀ, ਦਾ ਸਾਰਾ ਜੀਵਨ ਦੇਸ਼, ਕੌਮ, ਸਮਾਜ ਸੁਧਾਰ, ਪਰਉਪਕਾਰੀ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਪਿਆ ਹੈ। ਜਿਥੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਨਾਮ-ਬਾਣੀ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ, ਕੀਤਰਨ ਰਾਹੀਂ ਕੀਤਾ ਉਥੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਅਣਗਿਣਤ ਗੁਰਮਤਿ ਪਹਿਲੂਆਂ ਤੇ ਪੁਸਤਕਾਂ ਲਿਖ ਕੇ ਸਿੱਖ ਜਗਤ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਤੇ ਪਾਏ ਗਏ ਭਰਮ ਭੁਲੇਖਿਆਂ □ ਕਢਿਆ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀਆਂ ਹਸਤ ਲਿਖਤ ਲਗਭਗ ੨੩ ਕੁ ਪੁਸਤਕਾਂ ਤੇ ੨੦ ਕੁ ਛੋਟੇ ਟ੍ਰੈਕਟ ਹਨ। ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਪਹਿਲੂਆਂ □ ਉਜਾਗਰ ਕਰਨ ਦਾ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਚਾਨਣ ਮੁਨਾਰਾ ਹਨ।

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ੧੬ ਅਪ੍ਰੈਲ ੧੯੬੧ □ ਸਵੇਰੇ ਸਾਢੇ ਸਤ ਵਜੇ, ਸਭ ਸੰਗੀਆਂ □ ਅੰਤਮ ਗੁਰੂ ਫਤਹ □ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਖਾਲਸਾ॥ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤਹ□ ਗਜਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਗੁਰੂ ਪੁਰੀ ਪਿਆਨੇ (ਆਪਣੀ ਕੋਠੀ ਨੰ ੭੯, ਮਾਡਲ ਟਾਊਨ, ਲੁਧਿਆਣਾ, ਪੰਜਾਬ) ਕਰ ਗਏ।

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਚੋਂ ਕਿਨਕਾ ਮਾਤ੍ਰ ਜੀਵਨ ਬ੍ਰਿਤਾਂਤ □ਜੋ ਹਰਿ ਦਾਸਨ ਕੀ ਉਸਤਤਿ ਹੈ ਸਾ ਹਰਿ ਕੀ ਵਡਿਆਈ॥ ਹਰਿ ਆਪਣੀ ਵਡਿਆਈ ਭਾਵਦੀ ਜਨ ਕਾ ਜੈਕਾਰੁ ਕਰਾਈ॥ ਸੋ ਹਰਿ ਜਨੁ ਨਾਮੁ ਧਿਆਇਦਾ ਹਰਿ ਹਰਿ ਜਨੁ ਇਕ ਸਮਾਨਿ। ਜਨੁ ਨਾਨਕੁ ਹਰਿ ਕਾ ਦਾਸੁ ਹੈ ਹਰਿ ਪੈਜ ਰਖਹੁ ਭਗਵਾਨ॥□□ □ ਮੁੱਖ ਰੱਖ ਕੇ ਜਤਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਐਸੀ ਮਹਾਨ ਹਸਤੀ ਦਾ ਜੀਵਨ ਕਾਗਦ-ਕਲਮ ਦੀ ਚਾਰ ਦੀਵਾਰੀ ਵਿੱਚ ਬੰਦ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ।

ਅਣਡਿੱਠੀ ਦੁਨੀਆ

[ਗੁਰਪੁਰਵਾਸੀ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ]

ਘਟ ਅੰਤਰ ਹੀ ਰਵਿ ਸਸਿ ਦੀਪ ਅਨੂਪ ਜੋਤਿ ਸੂਰਜ ਚੰਦ ਰੂਪੀ ਦੀਵਿਆਂ ▯ ਮਾਤ ਕਰਦੀ ਅਨੂਪ ਜੋਤਿ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਇ ਆਵੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਸਦਾ ਅੰਦਰੋਂ ਉਜਿਆਰਾ ਪਸਰ ਕੇ ਤ੍ਰਿਭਵਣ ਅੰਦਰਿ ਜੋਤ ਜਗੰਨਾ ਹੋਇ ਪਸਰ ਗਇਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਘਟ ਅੰਦਰ ਹਟ ਪਟਣ ਗੜ ਕੋਠੜੀ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਸਚੁ ਸਉਦਾ ਵਾਪਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਭੈਭੰਜਨੀ ਨਿਰੰਜਨ ▯ ਦੇਖਣਹਾਰੀਆਂ ਗਿਆਨ-ਅੰਜਨੀ ਜੋਤਿ-ਨਿਰੰਜਨੀ ਅਖੜੀਆਂ ਘਟ ਅੰਦਰੇ ਹੀ ਖੁਲ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੁਆਰਾ ਗੁਪਤ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ▯ ਰਿਦ ਅੰਦਰ ਪ੍ਰਗਟਾਇਕੈ ਅੰਤਰੁ ਬਾਹਰ ਸਾਰੇ ਹੀ ਪਰਤਖ ਪੱਖ ਲਈਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਚ ਅਪਾਰ ਗਗਨ ਮੰਡਲਾਂ ਵਿਖੇ ਹੀ ਸੁੰਦਰ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੇ ਸਚਖੰਡੀ ਧਾਮ ਦੇ ਪਰਤੱਖ ਦਿਦਾਰੇ ਕਰ ਲਈਦੇ ਹਨ।

ਜੇ ਸਿਖ ਜਗਿਆਸਣ, ਪਰਮਾਰਥ ਦੀ ਪਾਂਧਣ, ਧਨ ਇਸਤ੍ਰੀ ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰੀ ਹੁਕਮ ਰਜ਼ਾ ਮੰਨਦੀ ਹੋਈ, ਖਸਮ ਦੀ ਪੂਰਨ ਆਗਿਆਕਾਰੀ ਬਣਦੀ ਹੋਈ ਰਜ਼ਾਈ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਵਿਚ ਪੂਰੀ ਸੂਰੀ ਉਤਰੇ ਤਾਂ ਉਹ ਸੋਭਾ ਸੇਤੀ ਖਸਮ ਦੇ ਦਰ-ਘਰੀਂ ਮਹਲਾਂ ਵਿਖੇ ਬੁਲਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਇਕ ਬਿਲਮ ਨਹੀਂ ਲਗਦੀ। ਯਥਾ ਗੁਰਵਾਕ -

ਜੇ ਧਨ ਖਸਮੈ ਚਲੈ ਰਜਾਈ॥
ਦਰਿ ਘਰਿ ਸੋਭਾ ਮਹਲਿ ਬੁਲਾਈ॥੧॥(੮)
ਅੰਗ - ੮੫

ਗੁਰਬਾਣੀ ਅੰਦਰਿ ਦਰਸਾਈ ਖਸਮ ਰਜਾਈ ਆਗਿਆ ਤੋਂ ਉਲਟ ਜੋ ਅਗਿਆਨੀ ਜਨ ਗੁਰ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੀ ਪੂਜਾ ਤੋਂ ਛੁਟ ਦੂਜੇ ਭਾਵ ਦੀ ਪੂਜਾ ਵਿਚ ਪਰਵਿਰਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਵੇਕਾਰੀਂ ਵੇੜ੍ਹੇ ਹੋਏ ਵੇਕਾਰੀ ਕਰਮ ਕਮਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ▯ ਅਗਲੀ ਦਰਗਾਹ ਵਿਖੇ ਅਨਿਕ ਪ੍ਰਕਾਰੀ ਸਜ਼ਾਵਾਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਯਥਾ ਗੁਰਵਾਕ -

ਮਨੁ ਵੇਕਾਰੀ ਵੇੜਿਆ ਵੇਕਾਰਾ ਕਰਮ ਕਮਾਇ॥
ਦੂਜੈ ਭਾਇ ਅਗਿਆਨੀ ਪੂਜਦੇ ਦਰਗਹ ਮਿਲੈ ਸਜਾਇ॥੨॥(੧੩) ਅੰਗ - ੮੮

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕੇਵਲ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਸਤਿਗੁਰੂ ▯ ਹੀ ਧਿਆਇਆ ਹੈ, ਤਿਨ੍ਹਾਂ ▯ ਅਗਲੀ ਦਰਗਾਹੇ ਜਮਾਂ ਦੇ ਡਰ ਨਹੀਂ ਰਹੇ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ▯ ਖ਼ਾਸ▯ਕਿਰਪਾਲਤਾ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਸੋ ਸਤਿਗੁਰੂ ਸਰਣੀ ਆਇ ਪਏ ਹੈਂ। ਜੋ ਗੁਰੂ ਸਰਣਾਗਤੀ ਆਇ ਗੁਰਪ੍ਰਸਾਦ ਕਰਿ ਗੁਰ ਦੀਖਿਆ ਦੇ ਪਾਤਰ ਬਣੇ ਹਨ ਅਤੇ ਗੁਰਮਤਿ ਮਾਰਗ ਤੇ ਤਤਪਰ ਹੋ ਕੇ ਚੱਲਣਹਾਰੇ ਬਣੇ ਹਨ ਤਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਐਥੇ ਓਥੇ (ਲੋਕ ਪਰਲੋਕ ਵਿਖੇ) ਮੁਖ ਉਜਲੇ ਭਏ ਹੈਂ। ਉਹ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਦਰਗਾਹ ਵਿਖੇ ਸੁਰਖ਼ਰੂਈ ਦੇ ਸਿਰੋਪਾਉ ਸੇਤੀ ਪੈਧੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਯਥਾ ਗੁਰਵਾਕ -

ਸਤਿਗੁਰੁ ਜਿਨੀ ਧਿਆਇਆ ਤਿਨ ਜਮ ਡਰੁ ਨਾਹੀ॥
ਜਿਨ ਕਉ ਹੋਆ ਕ੍ਰਿਪਾਲੁ ਹਰਿ ਸੇ ਸਤਿਗੁਰ ਪੈਰੀ ਪਾਹੀ॥
ਤਿਨ ਐਥੈ ਓਥੈ ਮੁਖ ਉਜਲੇ ਹਰਿ ਦਰਗਹ ਪੈਧੇ ਜਾਹੀ॥੧੪॥ ਅੰਗ - ੮੮-੮੯

ਅਗੇ ਚਲ ਕੇ ਸੇਈ ਜਨ ਉਤਮ ਗਿਣੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਅਗਲੀ ਦਰਗਾਹੋ ਉਤਮਤਾ ਦਾ ਟਿੱਕਾ ਸਿਰੋਪਾਓ ਤਿਨ੍ਹਾਂ ▯ ਹੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਜੋ ਇਸ ਮਾਨੁਖਾ ਦੇਹੀ ਵਿਖੇ ਪਾਪਾਂ ਦੀ ਕੁਮਾਰਗੀ ਪੰਧ-ਪਟੜੀ ਤੇ ਨਹੀਂ ਚਲਦੇ ਅਤੇ ਸਾਰੀ ਆਯੂ ਨਿਸ-ਪਾਪ ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਯਥਾ ਗੁਰਵਾਕ -

ਨਾਨਕ ਅਗੈ ਊਤਮ ਸੇਈ ਜਿ ਪਾਪਾਂ ਪੰਦਿ ਨ ਦੇਹੀ॥੧॥(੨੦) ਅੰਗ - ੯੧

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਹੁਕਮ ਪਛਾਨਿਆ, ਸਤਿ ਕਰਿ

ਜਾਣਿਆ ਹੈ ਸੋ ਹੁਕਮ ਮੰਨ ਕੇ ਹਰਿ ਗੁਣ ਵਖਾਨਣਹਾਰੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਗੁਰਮਤਿ ਨਾਮ ਗੁਰ ਮੰਤ੍ਰ ਦੇ ਨਾਮ ਨੀਸਾਣੇ ਭਗਤੀ ਕਮਾਣੇ ਭਗਤ ਹੋਏ ਹਨ। ਤਿਨ੍ਹਾਂ ਭਗਤਿ ਕਮਾਵਣਿਆਂ, ਨਾਮ ਸੁਹਾਵਣਿਆਂ ਦਾ ਅਗਲੀ ਦਰਗਾਹ ਛੁਟਕਾਰਾ ਹੀ ਛੁਟਕਾਰਾ, ਨਿਸਤਾਰਾ ਹੀ ਨਿਸਤਾਰਾ ਹੈ। ਹੋਰ ਸਭਨਾਂ ਦਾ ਧੁਰ ਦਰਗਾਹੇ ਲੇਖਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਬਰ-ਜ਼ਰੂਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਨਾਮ-ਨੀਸਾਣਿਆਂ ਦਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਗੁਰਵਾਕ -

ਹੁਕਮੁ ਪਛਾਣੈ ਸੁ ਹਰਿ ਗੁਣ ਵਖਾਣੈ॥
ਗੁਰ ਕੈ ਸਬਦਿ ਨਾਮਿ ਨੀਸਾਣੈ॥
ਸਭਨਾ ਕਾ ਦਰਿ ਲੇਖਾ
ਸਚੈ ਛੂਟਸਿ ਨਾਮਿ ਸੁਹਾਵਣਿਆ॥੩॥
ਮਨਮੁਖ ਭੂਲਾ ਠਉਰੁ ਨ ਪਾਏ॥
ਜਮ ਦਰਿ ਬਧਾ ਚੋਟਾ ਖਾਏ॥
ਬਿਨੁ ਨਾਵੈ ਕੋ ਸੰਗਿ ਨ ਸਾਥੀ
ਮੁਕਤੇ ਨਾਮੁ ਧਿਆਵਣਿਆ॥੪॥(੮॥੧) ਅੰਗ - ੧੦੯

ਪਿਛਲੀ ਦੁਤੁਕੀ ਦਸਦੀ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰਮਤਿ ਮਾਰਗ ਸੁਮਾਰਗ ਤੋਂ ਭੁਲੇ ਹੋਏ ਮਨਮੁਖ □ ਸਚੇ ਦੀ ਸਚੀ ਦਰਗਾਹ ਵਿਖੇ ਕਿਤੇ ਭੀ ਠਾਉ ਠਉਰ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ। ਉਹ ਜਮਦਰ ਬੱਧਾ ਚੋਟਾਂ ਖਾਂਦਾ ਹੈ। ਖ਼ਬਰ ਨਹੀਂ ਕਦ ਤਾਈਂ ਖਾਂਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਨਾਮ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਅਗਲੀ ਦਰਗਾਹੇ ਕਿਸੇ ਦਾ ਨਾ ਕੋਈ ਸੰਗੀ ਹੈ ਨਾ ਸਾਥੀ। ਨਾਮ ਧਿਆਵਨਹਾਰਿਆਂ □ ਅਗੇ ਮੁਕਤਿ ਪਦਾਰਥ ਪਰਾਪਤ ਹੈ। ਜਮ ਜਾਗਾਤੀ ਤਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨੇੜੇ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ। ਚਉਰਾਸੀ ਲੱਖ ਉਪਾਈ ਜੀਆ ਜੰਤ ਜੋਨੀ ਵਿਚੋਂ ਮਾਨੁਖਾ ਜਨਮ ਪਾਇ ਕੇ ਭੀ ਸੋ ਸਚਿਆਰਾ ਭਾਗ ਨਿਸਤਾਰਾ ਜਨ ਹੈ, ਜਿਸ ਉਤੇ ਨਦਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀ ਖ਼ਾਸ ਨਦਰ ਮਿਹਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਤੇ ਨਦਰਿ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਸੋ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ ਘਰ ਵਿਖੇ ਆਇ ਪਰਵੇਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਿਗੁਰਿਓਂ ਸਗੁਰਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਚੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦਾ ਚਰਨ-ਮਿਲਾਵਾ ਹੋਣ ਕਰਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਭ ਕਿਲਵਿਖ ਕਟੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਤੇ (ਉਹ) ਜਨ ਸਦਾ ਸਦ ਨਿਰਮਲ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਨਿਰਮਲ ਨਾਮ ਲੜਿ ਲਗਿਆਂ ਉਹ ਏਥੇ ਹੀ ਨਾਮ-ਲੀਣੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਅਗੇ ਭੀ ਨਾਮ-ਲੀਣੇ ਬਿਗਸੀਣੇ ਹੋਇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਚੇ ਦੀ ਸਚੀ ਦਰਗਾਹੇ ਸੋਹੰਦੇ ਸੋਭਾ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਯਥਾ ਗੁਰਵਾਕ -

ਲਖ ਚਉਰਾਸੀਹ ਜੀਅ ਉਪਾਏ॥
ਜਿਸ ਨੋ ਨਦਰਿ ਕਰੇ ਤਿਸੁ ਗੁਰੂ ਮਿਲਾਏ॥
ਕਿਲਬਿਖ ਕਾਟਿ ਸਦਾ ਜਨੁ ਨਿਰਮਲ
ਦਰਿ ਸਚੈ ਨਾਮਿ ਸੁਹਾਵਣਿਆ॥੬॥ ਅੰਗ - ੧੧੧

ਨਾ ਇਹ ਮਨੁਖ ਜਨਮ ਜਾਮੇ ਵਾਲੀ ਦੇਹੀ ਅਗੇ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਨਾ ਜਾਤਿ ਵਡਿਆਈ ਦੀ ਅਗੇ ਪੁਛ ਪਰਤੀਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜਿਥੇ ਜਾ ਕੇ ਲੇਖਾ ਮੰਗੀਦਾ ਹੈ ਅਗਲੀ ਦਰਗਾਹੇ, ਤਿਥੇ ਛੁਟਕਾਰਾ ਤਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਏਸ ਲੋਕ ਵਿਖੇ ਮਾਨੁਖਾ ਦੇਹੀ ਪਾਇ, ਜਾਤ ਗਰਬ ਗਵਾਇ ਸਚੁ ਨਾਮੁ □ ਕਮਾਇਆ ਹੈ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਸੇਵਨ-ਹਾਰੇ, ਇਸ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੇ ਗੁਰਸਿਖ ਗੁਰਮੁਖ ਪਿਆਰੇ ਇਸ ਸਚੜੇ ਨਾਮ ਧਨੁ ਨਾਲਿ ਮਾਲਾ ਮਾਲ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। ਉਹ ਐਥੇ ਭੀ (ਇਸ ਲੋਕ ਵਿਖੇ) ਅਤੇ ਉਥੇ ਭੀ (ਅਗਲੀ ਦਰਗਾਹ ਵਿਚ) ਨਾਮ ਨਿਧਾਨ ਵਿਖੇ ਹੀ ਲਿਵਲੀਨ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਯਥਾ ਗੁਰਵਾਕ-

ਦੇਹੀ ਜਾਤਿ ਨ ਆਗੈ ਜਾਏ॥
ਜਿਥੈ ਲੇਖਾ ਮੰਗੀਐ ਤਿਥੈ ਛੁਟੈ ਸਚੁ ਕਮਾਏ॥
ਸਤਿਗੁਰੁ ਸੇਵਨਿ ਸੇ ਧਨਵੰਤੇ ਐਥੈ ਓਥੈ ਨਾਮਿ ਸਮਾਵਣਿਆ॥੩॥ ਅੰਗ - ੧੧੨

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸ਼ਬਦੁ ਵਿਸਾਰਿਆ ਹੈ, ਗੁਰਮਤਿ ਨਾਮ ਨਹੀਂ ਆਰਾਧਿਆ, ਤਿਨ੍ਹਾਂ □ ਠਉਰ ਠਾਉ ਕਿਤੇ ਭੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲਣੀ। ਸੇ ਸਭ □ਸੁੰਞੈ ਘਰਿ ਕਾਉ□ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਭ੍ਰਮਿ ਭੂਲੇ ਹੀ ਫਿਰਦੇ ਰਹਿਣਗੇ। ਤਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਪਰਲੋਕ (ਹਲਤ ਪਲਤ) ਦੋਵੇਂ ਹੀ ਅਜਾਈਂ ਗੰਵਾਏ ਜਾਣਗੇ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਦਾ ਦੁਖਾਂ ਹੀ ਦੁਖਾਂ ਵਿਚ ਵਿਹਾਵੇਗੀ। ਯਥਾ ਗੁਰਵਾਕ -

ਸਬਦੁ ਵਿਸਾਰਨਿ ਤਿਨਾ ਠਉਰੁ ਨ ਠਾਉ॥
ਭ੍ਰਮਿ ਭੂਲੇ ਜਿਉ ਸੁੰਞੈ ਘਰਿ ਕਾਉ॥
ਹਲਤੁ ਪਲਤੁ ਤਿਨੀ ਦੋਵੈ ਗਵਾਏ ਦੁਖੇ ਦੁਖਿ ਵਿਹਾਵਣਿਆ॥੫॥ ਅੰਗ - ੧੨੩

ਨਾਵਹੁ ਭੂਲਾ ਮਨਮੁਖ ਅੰਧਲਾ ਅਗਿਆਨੀ ਸਾਕਤ ਪੁਰਸ਼ ਅੰਧਲੇ ਕਰਮ ਹੀ ਕਮਾਉਂਦਾ ਫਿਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਤਿਸ ਦੇ ਆਨਮਤ ਸੰਜਮੀ ਕਰਮ ਸੀਗਾਰ ਕੀਤੇ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਪਿਰੀ ਪਰਮੇਸਰ □ ਨਹੀਂ ਮਿਲਾਵੰਦੇ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪਿਰ ਪਰਮੇਸਰ ਪਰਦੇਸੀਂ ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੜੇ ਹੈ, ਤਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਭ ਕਰਮ ਅਕਰਮ ਸੰਜਮੀ ਸੀਗਾਰ ਸਭ ਬਿਰਥੇ ਹਨ। ਤਿਨ੍ਹਾਂ □ ਹਲਤ (ਇਸ ਲੋਕ) ਵਿਖੇ ਸੋਭਾ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਪਲਤ ਤਿਨ੍ਹਾਂ □ ਢੋਈ ਨਹੀਂ ਮਿਲਣੀ। ਮਾਨੁਖਾ ਜਨਮ ਤਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬਿਰਥਾ ਹੀ ਗੰਵਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਕਿਸੇ ਲੇਖੇ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦਾ। ਏਹਨਾਂ ਉਪਰਲੇ ਗੁਰਵਾਕਾਂ ਤੋਂ ਪਕ ਪਰਤੀਤ ਕਰ ਕੇ ਸਿਧ ਹੋਇਆ ਕਿ ਹਲਤ (ਇਸ ਲੋਕ) ਵਾਂਗੂੰ ਪਲਤ (ਅਗਲਾ ਲੋਕ) ਭੀ ਹੈ। ਓਸ ਅਗਲੇ ਦੀ ਹਸਤੀ ਤੋਂ ਗੁਰਸਿਖ ਕਦੇ ਭੀ ਮੁਨਕਰ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਅਗਲੀ ਦਰਗਾਹ ਦਾ ਕੈਸਾ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਨਿਰਣਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

'ਚਲਦਾ'

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਜੀਵਨ ਇਕ ਨਜ਼ਰ ਵਿੱਚ

[ਭਾਈ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ]

ਜਨਮ-ਪਿਤਾ ਸ: ਨੱਥਾ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਮਾਤਾ ਪੰਜਾਬ ਕੌਰ ਦੇ ਗ੍ਰਹਿ ਨਾਰੰਗਵਾਲ, ਲੁਧਿਆਣਾ	੭ ਜੁਲਾਈ ੧੮੭੮
ਬੀ.ਏ. ਕਰਕੇ ਨਾਇਬ ਤਸੀਲਦਾਰੀ ਅਤੇ ਪਹਿਲੀ ਪੁਸਤਕ ▯ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਪੂਜਾ▯ ਰਚਨਾ	ਈ: ੧੯੦੨
ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪਾਨ ਕਰਨਾ ਬਕਾਪੁਰ ਤਹਿਸੀਲ ਫਿਲੌਰ ਵਿਖੇ (ਪਹਿਲਾ ਨਾਂ ਬਸੰਤ ਸਿੰਘ)	੧੪ ਜੂਨ ੧੯੦੩
ਸਰਬਲੋਹ ਧਾਰਨ ਕਰਨ ਦੀ ਕਲਾ ਈ; ੧੯੦੪, ਐਬਟਾਬਾਦ, ਅਕਾਲੀ ਜੋਤਿ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ	੨੩ ਨਵੰਬਰ ੧੯੦੪
ਦੋ ਅਖੰਡਪਾਠ ਇਕ ਚੌਂਕੜੇ ਵਿਚ ਸ੍ਰਵਣ ਕਰਨੇ, ਭੋਗ ੨੩ ਨਵੰਬਰ ੧੯੦੪ ਅਤੇ	੧੩ ਜਨਵਰੀ ੧੯੦੫
ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਹੋਸਟਲ ਸੁਪ੍ਰਿੰਟੈਂਡੈਂਟ ਅਤੇ ਅਜੀਬ ਘਟਨਾ	ਈਸਵੀ ੧੯੫੦
ਖਾਲਸਾ ਦੀਵਾਨ ਦਮਦਮਾ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਨੀਂਹ, ਖਾਲਸਾ ਹਾਈ ਸਕੂਲ ਕਾਇਮ	ਈਸਵੀ ੧੯੦੮
ਬਾਊ ਮੱਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਲ ਪਹਿਲਾ ਮਿਲਾਪ, ਖਾਲਸਾ ਦੀਵਾਨ ਭਸੌੜ ਵਿਖੇ	ਈਸਵੀ ੧੯੧੦
ਖਾਲਸਾ ਭੁਜੰਗੀ ਸਭਾ, ਲੁਧਿਆਣਾ ਦੇ ਸਮਾਗਮਾਂ ਵਿਚ	੧੯੦੯ ਤੋਂ ੧੯੧੪
ਚਮਕੌਰ ਸਾਹਿਬ ਪੁਰ ਪੰਥਕ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰਵਾਇਆ ਅਤੇ ਗੁ: ਰਕਾਬਗੰਜ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਕੰਧ	ਈਸਵੀ ੧੯੧੪
ਗ਼ਦਰ ਸਕੀਮ ਅਤੇ ਫ਼ਿਰੋਜ਼ਪੁਰ ਛਾ: ਕਿਲ੍ਹੇ ਤੇ ਧਾਵਾ ਕਰਨ ਲਈ ਜਥੇ ਸਮੇਤ ਗਏ	੧੯ ਫ਼ਰਵਰੀ ੧੯੧੫
ਨਾਭੇ ਨਜ਼ਰਬੰਦੀ ੯ ਮਈ ੧੯੧੫ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ ਕਰਕੇ ਲੁਧਿਆਣੇ ਹਵਾਲਾਤ ਵਿੱਚ	੧੭ ਜੂਨ ੧੯੧੫
ਲਾਹੌਰ ਸਾਜਸ਼ ਕੇਸ ਵਿਚ ਬਗਾਵਤ ਦੇ ਦੋਸ਼ ਵਿਚ ਉਮਰ ਕੈਦ ਅਤੇ ਜਾਇਦਾਦ ਜ਼ਬਤੀ	੩੦ ਮਾਰਚ ੧੯੧੬
ਮੁਲਤਾਨ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿਚ ਅੰਨ ਤੇ ਜਲ ਬਿਨਾ ੪੦ ਦਿਨਾਂ ਦੇ ਕਰੜੇ ਭੁਖ-ਕੜਾਕੇ	੪ ਅਪ੍ਰੈਲ ਤੋਂ ੧੩ ਮਈ ੧੯੧੬
ਹਜ਼ਾਰੀ ਬਾਗ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿਚ, ਪਹਿਲਾਂ ਅਨੰਦ ਮੰਗਲਾਚਾਰ, ਫਿਰ ਪੁੱਠਾ ਗੇੜ ਅਤੇ ਸਖ਼ਤੀ	ਜੁਲਾਈ ੧੯੧੭
ਹਜ਼ਾਰੀ ਬਾਗ ਜੇਲ੍ਹ ਤੋਂ ੧੮ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਹਰਨ ਹੋਣਾ	ਈਸਵੀ ੧੯੧੮
ਰਾਜਮੰਦਰੀ (ਮਦਰਾਸ) ਜੇਲ੍ਹ ਵਿਖੇ, ਜਿਥੋਂ ਜੇਲ੍ਹ ਚਿਠੀਆਂ ਤੇ ▯ਗੁਰਮਤਿ ਬਿਬੇਕ▯ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੋਈ	ਅਕਤੂਬਰ ੧੯੨੧
ਨਾਗਪੁਰ (ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼) ਵਿਚ ਭਾਈ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਕੈਨੇਡੀਅਨ ਸਮੇਤ	ਦਸੰਬਰ ੧੯੨੨
ਨਾਗਪੁਰ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿਖੇ ਤਸੀਹੇ, ਧਰਮ-ਧੱਕਾ ਅਤੇ ਪੰਥ ਵਲੋਂ ਅਰਦਾਸ ਦਿਵਸ	੧ ਫ਼ਰਵਰੀ ੧੯੨੩
ਨਾਗਪੁਰ ਜੇਲ੍ਹ ਇਕੱਲ-ਸਜ਼ਾ ਅਤੇ ਪੋਹ ਸੁ: ੭ ਦਸਮੇਸ਼ ਗੁਰਪੁਰਬ ਸਮੇਂ ▯ਜੋਤਿ ਵਿਗਾਸ▯ ਦੀ ਰਚਨਾ	ਜਨਵਰੀ ੧੯੩੦
ਪਾਦਰੀ ਐਲਵਿਨ, ਕੋਠੀ-ਬੰਦੀ ਦਾ ਤਜਰਬਾ, ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਤੋਂ ਸਿਫ਼ਾਰਸ਼	ਅਪ੍ਰੈਲ ੧੯੩੦
ਲਾਹੌਰ ਸੈਂਟਰਲ ਜੇਲ੍ਹ ਤੋਂ ਰਿਹਾਈ ਅਤੇ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਮੁਲਾਕਾਤ	੪ ਅਕਤੂਬਰ ੧੯੩੦
ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਤੇ ਸਿਰੋਪਾਓ ਦੀ ਬਖ਼ਸ਼ਸ਼	੧੫ ਸਤੰਬਰ ੧੯੩੧
ਸ੍ਰੀ ਕੇਸਗੜ੍ਹ ਸਾਹਿਬ (ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ) ਤੋਂ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਦੀ ਬਖ਼ਸ਼ਸ਼	੨੫ ਮਾਰਚ ੧੯੪੦
ਕੁਮਾਰਹੱਟੀ, ਕਸ਼ਮੀਰ ਅਤੇ ਹੋਰ ਵਖ ਵਖ ਅਸਥਾਨਾਂ ਤੇ ਰਸ-ਰੰਗ-ਰਤੇ ਸਮਾਗਮ	
ਜੀਵਨ-ਯਾਤਰਾ ਦੇ ਆਖਰੀ ੬ ਸਾਲ, ਨਿਰਬਾਣ ਕੀਰਤਨਾਂ ਦੇ ਅਨੰਦ ਮੰਗਲ ਲੁਧਿਆਣੇ ਵਿਖੇ	੧੯੫੫ ਤੋਂ ੧੯੬੧
ਅਕਾਲ ਚਲਾਣਾ-੭੯-ਮਾਡਲ ਟਾਊਨ ਲੁਧਿਆਣਾ ਵਿਖੇ ਸਵੇਰੇ ਸਾਢੇ ਸੱਤ ਵਜੇ	੧੬ ਅਪ੍ਰੈਲ ੧੯੬੧

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ

[ਡਾ. ਕੁਲਦੀਪ ਸਿੰਘ ਹਉਰਾ]

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਪੰਥ ਖਾਲਸਾ ਦੇ ਆਦਰਸ਼ਕ-ਜੀਵਨ ਵਾਲੇ ਅਨੁਭਵੀ ਗੁਰਸਿੱਖ ਸਨ। ਆਪ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਰੂਹਾਨੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਹੋਰ ਗੁਰਸਿੱਖ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਸਾਂਝੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ, ਕੇਵਲ ਆਪਣੇ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਤ ਨਾ ਰੱਖੀਆਂ।

ਜਦ ਆਪ ਦੇ ਗਗਨ ਮੰਡਲ ਵਿੱਚ ਅਨਹਦ-ਧੁਨਿ ਵੱਜੀ ਤਾਂ ਆਪ □ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀਆਂ ਵਿਸਮਾਦੀ ਧੁਨੀਆਂ ਸੁਰਤਿ-ਸਰਵਣਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸੁਣਾਈ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਇਸ ਤੇ ਆਪ ਦੇ ਅਨੁਭਵ ਵਿੱਚ ਗੁਰਬਾਣੀ-ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਈ। ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਕਥਨ *□ਕਲਜੁਗ ਮਹਿ ਕੀਰਤਨੁ ਪਰਧਾਨਾ॥ ਗੁਰਮੁਖਿ ਜਪੀਐ ਲਾਇ ਧਿਆਨਾ॥□* ਦਾ ਆਪ □ ਅੰਤਰ-ਆਤਮੇ ਅਨੁਭਵ ਹੋਇਆ, ਤਾਂ ਆਪ ਨੇ ਸ਼ਬਦ ਨਾਲ ਸੁਰਤਿ ਜੋੜ ਕੇ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਨਿਰਬਾਣ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨਾ ਆਰੰਭਿਆ। ਸਮਾਂ ਪਾ ਕੇ ਕੀਰਤਨ ਆਪ ਦਾ ਜੀਵਨ ਆਧਾਰ ਬਣ ਗਿਆ ਤੇ ਆਪ ਦਿਨ ਰਾਤ ਕੀਰਤਨ ਦੇ ਅਨੰਦਮਈ ਵਾਯੂਮੰਡਲ ਦਾ ਰਸ ਮਾਨਣ ਲੱਗੇ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਅਥਵਾ ਸ੍ਰਵਣ ਸੁਨਣ ਦਾ ਜੋ ਵਿਸਮਾਦੀ ਰੰਗ ਆਪ ਜੀ ਉਤੇ ਚੜ੍ਹਿਆ, ਉਸ ਦਾ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਨਿਕਟਵਰਤੀਆਂ ਉੱਤੇ ਵੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਿਆ ਤੇ ਉਹ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਅੰਨਿਨ ਪ੍ਰੇਮੀ ਬਣਦੇ ਗਏ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਹਿਜੇ ਸਹਿਜੇ ਅਖੰਡ ਕੀਰਤਨ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਹੋ ਗਿਆ, ਜੋ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਪੰਥ □ ਵੱਡਮੁੱਲੀ ਦੇਣ ਹੈ ਤੇ ਪੰਥ ਦਾ ਅਮੋਲ ਵਿਰਸਾ ਹੈ।

ਨਿਰਬਾਣ ਕੀਰਤਨ ਜੱਥੇ ਵਿੱਚ ਕੇਵਲ ਅੰਮ੍ਰਿਤਧਾਰੀ ਤਿਆਰ-ਬਰ-ਤਿਆਰ ਸਿੰਘ ਹੀ ਸ਼ਾਮਲ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਸਿੰਘਣੀਆਂ ਵੀ ਬਰਾਬਰ ਦੀਆਂ ਭਾਈਵਾਲ ਹਨ। ਇਹ ਸਿੰਘ-ਸਿੰਘਣੀਆਂ ਦੋਹਰੇ-ਦਸਤਾਰੇ ਸਜਾਈ ਤੇ ਖਾਲਸਈ ਬਾਣੇ ਵਿੱਚ ਜਦੋਂ ਕੀਰਤਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਸਰੋਤਿਆਂ ਉੱਤੇ ਅਨੰਦਮਈ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਅਖੰਡ ਕੀਰਤਨੀ ਜੱਥੇ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਦਾ ਢੰਗ ਵੀ ਅਨੋਖਾ, ਵਿਲੱਖਣ ਤੇ ਸਰੋਤਿਆਂ ਦੇ ਮਨਾਂ □ ਟੁੰਬਣ ਵਾਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਤਰਜ਼ਾਂ ਸਾਧਾਰਣ ਤੇ ਸੌਖੀਆਂ ਹੋਣ ਕਰਕੇ, ਸਮੂੰਹ ਸੰਗਤਾਂ ਕੀਰਤਨ ਦਾ ਰਸ ਮਾਣਦੀਆਂ ਹੋਈਆਂ, ਆਪ ਵੀ ਹਰ-ਜਸ ਗਾਇਣ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਹ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਸਤਿਜੁਗੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਹਰ ਕੀਰਤਨੀਏ ਦੀ ਇੱਛਿਆ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਨਵੇਂ ਨਵੇਂ ਸ਼ਬਦ ਸੰਗਤਾਂ □ ਸੁਣਾ ਕੇ, ਆਪ ਵੀ ਖੇੜੇ ਵਿੱਚ ਆਵੇ ਤੇ ਸਰੋਤਿਆਂ ਦੀਆਂ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰੇ। ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਦੇ ਕੀਰਤਨ ਵਿੱਚ ਛੱਕਿਆ ਦੇ ਭਾਵਾਂ ਨਾਲ ਮੇਲ ਖਾਂਦੇ ਸ਼ਬਦ ਪੜ੍ਹਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਦਿਵਸ-ਸੁਹੇਲੇ ਤੇ ਰੈਣਿ ਸਬਾਈ ਸਮਾਗਮਾਂ ਵਿੱਚ ਖਾਸ ਪ੍ਰਕਰਣਾਂ ਸਬੰਧੀ ਮੇਲ ਖਾਂਦੇ ਸ਼ਬਦ ਪੜ੍ਹਨ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਮਾਗਮਾਂ ਉੱਤੇ ਲੈਕਚਰ-ਬਾਜ਼ੀ ਜਾਂ ਵਿਆਖਿਆ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ, ਸਗੋਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਅਖੰਡ ਕੀਰਤਨੀ ਜੱਥੇ ਵਿੱਚ ਹਰ ਵਰਗ ਦੇ ਵਿਅਕਤੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ : ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ, ਡਾਕਟਰ, ਇੰਜੀਨੀਅਰ, ਸਿਵਲ ਤੇ ਮਿਲਟਰੀ ਅਫਸਰ, ਵਪਾਰੀ ਤੇ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਕਿਰਸਾਨ ਆਦਿ ਸਭ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਅਖੰਡ ਕੀਰਤਨੀ ਜੱਥੇ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਹੈ, ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੋਇਆ ਦਾਹੜਾ, ਸੁਰਮਈ ਦੂਹਰਾ-ਦਸਤਾਰਾ ਤੇ ਸਿੰਘਣੀਆਂ ਦੇ ਸੀਸਾਂ □ਤੇ ਕੇਸਕੀਆਂ, ਗਾਤਰੇ ਕਿਰਪਾਨਾਂ ਤੇ ਸਮੁੱਚਾ ਪਹਿਰਾਵਾ ਗੁਰਮੁਖੀ।

ਇਹ ਲੋਕ, ਕੀਰਤਨ, ਕਿੱਤੇ ਦੇ ਤੌਰ □ਤੇ ਨਹੀਂ

ਕਰਦੇ, ਸਗੋਂ ਮਾਨਸਿਕ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਤੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਲਈ ਕਰਦੇ ੨ਹਨ। ਅਖੰਡ ਕੀਰਤਨੀ ਜੱਥਿਆਂ ਦੇ ਸਮਾਗਮਾਂ ਵਿੱਚ ਆਮ ਤੌਰ □ਤੇ, ਗੁਰਸਿੱਖ ਪਰਿਵਾਰਾਂ □ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾ ਕੇ, ਗੁਰੂ ਵਾਲੇ ਬਣਨ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਜੱਥੇ ਦੀ ਵੱਡੀ ਦੇਣ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਰਵਾਰਾਂ ਦੇ ਨੌਜਵਾਨ ਵੀ ਪੂਰੀ ਰਹਿਤ ਬਹਿਤ ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਹਨ ਤੇ (ਅੱਜ ਦੇ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ) ਪਤਿਤ-ਪੁਣੇ ਜਾਂ ਨਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਸੇਵਨ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਚੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਉਹ ਆਚਰਣਕ ਪੱਖੋਂ ਸੱਚੇ-ਸੁੱਚੇ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਨਮੂਨਾ ਹਨ। ਉਹ ਕੌਮ ਲਈ ਸਿਰਦਰਦੀ ਅਤੇ ਨਮੋਸ਼ੀ ਦਾ ਕਾਰਨ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਪੰਥ ਦੀ ਸ਼ਾਨ □ ਬਰਕਰਾਰ ਰੱਖਣ ਵਿੱਚ ਹਰ ਪੱਖੋਂ ਸਹਾਈ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਅੱਜ ਦੇ ਪਦਾਰਥਵਾਦੀ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ ਅਖੰਡ ਕੀਰਤਨੀ ਜੱਥੇ ਦੇ ਸਿੰਘ-ਸਿੰਘਣੀਆਂ ਪੁਰਾਤਨ ਸਿੰਘਾਂ ਵਾਲੇ ਜੀਵਨ-ਨਿਸ਼ਾਨੇ □ ਕਾਇਮ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ, ਨਾਮ-ਅਭਿਆਸ ਤੇ ਕਕਾਰਾਂ ਦੀ ਰਹਿਤ ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਹਨ। ਅਖੰਡ ਕੀਰਤਨੀ-ਜੱਥੇ ਦੀ ਇਹ ਮਹਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਤੇ ਗੌਰਵ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ।

ਭਾਈ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਰੰਗਵਾਲ, ਪ੍ਰਤਿਭਾਵਾਨ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਦੇ ਮਾਲਕ ਸਨ। ਉਹ ਸੱਚੇ-ਸੁੱਚੇ, ਤਿਆਰ-ਬਰ-ਤਿਆਰ, ਸੰਤ-ਸਿਪਾਹੀ, ਉੱਜਲ ਦੀਦਾਰੀ ਗੁਰਸਿੱਖ ਸਨ। ਨਾਮ-ਬਾਣੀ ਤੇ ਸਿਮਰਨ-ਅਭਿਆਸ ਕਰਨ ਕਰਕੇ ਆਪ ਦਾ ਜੀਵਨ ਬੜਾ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਸੀ। ਜੋ ਵਿਅਕਤੀ ਆਪ ਦੇ ਸੰਪਰਕ ਵਿੱਚ ਆਇਆ, ਆਪ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋਏ ਬਗੈਰ ਨਾ ਰਹਿ ਸਕਿਆ। ਆਪ ਨੇ ਆਪਣੀ ਆਯੂ ਦਾ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਸਮਾਂ ਕੀਰਤਨ ਦਾ ਰਸ ਮਾਨਣ ਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਤੱਕ ਇਸ ਰਸ □ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਦਾ ਸਫਲ ਯਤਨ ਕੀਤਾ।

ਆਪ ਦਾ ਜਨਮ ੭ ਜੁਲਾਈ, ੧੮੭੮ □ ਸ: ਨੱਥਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਮਾਤਾ ਪੰਜਾਬ ਕੌਰ ਦੀ ਕੁੱਖੋਂ ਨਾਰੰਗਵਾਲ, ਜ਼ਿਲਾ ਲੁਧਿਆਣਾ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ। ਆਪ ਦੇ ਪਿਤਾ ਨਾਭਾ ਹਾਈਕੋਰਟ ਦੇ ਜੱਜ ਸਨ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਬਚਪਨ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਨਾਰੰਗਵਾਲ ਵਿੱਚ ਬੀਤਿਆ। ੧੯੦੦ ਵਿੱਚ ਆਪ ਨੇ ਬੀ. ਏ. ਪਾਸ ਕਰ ਲਈ। ਬਚਪਨ ਵਿੱਚ ਹੀ ਆਪ □ ਨਿਤਨੇਮ ਕਰਨ ਦੀ ਜੋ ਆਦਤ ਪਈ ਸੀ, ਉਹ ਪੜ੍ਹਾਈ ਤੇ ਨੌਕਰੀ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਕਾਇਮ ਰਹੀ।

੧੯੦੨ ਵਿੱਚ ਆਪ ਨਾਇਬ ਤਹਿਸੀਲਦਾਰ ਲੱਗ ਗਏ। ਆਪ ਆਪਣੀ ਡਿਊਟੀ, ਲਗਨ, ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ ਤੇ ਈਮਾਨਦਾਰੀ ਨਾਲ ਨਿਭਾਹੁੰਦੇ ਰਹੇ। ਫਲਸਰੂਪ ਆਪ □ ਤਹਿਸੀਲਦਾਰ ਬਣਾਏ ਜਾਣ ਦੀ ਸਿਫਾਰਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਪਰ ਸਰਕਾਰੀ ਮਸ਼ੀਨਰੀ ਵਿੱਚ ਬੇਈਮਾਨੀ, ਵੱਢੀਖੋਰੀ ਤੇ ਹੋਰ ਅਨੇਕਾਂ ਬੁਰਾਈਆਂ ਦੇਖ ਕੇ ਆਪ ਦਾ ਹਿਰਦਾ ਦੁੱਖੀ ਹੋਇਆ ਤੇ ਆਪ ਨੇ ਨੌਕਰੀ ਨਾ ਕਰਨ ਦਾ ਮਨ ਬਣਾ ਲਿਆ ਅਤੇ ਤਿਆਗ-ਪੱਤਰ ਦੇ ਦਿੱਤਾ।

੧੪ ਜੂਨ ੧੯੦੩ □ ਆਪ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛੱਕ ਕੇ, ਤਿਆਰ-ਬਰ-ਤਿਆਰ ਸਿੰਘ ਸਜ ਗਏ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਪਾਠ, ਕੀਰਤਨ ਤੇ ਸਤਿਸੰਗ, ਆਪ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਆਧਾਰ ਬਣ ਗਏ।

੧੯੦੮ ਵਿੱਚ ਸਾਬੋ ਕੀ ਤਲਵੰਡੀ (ਦਮਦਮਾ ਸਾਹਿਬ) ਵਿਖੇ ਆਪ ਨੇ □ਖਾਲਸਾ ਦੀਵਾਨ□ ਦਾ ਮੁੱਢ ਬੰਨ੍ਹਿਆ। ੧੯੦੮ ਤੋਂ ੧੯੧੪ ਤੱਕ ਦਾ ਸਮਾਂ ਆਪ ਨੇ ਸਤਿਸੰਗ ਸਮਾਗਮਾਂ, ਅਖੰਡ ਪਾਠਾਂ ਤੇ ਅਖੰਡ ਕੀਰਤਨ ਮੰਡਲਾਂ ਦਾ ਅਨੰਦ ਮਾਣਦਿਆਂ ਬਤੀਤ ਕੀਤਾ। ੧੯੧੪ ਵਿੱਚ ਵੱਡੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੇ ਸ਼ਹੀਦੀ ਜੋੜ-ਮੇਲੇ ਸਮੇਂ ਚਮਕੌਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਗੁਰਮਤਿ ਤੇ ਸਿੱਖ ਰਹਿਤ-ਰਹਿਤ ਮਰਯਾਦਾ ਤੋਂ ਉਲਟ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਵੇਖ ਕੇ, ਆਪ ਨੇ ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕਾਂ □ ਸੋਧ ਕੇ, ਗੁਰਧਾਮਾਂ ਦਾ ਕਬਜ਼ਾ ਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਪੰਥਕ-ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤਾ।

ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਦਿੱਲੀ ਵਿਖੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਰਕਾਬ ਗੰਜ ਦੀ ਕੰਧ ਢਾਹੁਣ ਸਮੇਂ ਜੋ ਮੋਰਚਾ ਪੰਥ ਵਲੋਂ ਲਾਇਆ ਗਿਆ ਤੇ ਜੋ ਸੰਘਰਸ਼ ਸਫਲਤਾ ਮਿਲਣ ਤੱਕ ਹੋਇਆ, ਉਸ ਵਿੱਚ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਯੋਗਦਾਨ ਅਤਿ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸੀ।

ਜਦੋਂ ਅਮਰੀਕਾ ਤੇ ਕੈਨੇਡਾ ਵਿੱਚ ਗ਼ਦਰ-ਲਹਿਰ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਗਦਰੀ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਵੀ ਪੁੱਜ ਗਏ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਵੀ ਆਪਣਾ ਨਾਤਾ ਗਦਰ ਲਹਿਰ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ। ਗਦਰ ਪਾਰਟੀ ਵਲੋਂ ਫੌਜੀ ਛਾਉਣੀਆਂ ਵਿੱਚ ਇਕੋਂ ਸਮੇਂ ਗਦਰ ਕਰ ਦੇਣ ਲਈ ੧੯ ਫਰਵਰੀ ੧੯੧੫ ਦਾ ਦਿਨ ਮਿਥਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਡਿਊਟੀ ਫਿਰੋਜ਼ਪੁਰ ਛਾਉਣੀ ਵਿੱਚ ਗਦਰ ਕਰਾਉਣ ਤੇ ਲੱਗੀ। ਆਪ ਜੱਥੇ ਸਮੇਤ ਨਿਯਤ ਸਮੇਂ, ਨਿਯਤ ਸਥਾਨ □ਤੇ ਪੁੱਜ ਗਏ ਪਰ ਸਰਕਾਰੀ ਮੁਖਬਰ ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਭੇਤ ਖੋਲ੍ਹ ਦੇਣ ਨਾਲ ਗਦਰ ਕਰਾਉਣ□ਦੀ ਸਕੀਮ ਫੇਲ੍ਹ ਹੋ ਕੇ ਰਹਿ ਗਈ। ਇਸ ਦੋਸ਼ ਬਦਲੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ □ ੯ ਮਈ ੧੯੧੫ □ ਨਾਭੇ ਵਿੱਚ ਨਜ਼ਰਬੰਦ

(ਬਾਕੀ ਪੰਨਾ 15 'ਤੇ)

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਕੀਰਤਨ ਸ਼ੈਲੀ

(ਗੁਰਪੁਰਵਾਸੀ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਜੀ)

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਅਨੁਮਾਨ ਹੈ, ਵੀਹਵੀਂ ਸ਼ਤਾਬਦੀ ਦੇ ਆਰੰਭ ਹੁੰਦਿਆਂ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨਾ ਆਰੰਭਿਆ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਕਲਾਸੀਕਲ ਰਾਗਾਂ ਦੇ ਕਿਸੇ ਭੀ ਘਰਾਨੇ ਨਾਲ ਦੂਰ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਭੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਜਾਂ ਤਾਂ ਕਿਤੇ ਕਿਤੇ ਪੱਕੇ ਰਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਉਂਗਲਾਂ ਤੇ ਗਿਣੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਰਾਗੀ ਹੁੰਦੇ ਸਨ ਜਾਂ ਸੰਤ ਮਹਾਂਪੁਰਖ ਜੋ ਚਿਮਟੇ ਢੋਲਕੀਆਂ ਨਾਲ ਜੋਟੀਆਂ ਵਿੱਚ ਕੀਰਤਨ ਕਰਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ।

ਆਪ ਇੱਕੋ ਚੌਂਕੜੇ ਪੰਜ ਪੰਜ, ਛੇ ਛੇ ਘੰਟੇ ਨਿਰੋਲ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਕਰਦੇ, ਆਪ ਤਾਂ ਕੀਰਤਨ ਵਿੱਚ ਕੀਰਤਨ ਦਾ ਰੂਪ ਹੀ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਪਰ ਨਾਲ ਹੀ ਸੰਗਤ ਵਿੱਚ ਬੈਠੀਆਂ ਅਨੇਕਾਂ ਪ੍ਰੇਮੀ ਰੂਹਾਂ ਦੀ ਸੁਰਤ ▯ ਭੀ ਕੀਲ ਕੇ ਰੱਖ ਦਿੰਦੇ। ਘੰਟਿਆਂ ਬੱਧੀ ਕੀਰਤਨ ਉਹੀ ਸੁਣ ਸਕਦਾ ਜਿਸ ਅੰਦਰ ਕੀਰਤਨ ਨਾਲ ਲਿਵ ਜੁੜਦੀ ਹੋਵੇ।

ਅੱਜ ਦੇ ਪ੍ਰੋਫੈਸ਼ਨਲ ਕੀਰਤਨੀਏ ਰੋਟੀਆਂ ਕਾਰਨ ਹੀ ਤਾਲ ਪੂਰਦੇ ਹਨ। ਉਸ ਕੀਰਤਨ ਨਾਲ ਨਾਂ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਆਪਣਾ ਅੰਦਰਲਾ ਕੀਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਨਾਂ ਹੀ ਸੰਗਤ ਤੇ ਬਹੁਤਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਕੀਰਤਨ ਦਰਬਾਰਾਂ ਦਾ ਰਿਵਾਜ਼ ਚੱਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਉੱਥੇ ਭੀ ਇਹੋ ਪ੍ਰੋਫੈਸ਼ਨਲ ਰਾਗੀ ਜੱਥੇ ਪਰਧਾਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਆਤਮਕ ਹੁਲਾਰਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੀਰਤਨ ਦਰਬਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਕਿੱਥੇ?

ਆਮ ਰਾਗੀ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਵਾਜਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਟਾਈਮ ਵਜਾਉਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਕੀਰਤਨ ਬੋਲ ਥੋੜ੍ਹੇ ਸਮੇਂ ਲਈ। ਪਰ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ▯ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕੀਰਤਨ ਕਰਦਿਆਂ ਸੁਣਿਆ ਵੇਖਿਆ ਹੈ ਉਹ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਦੇਣਗੇ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਗਲੇ ▯ ਬਚਾਅ ਕੇ ਰੱਖਣ ਦੀ ਕਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ। ਅੰਦਰੋਂ ਮਾਨੋਂ ਕੀਰਤਨ ਦੀਆਂ ਤਰੰਗਾਂ ਉਠਦੀਆਂ ਸਨ ਤੇ ਆਪ ਪੰਚਮ ਸੁਰਾਂ ਤੋਂ ਭੀ ਉੱਪਰ ਉੱਚੀ ਉੱਚੀ ਘੰਟਿਆਂ ਬੱਧੀ ਕੀਰਤਨ ਕਰਦੇ ਹੁੰਦੇ। ਫਿਰ ਇੱਕ ਇੱਕ ਤੁਕ ▯ ਇਤਨੇ ਮਿਠਾਸ ਅਤੇ ਹੁਲਾਸ ਨਾਲ ਕਈ ਕਈ ਵਾਰੀ ਪੜ੍ਹਨਾ ਕਿ ਅਨੇਕਾਂ ਰੂਹਾਂ ਉੱਤੇ ▯ਰੰਗਿ ਹਸਹਿ ਰੰਗਿ ਰੋਵਹਿ ਚੁਪ ਭੀ ਕਰਿ ਜਾਹਿ▯ ਵਾਲੀ ਦਸ਼ਾ ਵਾਪਰ ਜਾਂਦੀ। ਅਨੇਕਾਂ ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ ▯ ਸੱਜਲ ਨੇਤ੍ਰੀ ਹੁੰਦਿਆਂ ਤਾਂ ਦਾਸ ਨੇ ਅੱਖੀਂ ਵੇਖਿਆ ਹੈ। ਐਸੇ ਕੀਰਤਨ ਅਖਾੜਿਆਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਬੰਧਕਾਂ ▯ ਘੜੀ ਵਿਖਾ ਕੇ ਭੋਗ ਪਾਉਣ ਲਈ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੋ ਜਾਂਦੀ। ਉੱਥੇ ਤਾਂ ▯ਥਨਿ ਕਾਢੇ ਬਿਲਲ ਬਿਲੀਧੇ▯ (ਅੰਗ ੧੧੭੮) ਵਾਲੀ ਦਸ਼ਾ ਹੋਈ ਹੋਈ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਕੀਰਤਨ ਦਾ ਉਹ ਰਸ ਬੱਝਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਸਮਾਂ ਮਾਨੋ ਹੈ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਕੀਰਤਨ ▯ਚਲ ਸੋ ਚਲ▯ ਹੁੰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ। ਜਦੋਂ ਮੈਂ ੧੯੫੩ ਦੇ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਸਮਾਗਮ ਤੇ ਪਹਿਲੀ ਵੇਰ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ▯ ਕੀਰਤਨ ਵਿੱਚ ਵਿਸਮਾਦੀ ਰੰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਵੇਖਿਆ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਲਈ ਇਹ ਸਾਰਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਹੀ ਵਿਸਮਾਦ ਸੀ। ਸਵੇਰੇ ੪ ਵਜੇ ਕੀਰਤਨ ਆਰੰਭ ਹੋਇਆ ਤਿਲਕ ਨਗਰ, ਤੇ ਸ਼ਾਮ ਦੇ ਪੰਜ ਵਜੇ ਸ੍ਰੀ ਆਸਾ ਕੀ ਵਾਰ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਹੋਈ। ਖਬਰੇ ਘੰਟਿਆਂ ਬੱਧੀ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਕਰਕੇ ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਕੀਰਤਨ-ਸ਼ੈਲੀ ਦਾ ਨਾਮ ਹੀ ਅਖੰਡ ਕੀਰਤਨ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ ਜੋ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿੱਚੋਂ ਅਖੰਡ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਨਾਮ ਕਰਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ -

ਅਖੰਡ ਕੀਰਤਨੁ ਤਿਨਿ ਭੋਜਨੁ ਚੂਰਾ॥
ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਜਿਸੁ ਸਤਿਗੁਰੁ ਪੂਰਾ॥ ਅੰਗ - ੨੩੬

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਲਹਿਰ ਵਿੱਚ ੧੮ ਸਾਲ ਜੇਲ੍ਹ ਭੋਗੀ। ਜੇਲ੍ਹ ਦੀਆਂ ਕਾਲ ਕੋਠੜੀਆਂ ਵਿੱਚ ਭੀ ਆਪਣੇ ਸਰਬ ਲੋਹ ਦੇ ਕੜਿਆਂ ▯ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਲਈ ਸਾਜ਼ ਬਣਾਇਆ। ਨਾਮ ਬਾਣੀ ਅਤੇ ਕੀਰਤਨ ਦੇ

ਆਧਾਰ ਤੇ ਉਮਰ ਕੈਦ ਦਾ ਸਮਾਂ ਸਫਲਾ ਕੀਤਾ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ ਭਾਣੇ ਵਿੱਚ ਅਡੋਲ ਰਹੇ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨਾ ਆਪ ਦਾ ਕਿੱਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਹ ਤਾਂ ਆਪ ਦੇ ਰੂਹ ਦੀ ਖੁਰਾਕ ਸੀ। ਅੰਤਲੇ ੨ ਕੁ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਡਾਕਟਰਾਂ ਨੇ ਜਦੋਂ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਤੋਂ ਵਰਜ ਦਿੱਤਾ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਤਰਾਂ ਦੇ ਲਿਖਾਰੀ □ ਆਪ ਨੇ ਬੜੇ ਵੈਰਾਗ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ ਡਾਕਟਰਾਂ □ ਕੀ ਹੋਇਆ। ਮੇਰਾ ਕੀਰਤਨ ਹੀ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤੈ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਵਿੱਚ ਬੀਬੀਆਂ □ ਵੱਡੇ ਦੀਵਾਨਾਂ ਦੀ ਸਟੇਜ ਤੇ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਦਾ ਰਿਵਾਜ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਬੀਬੀਆਂ ਰਲ ਕੇ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਘਰੋ ਘਰੀ ਸ੍ਰੀ ਸੁਖਮਨੀ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪਾਠ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਤੇ ਢੋਲਕੀ ਛੈਣਿਆਂ ਨਾਲ ਘਰਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਕੱਲੀ-ਦੁ-ਕੱਲੀ ਬੀਬੀ ਸ਼ਬਦ ਪੜ੍ਹ ਲੈਂਦੀ।

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਅਨੇਕਾਂ ਬੀਬੀਆਂ □ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਦੀਵਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕੋ ਸਟੇਜ ਤੋਂ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਤ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਦੇ ਫਲਸਰੂਪ ਅਖੰਡ ਕੀਰਤਨੀ ਜੱਥੇ ਦੇ ਕੀਰਤਨ ਅਖਾੜਿਆਂ ਵਿੱਚ ਜਿੱਥੇ ਸਿੰਘ ਕੀਰਤਨ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉੱਥੇ ਬੀਬੀਆਂ ਲਈ ਭੀ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਲਈ ਸਮਾਂ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸਲਾਮ, ਬੀਬੀਆਂ □ ਮਸਜਿਦ ਵਿੱਚ ਜਾਣ ਦੀ ਖੁੱਲ੍ਹ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ। ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਬੀਬੀਆਂ □ ਨਾਉਣੀ ਦੀ ਸੂਤਕ ਮੰਨ ਕੇ ਪੂਜਾ ਲਈ ਯੋਗ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦਾ ਅਖੇ ਕਿਧਰੇ ਦੇਵਤੇ ਅਪ੍ਰਸੰਨ ਨਾ ਹੋ ਜਾਣ। ਇਸੇ ਬ੍ਰਹਮਣੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੇਠ ੧੮ਵੀਂ ਅਤੇ ੧੯ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖ ਬੀਬੀਆਂ ਭੀ ਪਿਛੇ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ। ੨੦ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਬੀਬੀਆਂ □ ਅੱਗੇ ਵੱਧਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਆ। ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਅੰਦਰ ਅਜੇ ਤੱਕ ਬੀਬੀਆਂ □ ਬ੍ਰਹਮਣੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਕਾਰਨ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਦੀ ਆਗਿਆ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਕੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿੱਚ ਸਿੰਘਾਂ ਅਤੇ ਸਿੰਘਣੀਆਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਵਿਤਕਰਾ ਕਿਉਂ? ਇਹ ਕਦੋਂ ਤੱਕ ਚੱਲਦਾ ਰਹੇਗਾ?

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇੱਕ ਹੋਰ ਨਵੀਂ ਪਿਰਤ ਪਾਈ ਕਿ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਮਾਇਆ ਭੇਟ ਨਹੀਂ ਲੈਣੀ। ਅਖੰਡ ਕੀਰਤਨ ਜੱਥੇ, ਜਿੱਥੇ ਕਿਤੇ ਵੀ ਹਨ ਕੀਰਤਨ □ ਵੇਚਦੇ ਨਹੀਂ, ਰੂਹ ਦੀ ਖੁਰਾਕ ਵਜੋਂ ਆਪ ਭੀ ਭੁੰਚਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸੰਗਤਾਂ □ ਭੀ ਭੁੰਚਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਅਤਿਕਥਨੀ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀਆਂ ਪੁਰਾਤਨ ਕੀਰਤਨ-ਰੀਤਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਗੱਲ ਵੇਖਣ ਵਾਲੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਕਿ ਜੇ ਸ਼ਬਦ ਵੈਰਾਗ ਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਰੀਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਵੈਰਾਗ ਦੇ ਭਾਵ ਉਭਰਦੇ ਸਨ। ਜੋ ਸ਼ਬਦ ਮਿਲਾਪ ਅਤੇ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਦੇ ਭਾਵ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਕੀਰਤਨੀਆਂ ਨੇ ਉਸੇ ਭਾਵ ਦੀਆਂ ਰੀਤਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕਰਨੀ। ਮੈ□ ਗੁਰਪੁਰਵਾਸੀ ਕਰਨਲ ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ □ ਅਗੰਮੀ ਕੀਰਤਨ ਅੰਦਰੋਂ ਸੁਣੀਂਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਅੰਦਰਲੇ ਸੁਣੀਂਦੇ ਕੀਰਤਨ ਦੀਆਂ ਰੀਤਾਂ □ ਬਾਹਰ ਰੂਪਮਾਨ ਕਰਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰੂ ਪਿਆਰਿਆਂ ਉੱਪਰ ਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਅਤੇ ਅਤੁੱਟ ਕਮਾਈ ਸਦਕਾ ਦਸਮ ਦੁਆਰ ਦੀ ਖੇਡ ਵਰਤ ਜਾਂਦੀ ਸੀ, ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸੋਂ ਕੀਰਤਨ ਸਰਵਣ ਕਰਕੇ ਬੜੇ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੁੰਦੇ ਸਨ।

ਆਪ ਦੇ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਵੱਡੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਹੀ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਗੁਰਬਾਣੀ □ ਰਸਕ ਰਸਕ, ਰਸਾਅ ਰਸਾਅ ਕੇ, ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਗਾਇਨ ਕਰੀ ਜਾਣਾ। ਅੱਜ ਕੱਲ ਦੇ ਨਵੇਂ ਨਵੇਂ ਕੀਰਤਨੀਆਂ ਨੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ □ ਨਾਂ ਤਾਂ ਕੀਰਤਨ ਕਰਦਿਆਂ ਵੇਖਿਆ ਅਤੇ ਨਾਂ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਕੀਰਤਨ ਟੇਪਾਂ ਹਨ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਉਪਰੋਕਤ ਵਿਸਮਾਦੀ ਕੀਰਤਨ ਤੋਂ ਉਹ ਵਿਰਵੇ ਰਹਿ ਗਏ ਹਨ। ਵੈਰਾਗਮਈ ਸ਼ਬਦ ਜਾਂ ਖੁਸ਼ੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ □ ਬਹੁਤੇ ਕੀਰਤਨੀਏ ਫਿਲਮੀ ਟਿਊਨਾਂ ਤੇ ਚਲਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਕੀਰਤਨ ਕਰਨਾ ਭੀ ਇੱਕ ਅਗੰਮੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਹੈ, ਆਰਟ ਨਹੀਂ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਆਪ ਖੁਦ ਜਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸੰਗੀ ਸਾਥੀ, ਕੀਰਤਨ ਵਿੱਚ ਗੁਰਮੰਤਰ ਦੀ ਧੁਨੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲਾਉਂਦੇ ਹੁੰਦੇ। ਕਿਤੇ ਕਿਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੁਖਾਰਬਿੰਦ ਤੋਂ □ਗੁਰੂ ਗੁਰੂ□ ਦਾ ਆਵਾਜ਼ਾ ਆਉਂਦਾ ਹੁੰਦਾ ਪਰ ਉਹ ਕੀਰਤਨ □ ਅਖੰਡ ਰੱਖਦੇ ਸਨ। ਅਜੇ ੩੦-੩੫ ਸਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ □ ਸਮਾਏ ਹੋਏ ਹੀ ਹੋਏ ਹਨ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਦਰਸਾਈ ਕੀਰਤਨ ਸ਼ੈਲੀ ਦਾ ਰੂਪ ਹੀ ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੈ। ਨਵੇਂ ਨਵੇਂ ਲੱਗੇ ਕੀਰਤਨੀਏ ਇਹ ਸਮਝੀ ਬੈਠੇ ਹਨ ਕਿ ਕੀਰਤਨ ਭਾਵੇਂ ਅਖੰਡ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਨਾ, ਪਰ ਗੁਰਮੰਤਰ ਦਾ ਸੰਗਤੀ ਅਭਿਆਸ ਅਖੰਡ ਰੱਖਿਆ ਜਾਏ। ਜੇ ਉਹਨਾਂ ੩੦ ਮਿੰਟ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਅੱਧਾ ਸਮਾਂ □ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਵਾਹਿਗੁਰੂ□ ਤੇ ਹੀ ਲਗਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਉਂ ਨਾਂ ਤਾਂ ਇਹ ਅਖੰਡ ਕੀਰਤਨ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾਂ ਹੀ ਅਖੰਡ ਅਭਿਆਸ। ਖਿਆਲ ਰਹੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨਿਰੋਲ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਹੀ ਕਰਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਸੰਗਤੀ ਅਭਿਆਸ ਦਾ ਰਿਵਾਜ਼ ਤਾਂ ੧੯੮੦ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੀ ਆਰੰਭ ਹੋਇਆ। ਸੰਗਤੀ ਅਭਿਆਸ ਵਾਲੇ ਕੀਰਤਨ ਦਾ ਰਿਵਾਜ਼

ਸਗੋਂ ਅੱਗੇ ਨਾਲੋਂ ਜ਼ੋਰਾਂ ਤੇ ਹੈ। ਡਰ ਹੈ ਕਿਤੇ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਜੱਥੇ ਦਾ ਨਾਉਂ ਹੀ ਬਦਲ ਕੇ □ਸੰਗਤੀ ਅਖੰਡ ਅਭਿਆਸੀ ਜੱਥਾ□ ਹੀ ਨਾ ਪੈ ਜਾਏ। ਅਭਿਆਸ ਤਾਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਗੁਪਤ ਹੀ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਕੀਰਤਨ ਅਖਾੜੇ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਨਿਰੋਲ ਕੀਰਤਨ ਹੀ ਸ਼ੋਭਦਾ ਹੈ।

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸ਼ੈਲੀ ਤੋਂ ਹੱਟ ਕੇ ਭਾ: ਮੁਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ (ਐਸ. ਡੀ. ਓ.) ਨੇ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਇੱਕ ਨਵੀਂ ਸ਼ੈਲੀ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕੀਤਾ। ਜਿਸ □ □ਪ੍ਰਕਰਣ ਕੀਰਤਨ□ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਮਰਨੇ ਦੇ ਭੋਗ ਤੇ ਉਹ ਕੀਰਤਨ ਕਰਦੇ ਤਾਂ ਇੱਕ ਸ਼ਬਦ ਆਰੰਭ ਕਰਦੇ ਫਿਰ ਉਹ ਵਿਚੇ ਛੱਡ ਕੇ ਉਸੇ ਪ੍ਰਕਰਣ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਪ੍ਰਮਾਣ ਵੰਨ-ਸੁ-ਵੰਨੀਆਂ ਤਰਜਾਂ ਦੇ ਗੁਲਦਸਤਿਆਂ ਨਾਲ ਸਜਾ ਦਿੰਦੇ। ਵਿਚੇ ਹੀ ਗੁਰਮੰਤਰ ਦੀ ਧੁਨੀ ਲੱਗ ਜਾਂਦੀ ਅਤੇ ਕਿਤੇ ਕਿਤੇ ਵਿਆਖਿਆ ਵੀ ਕਰ ਜਾਂਦੇ। ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਦੀਆਂ ਵਾਰਾਂ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਭੀ ਉਹ ਕਈ ਕਈ ਘੰਟੇ ਕਰੀ ਜਾਂਦੇ। ਕਈ ਵਾਰ ਸੋਚੀਦਾ ਸੀ ਕਿ, ਕੀ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਦੀਆਂ ਵਾਰਾਂ ਦਾ ਕੀਰਤਨ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਵਾਰਾਂ ਤਾਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਗੂਹਜ ਅਰਥਾਂ □ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰਨ ਲਈ ਹਨ ਪਰ ਇਹ ਰਿਵਾਜ਼ ਜਿਉਂ ਚੱਲਿਆ ਕਾਫ਼ੀ ਚਿਰ ਚੱਲਦਾ ਰਿਹਾ। ਹੁਣ ਭੀ ਕਈ ਵੀਰ ਭਾ: ਮਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਕੀਰਤਨ ਸਟਾਈਲ ਦੀ ਹੂ-ਬ-ਹੂ ਨਕਲ ਕਰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਅਜਿਹੇ ਕੀਰਤਨ ਵਿੱਚ ਬੁੱਧੀ ਤਾਂ ਜੁੜੀ ਅਤੇ ਵਧਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਪਰ ਲਿਵ ਨਹੀਂ ਜੁੜਦੀ। ਇੱਕ ਪ੍ਰਕਰਣ ਤੋਂ ਦੂਜੇ ਪ੍ਰਕਰਣ ਵਿੱਚ ਬਦਲਣ ਨਾਲ ਸਾਰਾ ਸੰਦਰਭ ਹੀ ਬਦਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਡੂੰਘੇ ਅਧਿਐਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਐਸੇ ਕੀਰਤਨ ਵਿੱਚ ਬੇ-ਰਸੀ ਹੋਣ ਦੀ ਬਹੁਤ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੈ।

ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸ਼ੈਲੀ □ ਜੇਕਰ ਸਹੀ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪਕੜਨਾ ਹੈ ਤਾਂ ਗੁਰਬਾਣੀ □ ਬੜੇ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਰਸਾਅ ਰਸਾਅ ਕੇ ਪੜ੍ਹਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਪਹਿਲਾਂ ਆਪ ਗੁਰਚਰਨਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸੰਗਤ ਵਿੱਚ ਅਨੇਕਾਂ ਪ੍ਰਾਣੀ ਐਸੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਕੀਰਤਨ-ਰਸ ਦੇ ਭਰੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਅਕਲਾਂ ਅਤੇ ਸਿਆਣਪਾਂ ਵਾਲੇ ਕੀਰਤਨ ਤੋਂ ਸੰਕੋਚ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕੀਰਤਨ ਅਖਾੜੇ ਦਾ ਧੁਰਾ ਹੈ - ਪ੍ਰੇਮਾ ਭਗਤੀ। ਜੋ ਆਪਣੀ ਵਿਦਵਤਾ ਛਾਂਟਣ ਲਈ ਇਸ ਪ੍ਰੇਮ ਅਖਾੜੇ ਵਿੱਚ ਆਏ, ਉਹ ਇਥੋਂ ਖਾਲੀ ਹੱਥ ਚਲੇ ਗਏ। ਰਸਕ ਰਸਕ ਗੁਣ ਗਾਉਣਾ ਹੀ ਥਾਏਂ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

(ਪੰਨਾ 12 ਦੀ ਬਾਕੀ)

ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਉਥੋਂ ੧੯ ਮਈ □ ਲੁਧਿਆਣਾ ਹਵਾਲਾਤ ਵਿੱਚ ਤੇ ਫੇਰ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿੱਚ ਕੈਦ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ।

੩੦ ਮਈ ੧੯੧੬ □ ਆਪ □ ਦੂਸਰੇ ਲਾਹੌਰ ਸਾਜ਼ਿਸ਼ ਕੇਸ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕਰਕੇ, ਉਮਰ ਕੈਦ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਸੁਣਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ੪ ਅਪ੍ਰੈਲ ੧੯੧੬ □ ਆਪ □ ਮੁਲਤਾਨ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿੱਚ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਜਿੱਥੇ ੧੩ ਮਈ ਤੱਕ ੪੦ ਦਿਨ ਆਪ ਨੇ ਭੁੱਖ ਹੜਤਾਲ ਕੀਤੀ। ਫੇਰ ਜੁਲਾਈ ੧੯੧੭ □ ਆਪ □ ਹਜ਼ਾਰੀ ਬਾਗ ਜੇਲ ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਅਕਤੂਬਰ ੧੯੨੧ ਵਿੱਚ ਰਾਜਮੰਦਰੀ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿੱਚ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿੱਚ ਬੈਠ ਕੇ ਆਪ ਨੇ □ਗੁਰਮਤਿ ਬਿਬੇਕ□ ਪੁਸਤਕ ਦਾ ਖਰੜਾ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ। ਪਹਿਲੀ ਦਸੰਬਰ ੧੯੨੨ □ ਉਹ ਨਾਗਪੁਰ ਜੇਲ ਵਿੱਚ ਭੇਜ ਦਿੱਤੇ ਗਏ, ਜਿੱਥੇ ਆਪ □ ਅਕਹਿ ਤੇ ਅਸਹਿ ਤਸੀਹੇ ਦਿੱਤੇ ਗਏ।

ਆਪ □ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਤਕਲੀਫਾਂ □ ਪੰਥਕ-ਹਲਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਬੜੀ ਤਸ਼ਵੀਸ਼ ਨਾਲ ਵੇਖਿਆ, ਪੜ੍ਹਿਆ ਸੁਣਿਆ ਗਿਆ ਤੇ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਵਾਸਤੇ □ਅਰਦਾਸ ਦਿਵਸ□ ਮਨਾਇਆ ਗਿਆ। ਉਸ ਦਿਨ ਸਿੱਖ-ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਲਈ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਅਰਦਾਸਾਂ ਕੀਤੀਆਂ।

ਜੇਲ੍ਹ ਤੋਂ ਰਿਹਾਈ ਪਿਛੋਂ □ਕੀਰਤਨ ਮੰਡਲ□ ਫੇਰ ਚਾਲੂ ਹੋ ਗਏ। ੧੯੩੧ ਤੋਂ ੧੯੬੧ ਤੱਕ ਦਾ ਸਮਾਂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਅਖੰਡ-ਪਾਠਾਂ, ਅਖੰਡ ਕੀਰਤਨ-ਮੰਡਲਾਂ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਂਦਿਆਂ ਬਿਤਾਇਆ। ਵੱਖ ਵੱਖ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਨਗਰਾਂ ਪ੍ਰਾਂਤਾ ਵਿੱਚ ਅਖੰਡ ਕੀਰਤਨ ਸਮਾਗਮ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਆਪ ੮੩ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਆਯੂ ਭੋਗ ਕੇ, ੧੬ ਅਪ੍ਰੈਲ ੧੯੬੧ □ ਗੁਰੂ ਚਰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾ ਬਿਰਾਜੇ।

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਆਪਣਾ ਸਮੁੱਚਾ ਜੀਵਨ ਸਰਬ-ਲੋਹ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਤੇ ਕੇਸਾਂ-ਸੁਆਸਾਂ ਸੰਗ ਨਿਭਾਹਿਆ। ਆਪ ਆਪਣੇ ਪਿੱਛੇ ਗੁਰਮਤਿ □ ਉਜਾਗਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਬਹੁ-ਮੁੱਲਾ ਖਜਾਨਾ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਛੱਡ ਗਏ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੁਝ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਪੁਸਤਕਾਂ ਇਹ ਹਨ :- □ਕੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਪੂਜਾ ਬੁੱਤ ਪ੍ਰਸੱਤੀ ਹੈ?□ □ਅਣਡਿੱਠੀ-ਦੁਨੀਆਂ□, □ਰੰਗਲੇ ਸੱਜਣ□, □ਜੇਲ੍ਹ-ਚਿੱਠੀਆਂ□, □ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀ ਹੈ?□ □ਗੁਰਮਤਿ ਨਾਮ ਅਭਿਆਸ ਕਮਾਈ□, □ਗੁਰਮਤਿ ਸੱਚ ਨਿਰਣੈ□, □ਗੁਰਮਤਿ ਬਿਬੇਕ□, □ਗੁਰਮਤਿ ਲੇਖ□, □ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰਕਾਸ਼□ ਆਦਿ।

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ

ਗੁਰਮਤਿ ਰਹਿਤ-ਰਹਿਣੀ ਦੇ ਸੂਰੇ, ਬਚਨਾਂ ਦੇ ਪੂਰੇ ਤੇ ਗੁਰਮਤਿ-ਗਾਡੀ-ਰਾਹ ਦੇ ਅਥੱਕ ਪਾਂਧੀ, ਭਾਈ ਜਾਹਿਬ ਭਾਈ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਿੱਖ-ਜਗਤ ਵਿਚ ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੀ ਇਕ ਅਨੁਪਮ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਦਿੱਬ-ਸੂਰਤ ਤੇ ਇਲਾਹੀ ਮੂਰਤ ਸਤਸੰਗੀਆਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਇਕ ਝਰਨਾਟ ਛੇੜ ਦਿੰਦੀ ਸੀ। ਇਹ ਪਿਆਰ ਦਾ ਕੀਰਤਨੀ ਸੋਮਾ, ਜਦੋਂ ਫੁਟਦਾ ਤਾਂ ਅਨੇਕਾਂ ਹੀ ਪ੍ਰਾਣੀ, ਇਸ ਦੇ ਸ਼ੀਤਲ ਜਲ ਵਿਚ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਦੇ, ਰੰਗੇ ਜਾਂਦੇ-ਉਸ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਵਿਚ, ਧੋਤੇ ਜਾਂਦੇ, ਲਿਸ਼ਕਦੇ ਅਤੇ ਇੰਜ ਉਜਲ ਹੋ ਕੇ ਆਪੂੰ ਨਾਮ ਜਪਦੇ ਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ▯ ਜਪਾਂਦੇ। ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਸਾਰਾ ਜੀਵਨ ਸਿਖੀ ਸਿਦਕ, ਪ੍ਰੇਮ ਰੰਗਾਂ, ਵੈਰਾਗ ਤਰੰਗਾਂ ਤੇ ਤੱਤ ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਅਸੂਲਾਂ ਦੀ ਦਿੜ੍ਹਤਾ ▯ ਪ੍ਰਗਟਾਉਣ ਵਾਲੇ ਅਨੇਕਾਂ ਕਰਤੱਵਾਂ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਪਿਆ ਹੈ। ਜਿਥੇ ਆਪ ਉਚ-ਆਤਮਕ ਅਵਸਥਾ ਦੇ ਮਾਲਕ ਸਨ, ਉਥੇ ਆਪ ੧੯੧੪-੧੫ ਦੇ ਮੋਢੀ ਦੇਸ਼-ਭਗਤਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਖ਼ਾਸ ਪਦਵੀ ਰਖਦੇ ਸਨ।

(▯ਭਾ: ਸ: ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀਵਨ ਤੋਂ ਸਾਹਿਤ▯ ਵਲੋਂ ਦਿਲੀ ਸਿ: ਗੁ: ਪ੍ਰ: ਕਮੇਟੀ)

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬਹੁ-ਪੱਖੀ ਜੀਵਨ ਦੇ ਮਾਲਕ ਹੋਏ ਹਨ। ਉਹ ਸੱਚੇ ਸੁੱਚੇ, ਤਿਆਰ-ਬਰ-ਤਿਆਰ, ਸੰਤ ਸਿਪਾਹੀ ਮਨੁਖ ਸਨ। ਨਾਮ ਬਾਣੀ ਤੇ ਸਿਮਰਨ ਅਭਿਆਸ ਦੇ ਕਾਰਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜੀਵਨ ਬੜਾ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਸੀ। ਜੋ ਵਿਅਕਤੀ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸੰਪਰਕ ਵਿਚ ਆਏ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਹੋਏ ਬਗ਼ੈਰ ਨਾ ਰਹਿ ਸਕੇ। ਆਪ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਕੀਰਤਨ ਦਾ ਸੁਆਦ ਮਾਣਦੇ ਰਹੇ ਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਤਕ ਵੀ ਇਸ ਰਸ ▯ ਪਹੁੰਚਾਣ ਦਾ ਸਫਲ ਯਤਨ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। *(ਅਜੀਤ, ੧-੭-੧੯੮੬)*

ਬਚਪਨ, ਪੜ੍ਹਾਈ, ਸਿਖੀ ਸਿਦਕ ਤੇ ਵਿਡਾਣੀ ਚਾਕਰੀ

ਸ: ਨੱਥਾ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਨਾਭਾ ਹਾਈ ਕੋਰਟ ਜੱਜ, ਦੇ ਗ੍ਰਹਿ ਨਰੰਗਵਾਲ ਵਿਖੇ ਮਾਤਾ ਪੰਜਾਬ ਕੌਰ ਦੀ ਕੁਖੋਂ ਭਾਈ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ੭ ਜੁਲਾਈ ੧੮੭੮ ▯ ਜਨਮ ਲਿਆ। ਮੁਢਲੀ ਵਿਦਿਆ ਆਪ ਨੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਪਾਸ ਨਾਭੇ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਫਿਰ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਮਿਸ਼ਨ ਕਾਲਜ ਲਾਹੌਰ ਤੋਂ ੧੯੦੦ ਈ: ਵਿਚ ਬੀ. ਏ. ਪਾਸ ਕੀਤੀ। ਕਾਲਜ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਸਮੇਂ ਕੁਸੰਗ ਅਤੇ ਅਨੇਕ-ਮਤ-ਮਤਾਂਤਰਾਂ ਦੀਆਂ ਬਹਿਸਾਂ-ਮੁਬਹਿਸਾਂ ਦਾ ਜ਼ੋਰ ਸੀ। ਦੂਜੇ ਮਜ਼ਹਬਾਂ ਤੇ ਕੁਸੰਗ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ, ਬੀ. ਏ. ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪਿਤਾ ਜੀ ਨੇ ਇਕ ਗੁਟਕਾ ਭੇਜ ਕੇ ਲਿਖ ਭੇਜਿਆ ਕਿ ਜੇ ਤੂੰ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋਣਾ ਹੈ ਤਾਂ ਨਿਤ ਸਵੇਰੇ ਜਪੁਜੀ ਅਤੇ ਸ਼ਾਮ ▯ ਰਹਿਰਾਸ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਿਆ ਕਰ। ਇਸ ਗੁਰਬਾਣੀ-ਪਾਠ ਦਾ ਸਦਕਾ ਪੂਰਬਲੇ ਅੰਕੂਰ ਜਾਗ ਪਏ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭੂ-ਮਿਲਾਪ ਦੀਆਂ ਸਿਕਾਂ ਪ੍ਰਬਲ ਹੋ ਉਠੀਆਂ। ਦਿਨੇ-ਰਾਤ ਗੁਰਬਾਣੀ ਰਟਨ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ। ਅੰਦਰੋਂ ਐਸੇ ਪ੍ਰੇਮ-ਉਛਾਲੇ ਉਠਦੇ ਕਿ ਹੋਰ ਸਭ ਕਾਰਾਂ ਬੇਕਾਰ ਜਾਪਣ ਲੱਗ ਪਈਆਂ।

ਪਿਤਾ ਦੇ ਸਮਝਾਣ ਬੁਝਾਣ ਤੇ ਮਨੁਖ ਮਾਤਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੇਠ ਆਪ ਨੇ ਨੌਕਰੀ ਕਰਨੀ ਪਰਵਾਨ ਕੀਤੀ। ੧੯੦੨ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਪਲੇਗ ਫੈਲੀ ਤਾਂ ਇਸ ਮਾਰੂ ਬੀਮਾਰੀ ਤੋਂ ਬਚਾਣ ਲਈ ਵਲੈਤ ਤੋਂ ਡਾਕਟਰ ਆਏ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਇਬ ਤਸੀਲਦਾਰ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਡਾ: ਫ਼ਿਸ਼ਰ ਦੇ ਅਸਿਸਟੈਂਟ ਲਗ ਕੇ ਲੁਕਾਈ ਦੀ ਸੇਵਾ ਲਈ ਤਤਪਰ ਹੋ ਗਏ। ਇਸੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਵਿਚਾਰ ਵਟਾਂਦਰਾ ਕਰਦਿਆਂ ਆਪ ਨੇ ਡਾਕਟਰ ਸਾਹਿਬ ▯ ਨਿਸਚੇ ਕਰਾਇਆ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਪੂਜਾ-ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਟਾ ਕਰਨੀ ਬੁੱਤ-ਪੂਜਾ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਇਹ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਪੂਜਾ ਹੈ। ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਤੇ ਗੋਸ਼ਟੀ, ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਪੁਸਤਕ

ਰੂਪ ਵਿਚ ਛਾਪ ਦਿਤੀ ਗਈ। ਇਸ ਨੌਕਰੀ ਸਮੇਂ ਆਪ ਜੀ ਤਸੀਲਦਾਰ ਬਣਾਏ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਸਨ ਕਿ ਆਪ ਜੀ ਇਥੋਂ ਉਪਰਾਮ ਹੋ ਗਏ, ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਰੀ ਸਰਕਾਰਾਂ ਮਸ਼ੀਨਰੀ ਵਿਚ ਕਿਤੇ ਸੇਵਾਦਾਰ ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ ਸੀ, ਸਗੋਂ ਸਭ ਪਾਸੇ ਲੁੱਟ-ਘਸੁੱਟ ਤੇ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟਾਚਾਰ ਦਾ ਬਜ਼ਾਰ ਗਰਮ ਸੀ। ਇਸ ਮਾਹੌਲ ਤੋਂ ਦੁਖੀ ਹੋ ਕੇ ਆਪ ਨੇ ਨੌਕਰੀ ▯ ਲੱਤ ਮਾਰ ਦਿਤੀ।

ਆਪ ਦੇ ਅੰਦਰ ਗੁਰਬਾਣੀ-ਪਿਆਰ ਤੇ ਗੁਰਸਿਖੀ ਸਿਦਕ ਬੜੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਠਾਠਾਂ ਮਾਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਅੰਤ ੧੪ ਜੂਨ ੧੯੦੩ ▯ ਪਿੰਡ ਬਕਾਪੁਰ ਵਿਖੇ ਉਚੇਚੇ ਪੰਥਕ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪਾਨ ਕਰ ਕੇ ਤਿਆਰ-ਬਰ-ਤਿਆਰ ਸਿੰਘ ਸਜ ਗਏ। ਆਪ ਦੀ ਕਾਇਆਂ ਤਾਂ ਪਲਟ ਗਈ, ਪਰ ਕੁਝ ਵਿਘਨ ਪੈ ਜਾਣ ਕਰਕੇ ਨਾਮ-ਅਭਿਆਸ ਦਾ ਅਲੌਕਿਕ ਅਨੰਦ ਨਾ ਬਣ ਸਕਿਆ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਰਟਨ, ਕੀਰਤਨ ਅਤੇ ਸਤਸੰਗ ਆਪ ਦਾ ਜੀਵਨ-ਅਧਾਰ ਬਣ ਗਿਆ, ਪਰ ਪ੍ਰੇਮ-ਬੈਰਾਗ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਆਪ ਦੇ ਅੰਦਰ ਨਾਮ ਦੀ ਸਿਕ ਦਿਨੋ ਦਿਨ ਵਧਦੀ ਗਈ।

ਸਤਸੰਗ-ਮੰਡਲਾਂ ਵਿਚ ਰੰਗ-ਰਸ-ਮਾਣਦਿਆਂ ▯ ਸੰਗਤ ਨੇ ਹੁਕਮ ਦੇ ਕੇ ਫਿਰ ਐਬਟਾਬਾਦ ਵਿਚ ਐਸ. ਡੀ. ਓ. ਦੇ ਦਫਤਰ ਵਿਚ ਹੈਡ ਕਲਰਕੀ ਕਰਨ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਐਬਟਾਬਾਦ ਦੇ ਕੁਦਰਤੀ ਨਜ਼ਾਰਿਆਂ ਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਤੇ ਮਿਠੀਆਂ ਠੰਢੀਆਂ ਪੌਣਾਂ ਨੇ ਆਪ ਦੀ ਸੁਰਤੀ-ਬਿਰਤੀ ▯ ਐਸੇ ਪ੍ਰੇਮ ਦੇ ਚਾਬਕ ਮਾਰੇ ਕਿ ਆਪ ਬਿਹਬਲ ਤੇ ਬੇਹੋਸ਼ ਹੋ ਹੋ ਜਾਵਣ। ਇਸ ਰੰਗ-ਰਤੜੀ ਦਸ਼ਾ ਵਿਚ ਇਕ ਦਿਨ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਬਖ਼ਸ਼ਸ਼ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਆਪ ਦੇ ਅੰਦਰ ਨਾਮ ਦਾ ਸਾਸ ਗ੍ਰਾਸ ਆਪ-ਮੁਹਾਰਾ ਤੋਰਾ ਤੁਰ ਪਿਆ। ਇਸ ਰਸ-ਲੀਣੀ ਦਸ਼ਾ ਵਿਚ ਆਪ ▯ ਅਕਾਲੀ ਜੋਤਿ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਹੋਏ। ਇਸ ਮਸਤਾਨੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦਿਆਂ ਦੋ ਵਾਰੀ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਇਕ ਚੌਂਕੜੇ ਵਿਚ ਬੈਠਕੇ ਸੰਪੂਰਨ ਸ੍ਰੀ ਅਖੰਡਪਾਠ ਸ੍ਰਵਣ ਕੀਤੇ। ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਨੇ ਦਰਸ਼ਨ ਬਖਸ਼ੇ ਅਤੇ ਨੌਕਰੀ ਛਡ ਦੇਣ ਦੀ ਗੁਪਤ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਹੋਈ। ਐਬਟਾਬਾਦ ਤੋਂ ਵਾਪਸੀ ਤੇ ਰਾਹ ਵਿਚ ਹਰੀਪੁਰ ਹਜ਼ਾਰੇ ਵਿਚ ਮਸਤਾਨੀ ਦਸ਼ਾ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦੀ ਇਕ ਸੰਤ-ਭਗਤ ਮਾਈ ਗੁਲਾਬ ਕੌਰ ਦੇ ਅਚਰਜ ਦਰਸਨ-ਮਿਲਾਪ ਹੋਏ। ਆਪ ਜੀ ਮੁੜ ਸਤਸੰਗੀਆਂ ਵਿਚ ਆ ਜੁੜੇ ਅਤੇ ਕੀਰਤਨ ਤੇ ਅਖੰਡਪਾਠਾਂ ਦੇ ਰੰਗ ਮਾਣਨ ਲਗੇ। ੧੯੦੫ ਵਿਚ ਸ: ਹਰਬੰਸ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਟਾਰੀ ਨੇ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਕੀਤੀ ਕਿ ਸਿਖ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਸਾਂਭ-ਸੰਭਾਲ ਕਰਨੀ ਮਹਾਨ ਸੇਵਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪ ▯ ਖ਼ਾਲਸਾ ਕਾਲਜ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਹੋਸਟਲ ਸੁਪ੍ਰਿੰਟੈਂਡੈਂਟ ਲਗਵਾ ਦਿਤਾ। ਇਥੇ ਵੀ ਅਨੋਖੇ ਹੀ ਕੌਤਕ ਵਰਤੇ। ਪਰ ਛੇਤੀ ਹੀ ਆਪ ਉਥੋਂ ਵੀ ਉਚਾਟ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਮੁੜ ਸਤਸੰਗ ਤੇ ਕੀਰਤਨ-ਮੰਡਲਾਂ ਵਿਚ ਆ ਜੁੜੇ।

ਪੰਥਕ ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਸੇਵਾ ਵਿਚ

੧੯੦੮ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਦਮਦਮਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਖਾਲਸਾ ਦੀਵਾਨ ਦੀ ਨੀਂਹ ਰਖੀ ਅਤੇ ੧੯੦੯ ਵਿਚ ਬਾਬੂ ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਭਸੌੜ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਨਾਲ ਪੰਚ ਖਾਲਸਾ ਦੀਵਾਨ ਕਾਇਮ ਕੀਤਾ। ਭਸੌੜ ਵਿਚ ਹੀ ਕਿਸੇ ਸਮਾਗਮ ਸਮੇਂ ਮਾਨਵਰ ਬਾਊ ਮੱਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਲ ਆਪ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਪਿਆਰ-ਮਿਲਣੀ ਹੋਈ, ਜੋ ਉਮਰਾਂ ਪ੍ਰਯੰਤ ਤੋੜ ਨਿਭੀ। ਭਸੌੜ ਤੋਂ ਗੁਰਮਤੀ ਮਤ-ਭੇਦ ਹੋ ਜਾਣ ਕਰਕੇ ਆਪ ਜੀ ਉਥੋਂ ਉਪਰਾਮ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਫਿਰ ੧੯੦੮ ਤੋਂ ੧੯੧੪ ਤਕ ਖਾਲਸਾ ਭੁਜੰਗੀ ਸਭਾ ਲੁਧਿਆਣਾ ਦੇ ਸਤਸੰਗ ਸਮਾਗਮਾਂ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦੇ ਤੇ ਅਨੰਦ ਮਾਣਦੇ ਰਹੇ।

ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸੁਧਾਰ ਤੇ ਗ਼ਦਰ ਲਹਿਰ

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਇਤਿਹਾਸਕ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਵਿਚ ਮਹੰਤ ਪੁਜਾਰੀਆਂ ▯ ਕੁਰੀਤੀਆਂ ਤੋਂ ਹੋੜਨ ਲਈ ਚੰਗਾ ਖੰਡਾ ਖੜਕਾਂਦੇ ਰਹੇ। ੧੯੧੪ ਦੇ ਸ਼ਹੀਦੀ ਜੋੜ-ਮੇਲੇ ਸਮੇਂ ਚਮਕੌਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪੁਜਾਰੀ ਨਿਹੰਗਾਂ ▯ ਆਪ ਨੇ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੋਧਿਆ। ਪੁਲਸ ਅਫਸਰ, ਗੋਰੇ ਕਪਤਾਨ ਤੇ ਸਮਾਜੀ ਮੈਜਿਸਟ੍ਰੇਟ ਦੀ ਚੰਗੀ ਨਿਸ਼ਾ ਕਰਾਈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪਰਬੰਧ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਛੁਡਾ ਕੇ ਪੰਥ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕੀਤਾ। ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸੁਧਾਰ ਲਹਿਰ ਦੀ ਇਹ ਪਹਿਲੀ ਜਿਤ ਸੀ। ੧੯੧੪ ਵਿਚ ਗੁ: ਰਕਾਬ ਗੰਜ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਕੰਧ ਦਾ ਝਗੜਾ ਹੋਇਆ, ਜਿਸ ਲਈ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਸ਼ਹੀਦੀ ਜਥਾ ਲੇ ਜਾਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋਏ। ਸਰਕਾਰ ਝੁਕ ਗਈ ਅਤੇ ਕੰਧ ਮੁੜ ਉਸਾਰ ਦਿਤੀ ਗਈ। ਅਮਰੀਕਾ ਤੇ ਕੈਨੇਡਾ ਵਿਚ ਗ਼ਦਰ ਲਹਿਰ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਗ਼ਦਰੀ ਭਾਰਤ ਪੁੱਜ ਗਏ। ਓਦੋਂ ਹੀ ਕਾਮਾਗਾਟਾ ਦੀ ਮਾਰੂ ਘਟਨਾ ਸਮੇਂ ਕਲਕਤਾ ਬਜਬਜ ਘਾਟ ਤੇ ਭਾਰਤੀ ਮੁਸਾਫਰਾਂ ਤੇ ਗੋਲੀ ਚਲੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਜ਼ੁਲਮੀ ਕਾਰਿਆਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਹੋ ਕੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਵੀ ਗ਼ਦਰ ਲਹਿਰ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਗਏ। ੧੯ ਫ਼ਰਵਰੀ ੧੯੧੫ ਦਾ ਦਿਨ ਗ਼ਦਰ ਕਰਨ ਲਈ ਮਿਥਿਆ ਗਿਆ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਵੀ ਆਪਣੇ ਜਥੇ ਸਮੇਤ ਮਿਥੇ

ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਅਨੁਸਾਰ ਫਿਰੋਜ਼ਪੁਰ ਛਾਉਣੀ ਵਿਚ ਗ਼ਦਰ ਕਰਾਉਣ ਤੇ ਕਿਲੇ ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰਨ ਲਈ ਪੁੱਜ ਗਏ। ਪਰ ਇਕ ਮੁਖਬਰ ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਭੇਦ ਖੋਲ੍ਹਣ ਕਰਕੇ ਸਾਰੀ ਸਕੀਮ ਫ਼ੇਲ੍ਹ ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ ਦੇਸ਼-ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਫੜੋ-ਫੜੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ।

ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ, ਉਮਰ-ਕੈਦ ਤੇ ਤਸੀਹੇ

੯ ਮਈ ੧੯੧੫ ▯ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨਾਭੇ ਵਿਚ ਨਜ਼ਰਬੰਦ ਕਰਾ ਕੇ ੧੭ ਜੂਨ ▯ ਲੁਧਿਆਣੇ ਲਿਆਂਦੇ ਗਏ। ੩੦ ਮਾਰਚ ੧੯੧੬ ▯ ਦੂਜੇ ਸਾਜਸ਼ ਕੇਸ ਲਾਹੌਰ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪ ▯ ਉਮਰ ਕੈਦ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਸੁਣਾਈ ਗਈ। ਆਪ ਸਰਬ-ਲੋਹ ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਸਨ ਅਤੇ ਬਿਬੇਕ-ਰਹਿਣੀ ਦੇ ਕਾਰਨ ਲੰਗਰ ਪਾਣੀ ਸੋਧ ਦਾ ਛਕਦੇ ਸਨ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਜੇਲ੍ਹ-ਯਾਤਰਾ ਵਿਚ ਆਪ ▯ ਬਹੁਤ ਵਡੀਆਂ ਭੁਖ-ਹੜਤਾਲਾਂ ਨਾਲ ਘੋਲ ਕਰਨਾ ਪਿਆ। ਲੁਧਿਆਣਾ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿਚ ਹੀ ਪਹਿਲਾਂ ਕਈ ਦਿਨ ਕੜਾਕੇ ਰਹੇ। ਫਿਰ ਲਾਹੌਰ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿਚ ੧੫ ਦਿਨਾਂ ਪਿਛੋਂ ਕੇਵਲ ਫਲ ਛਕਣ ਲਈ ਮਿਲੇ।

੪ ਅਪ੍ਰੈਲ ੧੯੧੬ ▯ ਆਪ ਸਾਥੀਆਂ ਸਮੇਤ ਮੁਲਤਾਨ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿਚ ਭੇਜੇ ਗਏ। ਇਥੋਂ ਤਸੀਹਿਆਂ ਦੀ ਦਰਦਨਾਕ ਵਿਥਿਆ ਅਰੰਭ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਮੁਲਤਾਨ ਦੀ ਭੱਠ-ਤਪਦੀ ਗਰਮੀ, ੪੦ ਦਿਨ ਨਾ ਅੰਨ ਨਾ ਜਲ, ਟਾਟ-ਵਰਦੀ, ਧੁੱਪੇ ਖੜੇ ਰਖਣ ਦੀ ਸਜ਼ਾ, ਖੜੇ ਡੰਡਾ-ਬੇੜੀਆਂ ਅਤੇ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜ਼ੁਲਮ ਤੇ ਧਰਮ-ਧੱਕੇ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਭਿਆਨਕ ਦੁਖੜਿਆਂ ਦੀਆਂ ਖਬਰਾਂ ਅਖ਼ਬਾਰਾਂ ਵਿਚ ਛਪਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ। ਇਥੋਂ ਜੁਲਾਈ ੧੯੧੭ ਵਿਚ ਹਜ਼ਾਰੀ ਬਾਗ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿਚ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ। ਇਥੇ ਵੀ ਕਈ ਵਾਰ ਭੁੱਖ-ਹੜਤਾਲਾਂ ਤੇ ਰਹਿਣਾ ਪਿਆ ਅਤੇ ਕਈ ਟੰਟੇ ਪੋਸ਼ ਆਉਂਦੇ ਰਹੇ। ਅਕਤੂਬਰ ੧੯੨੧ ਵਿਚ ਆਪ ▯ ਰਾਜਮੰਦਰੀ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿਚ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ, ਜਿਥੇ ਸਵਾ ਕੁ ਸਾਲ ਸੁਖ ਸਾਂਦ ਨਾਲ ਬਿਤਾਇਆ। ▯ਗੁਰਮਤਿ ਬਿਬੇਕ▯ ਪੁਸਤਕ ਦਾ ਖਰੜਾ ਇਥੇ ਹੀ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ। ਇਥੋਂ ਹੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਚਿਠੀਆਂ ਵਿਚ ਬੀਤੇ ਸਮਾਚਾਰ ਲਿਖ ਲਿਖ ਕੇ ਗਿ; ਨਾਹਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ▯ ਭੇਜਦੇ ਰਹੇ। ਪਹਿਲੀ ਦਸੰਬਰ ੧੯੨੨ ▯ ਆਪ ਜੀ ਨਾਗਪੁਰ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿਚ ਭੇਜੇ ਗਏ। ਇਸ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿਚ ਜੋ ਜੋ ਜ਼ੁਲਮ ਢਾਹੇ ਗਏ ਅਤੇ ਧਰਮ-ਧੱਕੇ ਕੀਤੇ ਗਏ ਉਹ ਲਿਖਦਿਆਂ ਕੰਬਣੀ ਛਿੜਦੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੁਖੜਿਆਂ ਦੀਆਂ ਖ਼ਬਰਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਪੰਥ ਵਿਚ ਹਾਹਾਕਾਰ ਮਚ ਗਈ ਅਤੇ ਪੰਥ ਵਲੋਂ ੧ ਫ਼ਰਵਰੀ ੧੯੨੩ ▯ ▯ਅਰਦਾਸ ਦਿਵਸ▯ ਨੀਯਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ੧੯੩੦ ਵਿਚ ਇੰਗਲੈਂਡ ਤੋਂ ਆਏ ਇਕ ਵਡੇ ਪਾਦਰੀ ਨੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਕਸ਼ਟਾਂ ▯ ਵੇਖਿਆ ਪਰਖਿਆ ਤੇ ਭੈ-ਭੀਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਸ ਨੇਕ-ਨਿਹਾਦ ਪਾਦਰੀ ਨੇ ਗਵਰਨਰ ਪਾਸ ਜਾ ਕੇ ਕਈ ਸਿਫਾਰਸ਼ਾਂ ਕੀਤੀਆਂ।

ਸਾਢੇ ਸੱਤ ਸਾਲ ਨਾਗਪੁਰ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿਚ ਬੇਅੰਤ ਤਸੀਹੇ ਸਹਿਣ ਪਿਛੋਂ ੧੫ ਮਈ ੧੯੩੦ ▯ ਵਾਪਸ ਲਾਹੌਰ ਲਿਆਂਦੇ ਗਏ ਅਤੇ ੪ ਅਕਤੂਬਰ ੧੯੩੦ ▯ ਰਿਹਾ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ। ਰਿਹਾਈ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਆਪ ਦੀ ਮੁਲਾਕਾਤ ਸ਼ਹੀਦ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਕਰਾਈ ਗਈ। ਇਸ ਇਕੋ ਮਿਲਣੀ ਨੇ ਰੱਬ ਤੋਂ ਮੁਨਕਰ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ▯ ਆਸਤਕ ਬਣਾ ਦਿਤਾ ਅਤੇ ਅੰਤ ਉਹ ਕੇਸਾਂ ਵਾਲੇ ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਫਾਂਸੀ ਲਗਾ।

ਜੇਲ-ਯਾਤਰਾ ਪਿਛੋਂ

੧੬ ਸਾਲ ਦੀ ਲੰਮੀ ਜੇਲ੍ਹ-ਯਾਤਰਾ ਪਿਛੋਂ ਆਪ ਜੀ ਨਾਰੰਗਵਾਲ ਪੁੱਜੇ ਤਾਂ ਉਸ ਵੇਲੇ ਚਿਰੀ ਵਿਛੁੰਨਿਆਂ ਦੇ ਮਿਲਾਪ ਵਿਚ ਪਰਵਾਰ, ਨਿਕਟਵਰਤੀ ਸਨੇਹੀਆਂ ਅਤੇ ਨਗਰ-ਵਾਸੀਆਂ ਛਲਕਦੇ ਨੈਣਾਂ ਨਾਲ ਕੀਰਤਨ-ਰੰਗਾਂ ਵਿਚ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਪ੍ਰਗਟਾਈਆਂ। ਕੀਰਤਨ-ਮੰਡਲਾਂ ਦੇ ਅਖਾੜੇ ਨਵੇਂ ਸਿਰਿਉ ਸਜਣੇ ਅਰੰਭ ਹੋ ਗਏ, ਦਰਸ਼ਨ-ਮੇਲੀਆਂ ਦੇ ਤਾਂਤੇ ਲੱਗੇ ਰਹੇ ਅਤੇ ਵੈਰਾਗ-ਧੁਨੀਆਂ ਗੂੰਜਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ। ਰਿਹਾਈ ਪਿਛੋਂ ਆਪ ਜੀ ▯ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਕੇਸਗੜ੍ਹ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਗੁਰੂ ਕੀਆਂ ਖੁਸ਼ੀਆਂ, ਹੁਕਮਨਾਮੇ, ਸਿਰੋਪਾ ਤੇ ਮਾਨ ਪਤਰ ਬਖ਼ਸ਼ਸ਼ ਹੋਏ। ਹੋਰ ਵੀ ਅਨੇਕਾਂ ਥਾਵਾਂ ਤੋਂ ਆਪ ▯ ਸਿਰੋਪਾਓ ਤੇ ਮਾਨ ਪਤਰਾਂ ਨਾਲ ਨਿਵਾਜਿਆ ਗਿਆ।

੧੯੩੦ ਤੋਂ ੧੯੬੧ ਤਕ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਬਾਕੀ ਆਯੂ ਅਖੰਡਪਾਠਾਂ ਤੇ ਕੀਰਤਨ-ਅਖਾੜਿਆਂ ਵਿਚ ਹੀ ਬੀਤੀ। ਗਰਮੀਆਂ ਵਿਚ ਆਪ ਕਸ਼ਮੀਰ ਜਾਂ ਕੁਮਾਰਹੱਟੀ (ਸ਼ਿਮਲਾ ਹਿਲਜ਼) ਪੁਜ ਕੇ ਨਾਮ-ਅਭਿਆਸ ਦੇ ਅਨੂਠੇ ਅਨੰਦ ਮਾਣਦੇ ਅਤੇ ਸਰਦੀਆਂ ਵਿਚ ਵਖ ਵਖ ਥਾਵਾਂ ਵਿਚ ਵਿਚਰ ਕੇ ਅਖੰਡ ਕੀਰਤਨਾਂ ਦੇ ਲਾਹੇ ਲੈਂਦੇ ਰਹੇ। ਆਪ ਦੀ ਉਚੀ-ਸੁਚੀ ਕਰਣੀ ਸਦਕਾ ਅਨੇਕਾਂ ਰੂਹਾਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕ ਕੇ ਨਾਮ-ਸਿਮਰਨ ਦੇ ਨਾਲ ਸਰਸ਼ਾਰ ਹੁੰਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪ ਦੇ ਸਤਸੰਗ-ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ ਦਾ ਦਾਇਰਾ ਦੇਸਾਂ ਪਰਦੇਸਾਂ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਵਿਸ਼ਾਲ ਹੁੰਦਾ ਗਿਆ। ਉਹ ਗੁਰੂ ਕੇ ਲਾਲ ਗੁਰਸਿਖੀ ਦੀਆਂ ਸੁਗੰਧੀਆਂ ਆਪਣੇ ਚੁਗਿਰਦੇ ਫੈਲਾ ਰਹੇ ਹਨ।

ਓੜਕ ਇਹ ਭਜਨੀਕ ਰੂਹ ਗੁਰਮਤਿ ਗੁਣਾਂ ਦੀ

(ਬਾਕੀ ਪੰਨਾ 24 'ਤੇ)

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ
ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਘੁਲਾਟੀ

[ਭਾਈ ਦਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਡੀ.ਐਸ.ਪੀ., ਖਰੜ]

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ 7 ਜੁਲਾਈ 1878 ਨੂੰ ਸ. ਨੱਥਾ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਮਾਤਾ ਪੰਜਾਬ ਕੌਰ ਜੀ ਦੀ ਕੁੱਖੋਂ, ਪਿੰਡ ਨਾਰੰਗਵਾਲ, ਜਿਲ੍ਹਾ ਲੁਧਿਆਣਾ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਪਿਤਾ ਨਾਭਾ ਕੋਰਟ ਵਿਚ ਜੱਜ ਲਗੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਮੁੱਢਲੀ ਵਿੱਦਿਆ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਆਪ ਮਿਸ਼ਨ ਕਾਲਜ ਲਾਹੋਰ ਵਿੱਚ ਬੀ.ਏ. ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਬਸੰਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਪਿਤਾ ਨੱਥਾ ਸਿੰਘ ਵਲੋਂ ਇਮਤਿਹਾਨਾਂ ਦੇ ਨੇੜੇ ਪਾਸ ਹੋਣ ਲਈ ਪਾਠ ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦੇਣਾ ਬਸੰਤ ਸਿੰਘ ਲਈ ਜੀਵਨ ਦਾ ਇਕ ਨਵਾਂ ਅਤੇ ਅੱਦੁਤੀ ਮੋੜ ਸਾਬਤ ਹੋਇਆ। ਆਗਿਆਕਾਰੀ ਪੁੱਤਰ ਰੋਜ ਨੇਮ ਨਾਲ ਪਾਠ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਬਾਣੀ ਦੀ ਸੂਝਬੂਝ ਨਹੀਂ ਸੀ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕਦੇ ਪਾਠ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਜਪੁਜੀ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਐਸੀ ਪਾਣ ਚਾੜ੍ਹੀ ਕਿ ਪੜੀਆਂ ਪੜਾਈਆਂ ਵਿਚੇ ਰਹਿ ਗਈਆਂ। ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਬਾਣੀ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਦੇ ਰਹਿਣਾ, ਪਾਠ ਕਰਦੇ ਬਾਣੀ ਦਾ ਆਨੰਦ ਮਾਣ ਦਿਆਂ ਨੈਣਾ ਵਿਚੋਂ ਨੀਰ ਵਹਿ ਚਲਦੇ ਰਹਿਣਾ।

1903 ਵਿੱਚ ਇਹਨਾਂ ਵੱਲੋਂ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੀ ਦਾਤ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਤੋਂ ਬਾਦ ਤਾਂ ਜੀਵਨ ਦੀ ਕਾਇਆ ਹੀ ਕਲਪ ਹੋ ਗਈ। ਆਪ ਹਮੇਸ਼ਾ ਸੱਚ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਰਹੇ, ਅਸੂਲਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਦ੍ਰਿੜ ਇਰਾਦੇ ਨਾਲ ਨਿਭਾਉਂਦੇ ਰਹੇ। ਸੰਨ 1911 ਨੂੰ ਵਾਇਸਰਾਏ ਦਾ ਦਫਤਰ ਕਲਕਤੇ ਤੋਂ ਬਦਲ ਕੇ ਦਿੱਲੀ ਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਰਿਹਾਇਸ਼ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਰਕਾਬ ਗੰਜ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਸੀ। ਇਸ ਸੜਕ ਨੂੰ ਸਿੱਧਾ ਕਰਨ ਲਈ ਗੁ. ਰਕਾਬ ਗੰਜ ਦੀ ਬਾਹਰਲੀ ਦੀਵਾਰ ਤੋੜ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਇਸ ਤੋਂ ਸਿੱਖ ਜੱਥੇਬੰਦੀਆਂ ਵਿਚ ਰੋਸ ਦੀ ਲਹਿਰ ਦੌੜ ਗਈ। ਦੀਵਾਰ ਦਾ ਮਾਮਲਾ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਨੀਵਾਂ ਦਿਖਾਉਣ ਦਾ ਮਸਲਾ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਜੇ ਹੁਣ ਨਾ ਲੜੇ ਤਾਂ ਭਵਿੱਖ ਵਿਚ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਇਹ ਕਿਹੜਾ ਮਾਮਲਾ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦੇਣ। ਸਨ 1914 ਵਿਸਾਖੀ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਪੱਟੀ ਵਿਚ ਇਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਪੰਥਕ ਕਾਨਫਰੰਸ ਕਰਵਾਈ। ਸਾਰੀ ਦੀ ਸਾਰੀ ਵਿਚਾਰ ਦੀਵਾਰ ਨੂੰ ਤੋੜਨ ਤੇ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਦੀਵਾਰ ਦੀ ਪੁਨਰ ਉਸਾਰੀ ਦੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਗਈ, ਜੇ ਨਾ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਜੱਥੇ ਸਮੇਤ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੇਵਾਂਗੇ।

ਮਾਸਟਰ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਪੰਥਕ ਲੀਡਰ ਅਨੁਸਾਰ ਅਕਾਲੀ ਲਹਿਰ ਦਾ ਜਨਮ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਰਕਾਬਗੰਜ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਦੀਵਾਰ ਦੇ ਗਿਰਾਏ ਜਾਣ ਤੇ ਸਵਾਲ ਤੇ ਹੋਈ ਸੀ। ਬੜੇ ਦੁਖ ਦੀ ਗੱਲ ਸੀ ਕਿ ਕੁਝ ਸੁਆਰਥੀ ਜੱਥੇਬੰਦੀਆਂ ਅੰਗ੍ਰੇਜ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਸਾਥ ਦੇ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਉਸ ਵਕਤ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਿਰ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਇਤਿਹਾਸਕ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਆਚਾਰਹੀਣ ਮਹੰਤਾਂ ਅਤੇ ਧੀਰਮਲੀਆਂ ਕੋਲ ਸੀ ਜੋ ਕਿ ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਰੁਧ ਸਨਮਾਨੀਆਂ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਇਹ ਸਾਰੇ ਸਰਕਾਰ ਨਾਲ ਮਿਲੇ ਹੋਏ ਸੀ। ਪੰਥ ਵਿਚ ਰਕਾਬਗੰਜ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਰੋਸ ਵੀ ਸੀ, ਦਰਦੀ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤ ਆਪਸ ਵਿਚ ਮਿਲਕੇ ਸੋਚ-ਵਿਚਾਰਾਂ ਕਰਨ ਲਗੀ ਸੀ।

ਚਮਕੌਰ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਕੋਲ ਸੀ ਉਹ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਪਰਿਕਰਮਾ ਨਹੀਂ ਸਨ ਕਰਨ ਦੇਂਦੇ, ਨਿਮਰਤਾ, ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਾਇਆ ਗਿਆ, ਨਹੀਂ ਮੰਨੇ। 1914 ਵਿਚ ਸ਼ਹੀਦੀ ਦੇ ਜੋੜ-ਮੇਲੇ ਤੇ

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਆਪਣੇ ਜੱਥੇ ਸਮੇਤ ਪਹੁੰਚੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਡਰ ਭਾਸਣ ਲੱਗਾ ਕਿ ਨਿਹੰਗ ਫੌਜਾਂ ਵੀ ਨਾਲ ਸਨ, ਮਹੰਤਾਂ ਨੇ ਬੀਬੀਆਂ ਨੂੰ ਅੰਦਰ ਦੀ ਪਰਿਕਰਮਾ ਨਾ ਕਰਨ ਦਿੱਤੀ ਤੇ ਧਕੇ ਮਾਰ ਕੇ ਬਾਹਰ ਕਢ ਦਿੱਤਾ, ਤੀਰਾਂ ਦੀ ਬੁਝਾੜ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਇਕ ਦੋ ਸਿੰਘ ਜਖਮੀ ਹੋਏ, ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨਾਲ ਜੋ ਸੰਗਤ ਨਾਲ ਸੀ ਸਭ ਟੁਟ ਕੇ ਮਹੰਤਾਂ ਤੇ ਪੈ ਗਏ। ਇਕ ਬੀਬੀ ਨੇ ਸ਼ੇਰਨੀ ਵਾਂਗੂ ਨਿਹੰਗ ਕੋਲੋਂ ਤੀਰ ਖੋਹ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਵਾਰ ਕੀਤਾ, ਪੁਜਾਰੀ ਡਰ ਕੇ ਭੱਜ ਗਏ। ਆਖਿਰ ਪੁਲਸ ਦੀ ਹਾਜਰੀ ਵਿਚ ਫੈਸਲਾ ਹੋਇਆ ਤੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਤੇ ਪੰਥਕ ਕਬਜਾ ਹੋਇਆ, ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸੁਧਾਰ ਲਹਿਰ ਦੀ ਇਹ ਪਹਿਲੀ ਜਿੱਤ ਸੀ। ਅਜ ਸਿੱਖ ਬਚਿਆਂ ਨੂੰ ਗਦਰੀ ਬਾਬਿਆਂ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਵੀ ਪਤਾ ਨਹੀਂ। ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਕਨੇਡਾ ਦੀ ਧਰਤੀ ਤੋਂ ਕਮਾਗਾਟਾਮਾਰੂ ਜਹਾਜ ਕਲਕੱਤੇ ਬਜਬਜ ਘਾਟ ਤੇ ਆ ਪਹੁੰਚਿਆ, ਜਿਥੇ ਨਿਰਦੋਸ਼ੇ ਯਾਤਰੂਆਂ ਨੂੰ ਮੌਤ ਦੇ ਘਾਟ ਉਤਾਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਜੋ ਬਚ ਗਏ ਉਹ ਰੂਪੋਸ਼ ਹੋ ਗਏ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵੀ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜੋ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਆਜਾਦੀ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੀ ਸੀ, ਨਾਲ ਸਹਮਤ ਸਨ, ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਸਰਾਭਾ ਵੀ ਆਪ ਨਾਲ ਮੀਟਿੰਗਾਂ ਕਰਦੇ ਰਹੇ।

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ 1915 ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀਆਂ ਸਮੇਤ ਫਿਰੋਜਪੁਰ ਛਾਉਣੀ ਉਤੇ ਕਬਜਾ ਕਰਨ ਲਈ ਪੁੱਜੇ, ਪਰ ਸਰਕਾਰੀ ਮੁਖਬਰ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਖਬਰ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਅੰਗ੍ਰੇਜ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਫੌਜ ਤੋਂ ਹਥਿਆਰ ਲੈ ਕੇ ਆਪਣੀ ਫੌਜ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿੱਤੇ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਵਿਉਂਤ ਸਿਰੇ ਨਾ ਚੜ੍ਹ ਸਕੀ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀਆਂ ਸਮੇਤ ਵਾਪਿਸ ਆ ਗਏ ਕਿਉਂਕਿ ਆਪਣੇ ਹੀ ਸਰਕਾਰੀ ਮੁਖਬਰ ਬਹੁਤ ਬਣੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਫਿਰ ਸਿਲਸਿਲਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ ਪੜਤਾਲਾਂ ਤੇ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀਆਂ ਦਾ। ਜਦੋਂ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲਗਾ ਕਿ ਇਸ ਗਰੁਪ ਦੇ ਹੈਡ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ ਦੇ ਵਾਰੰਟ ਕਢ ਦਿੱਤੇ ਗਏ। ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰ ਕੇ ਲਾਹੌਰ ਲੈ ਗਏ, ਮੁਕੱਦਮਾ ਚਲਿਆ, ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਉਮਰ ਕੈਦ ਸਜਾ ਸੁਣਾਈ ਗਈ।

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ, ਮਈ 1915 ਵਿਚ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਹੋਏ ਅਤੇ ਅਕਤੂਬਰ 1930 ਤਕ ਅਲੱਗ ਅਲੱਗ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਕੈਦ ਰਹੇ, ਜਿਥੇ ਅੰਗ੍ਰੇਜਾਂ ਨੇ ਬੜੇ ਲਾਲਚ ਦਿੱਤੇ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਮਾਫੀ ਮੰਗ ਲਓ, ਪਰ ਇਹ ਸੂਰਬੀਰ ਬਚਨ ਕੇ ਬਲੀ ਅਜਾਦੀ ਦੇ ਪਰਵਾਨੇ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਇਕ ਨਹੀਂ ਮੰਨੀ। ਕੈਦ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭਾਰੀ ਤਸੱਦਦ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪਿਆ।

ਬੇੜੀਆਂ ਅਤੇ ਹੱਥਕੜੀਆਂ ਦੀਆਂ ਸਜਾਵਾਂ ਭੁਗਤੀਆਂ, ਚਾਲੀ-ਚਾਲੀ ਦਿਨ ਭੁੱਖ ਹੜਤਾਲ ਲਗਾਤਾਰ ਕਰਨੀ ਪਈ ਕਿਉਂਕਿ ਧਾਰਨ ਕੀਤੀ ਬਿਬੇਕੀ ਦੇ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪ ਬੇਅਮ੍ਰਤੀਏ ਦੇ ਹੱਥ ਦਾ ਪ੍ਰਸਾਦਾ ਨਹੀਂ ਛਕਦੇ ਸਨ। 1930 ਵਿਚ ਆਪ ਰਿਹਾਅ ਹੋਏ। ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਨਿੱਘਾ ਸੁਆਗਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਸਾਹਿਬ ਵਲੋਂ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਅਡੋਲ ਦ੍ਰਿੜਤਾ, ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਕੁਰਬਾਨੀ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਪੰਥ ਦੀ ਉੱਘੀ ਸੇਵਾ ਲਈ ਵਡਿਆਈ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਤਖਤ ਸ੍ਰੀ ਕੇਸਗੜ੍ਹ ਸਾਹਿਬ ਵਲੋਂ ਆਪ ਜੀ ਦੀ 'ਘਾਲਯਾਤ੍ਰਾ ਪ੍ਰਵਾਨ ਹੈ' ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੋਇਆ। ਰਿਹਾਈ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਆਪ ਜੀ ਲਗਭਗ 37 ਸਾਲ ਕੌਮ ਪੰਥ ਦੀ ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਰਹੇ, ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਹਜਾਰਾਂ ਬੇਅੰਮ੍ਰਿਤੀਆਂ ਨੂੰ ਖੰਡੇ-ਬਾਟੇ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਪਾਨ ਕਰਵਾ ਕੇ ਗੁਰੂ ਕਿਰਪਾ ਸਦਕਾ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਦੀ ਚੜਦੀ ਕਲਾ ਲਈ ਅਣਥਕ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ। ਆਪ 16 ਅਪ੍ਰੈਲ 1961 ਨੂੰ ਸੱਚਖੰਡ ਜਾ ਬਿਰਾਜੇ।

(ਪੰਨਾ 40 ਦੀ ਬਾਕੀ)

ਦੀ ਈਸ਼ਵਰੀ ਛੋਹ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਨਿਹਾਲ ਨਿਹਾਲ ਹੁੰਦੇ। ਪ੍ਰਾਣੀ ਮਾਤਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦਿਆਂ ਆਪ ਜੀ ਵੀ ਇਸ ਰੋਗ ਨੇ ਆ ਗ੍ਰਸਿਆ। ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਰਾਜਾ ਜੈ ਸਿੰਘ ਦਾ ਬੰਗਲਾ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਜਮਨਾ ਦੇ ਕੰਢੇ ਇਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਅਸਥਾਨ ਤੇ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਸਹਿਤ ਜਾ ਡੇਰਾ ਕੀਤਾ। ਉਥੇ ਹੀ ਆਪਣੇ ਮਾਤਾ ਜੀ ਤੇ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਭਾਣਾ ਮੰਨਣ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੰਦੇ ਹੋਏ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾ ਗਏ। ਅੰਤ ਸਮੇਂ ਮੁਖੀ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, ਮਹਾਰਾਜ, ਸਾ ਕਿਸ ਦੇ ਲੜ ਲਾ ਚਲੇ?' ਤਾਂ ਅਰਥ-ਭਰਪੂਰ ਉਤਰ ਮਿਲਿਆ, ਬਾਬਾ ਬਕਾਲੇ। ਜਮਨਾ ਦੇ ਕੰਢੇ, ਭੋਗਲ ਪਿੰਡ ਦੇ ਨੇੜੇ ਆਪ ਦਾ ਅੰਤਮ ਸਸਕਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਹੁਣ ਉਸ ਥਾਂ ਤੋਂ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਬਾਲਾ ਸਾਹਿਬ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਬੋਲੋ ਜੀ, ਵਾਹਿਗੁਰੂ।

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ

(ਮਾਸਟਰ ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਜੀ)

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਮਹਾਨ ਗੌਰਵ-ਮਈ, ਗਹਿਰ-ਗੰਭੀਰ, ਦੀਨ-ਦੁਨੀਆਂ ਤੇ ਗੁਣਾਂ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ, ਵਰਤਮਾਨ ਸਮੇਂ ਦੀ ਅਦੁੱਤੀ, ਅਨੁਭਵੀ, ਅਸਚਰਜ ਅਤੇ ਇਨਕਲਾਬੀ ਸਖਸ਼ੀਅਤ ਸੀ। ਐਸਾ ਇਨਸਾਨ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਸੰਸਾਰ ਤੇ ਕਰਤਾਰ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ਕਦੇ ਕਦਾਈਂ ਹੀ ਗੁਰਮੁਖਿ ਪਰਉਪਕਾਰੀ ਵਿਰਲਾ ਆਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੇਵਾ, ਸਿਮਰਨ-ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਰਾਹ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਾ, ਮਜਲਸ ਕਰਿ ਹੈਰਾਣੁ ਉਠਿ ਸਿਧਾਇਆ। ਉਸ ਗੁਰਮੁਖਿ ਪਿਆਰੇ ਨੇ ਕੇਵਲ ਆਪਣੇ ਸਮਕਾਲੀ ਹਾਲਾਤ ▯ ਹੀ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ, ਸਗੋਂ ਅੱਜ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਖਰੇ ਖਿਆਲਾਤ ਵਾਲੇ ਸਾਧਾਰਣ ਤੇ ਜੁਝਾਰੂ ਜੋਧਿਆਂ ਉਤੇ ਉਹ ਆਪਣੀ ਲੇਖਣੀ ਤੇ ਜੀਵਨੀ ਰਾਹੀਂ ਅਸਰ-ਅੰਦਾਜ਼ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਹੀ ਬਸ ਨਹੀਂ, ਉਹ ਗੁਰਮੁਖਿ ਪਿਆਰਾ, ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਨਸਲਾਂ ▯ ਸਦੀਵ ਕਾਲ ਲਈ ਚਾਨਣ-ਮੁਨਾਰਾ ਬਣ ਕੇ ਪ੍ਰੇਰਤ ਅਤੇ ਉਤਸ਼ਾਹਤ ਕਰਦਾ ਰਹੇਗਾ।

ਆਪ ਦਾ ਜਨਮ, ੭ ਜੁਲਾਈ ੧੮੭੮ ▯, ਐਤਵਾਰ ▯ ਮਾਲਵੇ ਦੇ ਪਿੰਡ ਨਾਰੰਗਵਾਲ ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਧਰਮੀ, ਪ੍ਰਕਰਮੀ ਅਤੇ ਉਦਮੀ ਜੀਵਨ ਵਾਲੇ ਸਨ। ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਸਿੱਖੀ ਦੀ ਲਾਗ ਅਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਜਾਗ ਬਿਲਕੁਲ ਨਹੀਂ ਲੱਗੀ, ਭਾਵੇਂ ਹਿਰਦਾ ਆਪ ਦਾ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ, ਦ੍ਰਵੀਭੂਤ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਅਤੇ ਹੋਰ ਦੈਵੀ ਗੁਣਾਂ ਦਯਾ, ਖਿਮਾ, ਹਮਦਰਦੀ ਅਤੇ ਸਰਬੱਤ ਦੇ ਸਾਂਝੇ ਹਿੱਤ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਸੀ। ਕਾਲਜ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਲਈ ਆਪ ▯ ਲਾਹੌਰ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ। ਆਪ ਬੜੇ ਬਾਅਦਬ ਤੇ ਆਗਿਆਕਾਰੀ ਬੇਟੇ ਸਨ।ਪਿਤਾ ਜੀ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਕਿ ਜੇ ਤੈਂ ਸਫਲ ਹੋਣਾ ਹੈ ਤਾਂ ਸਵੇਰੇ ਜਪੁਜੀ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਸ਼ਾਮ ▯ ਰਹਿਰਾਸ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪਾਠ ਜ਼ਰੂਰ ਕਰਿਆ ਕਰ। ਪਿਤਾ ਦੇ ਇਸ ਪੱਤ੍ਰ ਨੇ ਪੁੱਤਰ ▯ ਐਸਾ ਵੈਰਾਗ ਤੇ ਪਿਆਰ ਬਾਣੀ ਰਾਹੀਂ ਉਪਜਾਇਆ ਕਿ ਆਪ ਜੀ ਅਵਰ ਸਭ ਤਿਆਗ ਬਾਣੀ ਦੇ ਹੀ ਆਸ਼ਕ ਹੋ ਗਏ। ਏਸੇ ਦੌਰਾਨ ਇਕੇਰਾਂ ਇਕ ਕਰਾਮਾਤੀ ਸਾਧੂ ਨਾਲ ਆਪ ਦਾ ਮੇਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਆਪ ਉਸ ▯ ਪਹੁਤਾ ਫਕੀਰ ਸਮਝ ਕੇ ਉਸ ਉਤੇ ਲੱਟੂ ਹੋ ਗਏ, ਉਸ ਦੇ ਮਗਰ ਮਗਰ ਘੁੰਮਦੇ ਰਹੇ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਜਦੋਂ ਉਸ ▯ ਤੰਬਾਕੂ ਦੀ ਚਿਲਮ ਦੋ ਸੂਟੇ ਲਾਂਦਿਆਂ ਵੇਖਿਆ ਤਾਂ ਯਕ ਦਮ ਹੀ ਉਸ ਦੀਆਂ ਕਰਾਮਾਤਾਂ ਤੇ ਖਿੱਚਾਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਉਸ ਵਲੋਂ ਮੂੰਹ ਮੋੜ ਲਿਆ। ਹੁਣ ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਪਿਆਰ ਜਪੁਜੀ ਤੇ ਰਹਿਰਾਸ ਦੀ ਬਾਣੀ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਿਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਿਹਾ, ਹੋਰ ਬਾਣੀ ਵੀ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ ਬਾਈ ਵਾਰਾਂ ਅਤੇ ਭਗਤ ਬਾਣੀ ਦਾ ਪਾਠ ਵੀ ਜਾਰੀ ਰਖਦੇ ਸਨ। ਜਿਸ ਦਿਨ ਫਕੀਰ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਜਦੋਂ ਸਵੇਰ ▯ ਭਾਈ ਤਾਰੂ ਸਿੰਘ ਸ਼ਹੀਦ ਦੇ ਅਸਥਾਨ ਦੇ ਅੰਦਰ ਜਾਣ ਲੱਗੇ ਤਾਂ ਇਕ ਬਿਰਧ-ਬਾਬੇ ਨੇ ਇਉਂ ਅਸੀਸ ਦਿਤੀ ਤੇ ਹਿਦਾਇਤ ਕੀਤੀ -

ਜਾਹ! ਤੇਰੇ ਉਤੇ ਗੁਰੂ ਕੀਆਂ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਹਨ। ...ਅੰਦਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰ। ਇਹੀ ਸੱਚੇ ਗੁਰੂ ਕਲਜੁਗ ਦੇ ਹਨ। ਨਿੱਤ ਉਠ ਪਹਿਲਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੀ ਦਰਸ਼ਨ-ਪਾਠ ਕੀਤਾ ਕਰ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਬਚਨਾਂ ਉਪ੍ਰੰਤ ਉਹ ਗੁਪਤ ਹੋ ਗਏ ਲੇਕਿਨ ਬਜ਼ੁਰਗ ਦੇ ਬਚਨ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਪੱਲੇ ਬੰਨ੍ਹ ਲਏ ਉਸ ਦਿਨ ਤੋਂ ਰੋਜ਼-ਬ-ਰੋਜ਼ ਨੇਮ ਤੇ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਪਰਸਨ ਅਰੰਭ ਦਿਤੇ। ਭਾਵੇਂ ਪਰਮਾਰਥ ਦੀ ਲਾਗ ਲੱਗ ਗਈ ਸੀ, ਪਰ ਪੜ੍ਹਾਈ ਵਲੋਂ ਵੀ ਆਪ ਜੀ ਅਵੇਸਲੇ

ਨਹੀਂ ਸਨ, ੧੯੦੦ ਈ: ਵਿਚ ਬੀ. ਏ. ਪਾਸ ਕਰ ਲਈ। ਉਪ੍ਰੰਤ ਆਪਣੇ ਘਰ ਆ ਗਏ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਸਖ਼ਤ ਬੀਮਾਰ ਹੋ ਗਏ। ਲੁਧਿਆਣੇ ਦੇ ਇਕ ਹਸਪਤਾਲ ਵਿਚ ਦਾਖ਼ਲ ਹੋਏ। ਹਾਲਤ, ਚਲਦੇ ਦਵਾ-ਦਾਰੂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਬਹੁਤ ਵਿਗੜ ਗਈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਿਤਾ ਮਰਣ ਕੰਢੇ ਪੁੱਜ ਗਏ। ਸੇਵਾ ਲਈ ਕੋਈ ਹੋਰ ਸੱਜਣ ਜਾਂ ਸਬੰਧੀ ਉੱਥੇ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਸ਼ਫ਼ਾ-ਬਖ਼ਸ਼ ਤਾਕਤ ਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ਼ ਉਪਜ ਆਇਆ। ਸ੍ਰੀ ਜਪੁਜੀ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪਾਠ, ਮਨ ਹੀ ਮਨ ਆਰੰਭ ਦਿਤੇ। ਕੁਝ ਪਾਠਾਂ ਦੇ ਉਪਰੰਤ ਸੁਰਤੀ ਮੰਨੇ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਪਉੜੀ ਵਿਚ ਅਟਕ ਗਈ। ਪਾਠ, ਅਗਾਂਹ ਤੁਰੇ ਹੀ ਨਾ। ਇਸ ਪਾਠ ਦੀ ਕਰਾਮਾਤ ਇਹ ਵਾਪਰੀ ਕਿ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਖ਼ੁਦ, ਜੋ ਉਸ ਵੇਲੇ ਬੁਖ਼ਾਰ ਨਾਲ ਬੀਮਾਰ ਸਨ, ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਿਤਾ ਜੋ ਬਿਸਤਰੇ ਮਰਗ ਤੇ ਸਨ, ਅਰੋਗ ਤੇ ਨੌ-ਬਰ-ਨੌ ਗਏ। ਆਪ ਦਾ ਸਿਦਕ ਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ਼ ਹੋਰ ਦ੍ਰਿੜ ਹੋ ਗਿਆ।

੧੯੦੨ ਵਿਚ, ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਪਲੇਗ ਫੈਲਣ ਸਮੇਂ, ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨਾਇਬ ਤਸੀਲਦਾਰ ਬਣਾ ਕੇ, ਇਕ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਡਾਕਟਰ ਨਾਲ ਉਸਦੇ ਨਿਜੀ ਸਹਾਇਕ ਵਜੋਂ ਡਿਊਟੀ ਲਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਉਸ ਡਾਕਟਰ ਨਾਲ ਜਿੰਨਾਂ ਅਮਲਾ ਫੈਲਾ ਸੀ, ਸਾਰੇ ਦਾ ਸਾਰਾ ਹੇਰਾ-ਫੇਰੀ ਤੇ ਰਿਸ਼ਵਤ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਸੀ। ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਆਉਂਦੇ ਸਾਰ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹਲਵਾ-ਮੁੰਡਾ ਬੰਦ ਕਰਾ ਦਿਤਾ ਤਾਂ ਉਲਟਾ ਉਸ ਅਮਲੇ ਨੇ ਡਾਕਟਰ ਪਾਸ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਪੁਚਾਈ ਕਿ ਤੁਹਾਡਾ ਨਵਾਂ ਸਹਾਇਕ ਸਾ ਨਾਜਾਇਜ਼ ਤੰਗ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਐਸੇ ਪਾਜ ਉਘੇੜੇ ਪਾਜੀਆਂ ਦੇ ਕਿ ਲੈਣੇ ਦੇ ਦੇਣੇ ਪੈ ਗਏ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸਚਿਆਈ ਦਾ ਸਿੱਕਾ ਪੱਕੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਡਾਕਟਰ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਬੈਠ ਗਿਆ। ਏਸ ਸਰਵਿਸ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ, ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਡਾਕਟਰ, ਜੋ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨਾਲ ਧਾਰਮਿਕ ਵਿਚਾਰਾਂ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਿਆ ਸੀ, ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਇਸ ਅਕੀਦੇ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਪੂਜਾ, ਬੁੱਤ-ਪ੍ਰਸਤੀ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਰੱਬ-ਪ੍ਰਸਤੀ ਹੈ। ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਡਾਕਟਰ ਨਾਲ ਹੋਈ ਗੋਸ਼ਟੀ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਕ ਪੁਸਤਕ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਵਿਚ ਅੰਕਿਤ ਕਰ ਦਿੱਤੀ, ਜਿਸਦਾ ਨਾਂ ਹੈ -

ਕੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਪੂਜਾ-ਬੁੱਤਪ੍ਰਸਤੀ ਹੈ?

ਜਦ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਹਕੂਮਤ ਦੀ ਸਾਰੀ ਮਸ਼ੀਨਰੀ ਹੀ ਵਿਗੜੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਅਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਸਰਵਿਸ ਵਿਚ ਖਲਕਿ-ਖੁਦਾ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਾਲੀ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਸਪਿਰਟ ਕਾਇਮ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦੀ ਤਾਂ ਆਪ ਨੇ ਨੌਕਰੀ ਤੋਂ ਤਿਆਗ-ਪੱਤ੍ਰ ਦੇ ਦਿੱਤਾ।

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਅੰਦਰ ਖੰਡੇ-ਬਾਟੇ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਣ ਦੀ ਪਿਆਸ ਪੈਦਾ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਸੀ ਅਤੇ ੧੯੦੩ ਵਿਚ ੧੪ ਜੂਨ ਫਿਲੌਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਇਕ ਪਿੰਡ ਬਕਾਪੁਰ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਸੰਚਾਰ ਸਮਾਗਮ ਵਿਚ ਆਪ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਪਾਨ ਕਰ ਲਿਆ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਜਿਵੇਂ ਆਪ ਦਾ ਨਵਾਂ ਜਨਮ ਹੋ ਗਿਆ ਹੋਵੇ, ਆਪ ਦੀ ਕਾਇਆ-ਕਲਪ ਹੋ ਗਈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਤਾਂ ਆਪ ਦਾ ਆਧਾਰ ਹੀ ਬਣ ਗਈ, ਦਿਨ-ਰਾਤ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਹੀ ਲਟਕ ਲੱਗੀ ਰਹੇ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਨਾਮ ਦੀ ਦ੍ਰਿੜਤਾ ਨਹੀਂ ਹੋਈ। ਅਗਲੇ ਹੀ ਸਾਲ ਭਾਵ ੧੯੦੪ ਵਿਚ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਚਮਤਕਾਰ ਵਾਪਰਿਆ ਅਤੇ ਆਪ ਨੇ ਸਰਬ-ਲੋਹ ਬਿਬੇਕ ਧਾਰਨ ਕਰ ਲਿਆ।ਇਸੇ ਹੀ ਸਾਲ ਲੋਕਲ-ਸੰਗਤ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਆਪ ਹੁਕਮ ਦੇ ਕੇ ਐਬਟਾਬਾਦ ਹੈੱਡ-ਕਲਰਕ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਤੇ ਜਾਣ ਲਈ ਰਜ਼ਾਮੰਦ ਕਰ ਲਿਆ। ਅਸਚਰਜ ਕੌਤਕ ਰਾਹੀਂ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਆਪ ਨਾਮ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕਰਾ ਦਿਤਾ। ਇਥੇ ਹੀ ਆਪ ਨੇ ਦੋ ਸ੍ਰੀ ਅਖੰਡ ਪਾਠ ਨਵੰਬਰ ੧੯੦੪ ਤੇ ਜਨਵਰੀ ੧੯੦੫ ਵਿਚ ਇਕੋ ਚੌਂਕੜੇ ਵਿਚ ਸੁਣੇ। ਆਪ ਨੌਕਰੀ ਛੱਡ ਕੇ ਘਰ ਆ ਜਾਣ ਹੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਹੋਈ ਅਤੇ ਉਸ ਉਪਰੰਤ ਉਹ ਪਰਤ ਆਏ। ਪਿਤਾ ਜੀ ਅਤੇ ਸਜਣਾਂ ਸਬੰਧੀਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਨਾਲ ਆਪ ਇਕ ਵਾਰੀ ਇਕ ਇਸਾਈ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਸਕੂਲ ਵਿਚ ਅਧਿਆਪਕੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਤੇ ਆਣ ਲੱਗੇ ਪਰ ਤੀਜੇ ਦਿਨ ਹੀ ਉਹ ਸੇਵਾ ਛੱਡਣੀ ਪਈ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਸਕੂਲ-ਪ੍ਰਬੰਧਕਾਂ ਨੇ ਸਮਝਿਆ ਕਿ ਇਹ ਅਧਿਆਪਕ ਤਾਂ ਸਕੂਲ ਸਿੱਖ ਬਣਾ ਦੇਵੇਗਾ। ਫੇਰ ਖ਼ਾਲਸਾ ਕਾਲਜ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸੁਭਾਗ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ਕਿ ਸ੍ਰ: ਸ਼ਾਮ ਸਿੰਘ ਅਟਾਰੀ ਵਾਲੇ ਦੇ ਪੋਤਰੇ ਸ: ਹਰਬੰਸ ਸਿੰਘ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਨਾਲ, ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਆਪ ਜੀ ਇਥੋਂ ਦੇ ਹੋਸਟਲ ਸੁਪ੍ਰੀਟੈਂਡੈਂਟ ਨੀਯਤ ਰਹੇ -

ਜਦੋਂ ੧੯੧੪ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਨੇ, ਕੁਝ ਰਈਸ ਸਿੱਖ ਸਰਦਾਰਾਂ ਆਪਣੇ ਹੱਥ ਲੈ ਕੇ, ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸ੍ਰੀ ਰਕਾਬਗੰਜ ਦੀ ਕੰਧ, ਸੜਕ ਸਿੱਧਾ

ਕਰਨ ਦੇ ਬਹਾਨੇ ਗਿਰਾ ਦਿਤੀ, ਉਸ ਸਮੇਂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਵਿਚ ਜਾਗ੍ਰਿਤੀ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਵੱਧ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਹਿੱਸਾ ਲਿਆ। ਅੰਤ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ □ ਮੂੰਹ ਦੀ ਖਾਣੀ ਪਈ, ਕੰਧ ਬਣਾਉਣੀ ਪਈ।

ਇਨ੍ਹੀਂ ਦਿਨੀਂ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਸਹਿਤ, ਇਤਿਹਾਸਕ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਉਤੇ ਆਚਰਣਹੀਨ ਮਹੰਤਾਂ ਦਾ ਕਬਜ਼ਾ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਲੋਂ ਮਨ ਆਈਆਂ, ਇਖਲਾਕੋਂ ਗਿਰੀਆਂ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸਨ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਆਪਣੀ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀਆਂ ਦੀ ਜਾਨ ਜੋਖ਼ਮ ਵਿੱਚ ਪਾ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਨਮੱਤੀਆਂ ਬਦ-ਚਲਨ ਮਹੰਤਾਂ □ ਸੋਧ ਕੇ ਕੁਝ ਕੁ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਉਤੇ ਪੰਥਕ ਕਬਜ਼ੇ ਕਰਵਾਏ। ਨਾਲ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗੁਲਾਮੀ ਦੇ ਕੱਟੜ ਵਿਰੋਧੀ ਸਨ। ਦੇਸ਼ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਆਪ ਨੇ ਗ਼ਦਰੀ ਬਾਬਿਆਂ ਦਾ ਪੂਰਾ ਸਾਥ ਦਿੱਤਾ। ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਸਰਾਭਾ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਬਣਾਏ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਅਨੁਸਾਰ ੧੯ ਫਰਵਰੀ ਦੀ ਸ਼ਾਮ □ ਆਪਣੇ ਸੱਠ ਸਾਥੀਆਂ ਸਹਿਤ ਫ਼ਿਰੋਜ਼ਪੁਰ ਛਾਉਣੀ ਬਗਾਵਤ ਕਰਨ ਲਈ ਪੁੱਜ ਗਏ। ਉਥੇ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਕਿਸੇ ਮੁਖ਼ਬਰ ਰਾਹੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਕੀਮ ਦਾ ਭਾਂਡਾ ਭੱਜ ਗਿਆ ਹੈ। ਸੋ ਆਪ ਜੀ ਤੇ ਸਾਰੇ ਸਾਥੀ ਘਰੋਂ ਘਰੀਂ ਪਰਤ ਆਏ। ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਖ਼ਬਰਦਾਰ ਹੋ ਗਈ ਸੀ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਇਹਤਿਆਤੀ ਕਦਮ ਉਠਾ ਲਏ ਸਨ। ਗ਼ਦਰੀ ਬਾਬਿਆਂ ਤੇ ਦੇਸ਼-ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਫੜੋ-ਫੜੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਵੀ ੯ ਮਈ ੧੯੧੫ □ ਨਾਭੇ ਵਿੱਚ, ਜਿੱਥੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਸ: ਨੱਥਾ ਸਿੰਘ (ਜੋ ਹਾਈ ਕੋਰਟ ਦੇ ਜੱਜ ਸਨ) ਪਾਸ ਠਹਿਰੇ ਹੋਏ ਸਨ, ਫੜੇ ਗਏ। ਮੁਕੱਦਮਾ ਚਲਿਆ ਤੇ ੩੦ ਮਾਰਚ ੧੯੧੬ □ ਦੂਜੇ ਸਾਜਸ਼ ਕੇਸ, ਲਾਹੌਰ ਅਨੁਸਾਰ ਉਮਰ ਕੈਦ ਅਤੇ ਜਾਇਦਾਦ ਜ਼ਬਤੀ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਸੁਣਾਇਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਪੁਲੀਸ ਅਫਸਰਾਂ ਨਾਲ ਜੋ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਗੱਲ-ਬਾਤ ਹੋਈ, ਉਹ ਬੜੀ ਰੌਚਕ ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਹੈ ਜੋ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਆਪਣੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਲਿਖੀ □ਜੇਲ੍ਹ ਚਿੱਠੀਆਂ□ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਜੇਲ੍ਹ ਵਿਚਲੇ ਕਸ਼ਟਾਂ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਜ਼ੁਲਮਾਂ ਦੀ ਕਹਾਣੀ, ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਆਪਣੀ ਜ਼ਬਾਨੀ, ਏਸੇ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਕਹਾਣੀ ਬੜੀ ਦਿਲਚਸਪ, ਦਿਲ-ਹਿਲਾਣੀ, ਦਰਦ-ਰੰਞਾਣੀ, ਵਾਕਫ਼ੀਅਤ-ਵਧਾਣੀ, ਅਤੇ ਸਿੱਖੀ-ਸਮਝਾਣੀ ਹੈ। ਇਕ ਵਾਰੀ ਤਾਂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ □, ਨਾਗਪੁਰ ਜੇਲ੍ਹ ਅੰਦਰ, ਲੱਤਾਂ-ਬਾਹਾਂ ਜੂੜ-ਜਕੜ ਕੇ, ਦੰਦਾਂ-ਦਾੜ੍ਹਾਂ ਤੋੜ ਕੇ, ਧੱਕੇ ਨਾਲ ਦੁੱਧ ਅੰਦਰ ਘਲਿਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਘਟਨਾ ਬਾਰੇ ਦੋ ਚਾਰ ਸਤਰਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਡੇਢ ਘੰਟਾ ਘੁਲਣ ਪਿਛੋਂ ਹਾਰ ਹੰਭ ਕੇ ਥੋੜਾ ਦੁੱਧ ਅੰਦਰ ਚਾੜ੍ਹ ਕੇ ਤੁਰਨ ਲੱਗੇ ਹੀ ਸੀ ਕਿ ਦੁੱਧ ਅੰਦਰੋਂ ਉੱਛਲ ਕੇ ਸਭ ਬਾਹਰ ਜਾ ਪਿਆ। ਕਾਲਜੇ ਨੇ ਕਬੂਲਿਆ ਨਾ। ਇਸ ਪਰ ਮੇਰੀ ਦਾੜ੍ਹੀ ਖਿੱਚੀ ਗਈ ਤੇ ਕੇਸ ਪੁੱਟੇ ਗਏ ਅਤੇ ਲੱਤਾਂ ਮੁੱਕੀਆਂ ਦੀ ਮਾਰ ਨਾਲ ਅਧ-ਮੋਇਆ ਕਰ ਕੇ ਮੈ□ ਸਿੱਟ ਗਏ। ਦੂਜੇ ਦਿਨ ਫੇਰ ਆ ਕੇ ਦਾਲ ਦਾ ਪਾਣੀ ਅੰਦਰ ਲੰਘਾਇਆ।

ਤੀਜੇ ਦਿਨ ਕੁੱਠਾ, ਗਊ-ਮਾਸ ਦਾ ਅਰਕ ਤੇ ਬਿਖਿਆ (ਤਮਾਕੂ) ਆਦਿਕ ਲਿਆ ਕੇ ਅੱਗੇ ਰਖਿਆ ਗਿਆ ਕਿ ਰੋਟੀ ਖਾਓ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਇਹ ਚੀਜ਼ਾਂ ਤੈ□ ਮੱਲੋ-ਮੱਲੀ ਖੁਆਈਆਂ ਜਾਣਗੀਆਂ ਤੇ ਤੇਰੇ ਕੇਸ ਕੱਟੇ ਜਾਣਗੇ ਤੇ ਤੈ□ ਪਾਗਲ ਖਾਨੇ ਭੇਜਿਆ ਜਾਊ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇੱਕ ਵੇਰ ਮੁਲਤਾਨ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿਚ ਆਪ ਜੀ □ ੪੦ ਦਿਨ ਅੰਨ-ਜਲ ਬਿਨਾਂ ਬਿਤਾਉਣੇ ਪਏ। ਜੇਲ੍ਹ ਵਿਚਲੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਕਸ਼ਟਾਂ ਦਾ ਕਾਰਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਖਾਣ-ਪੀਣ ਸਬੰਧੀ ਸਰਬ-ਲੋਹ ਬਿਬੇਕ ਦਾ ਪਹਿਰਾ ਹੀ ਸੀ।

ਸ੍ਰ. ਗੁ. ਪ੍ਰ. ਕਮੇਟੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਨੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਹੋਰ ਜੇਲ੍ਹ ਬੈਠੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਹਮਦਰਦੀ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖ ਜਗਤ □ ਅਪੀਲ ਕੀਤੀ ਕਿ ੧ ਫਰਵਰੀ ੧੯੨੩ □ ਅਰਦਾਸ ਦਿਵਸ ਮਨਾਇਆ ਜਾਵੇ। ੧੪ ਸਾਲ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਦਾ ਕੋਈ ਸਿੱਖ ਸਵੇਰ ਤੋਂ ਰਹਿਰਾਸ ਤੱਕ ਅੰਨ-ਜਲ ਅੰਗੀਕਾਰ ਨਾ ਕਰੇ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ □ ਇਸ ਅਰਦਾਸ ਰਾਹੀਂ ਬਹੁਤ ਰੂਹਾਨੀ ਸਹਾਇਤਾ ਮਿਲੀ ਅਤੇ ਆਪ ਨੇ ਗੁਰੂ ਪੰਥ ਤੇ ਕਮੇਟੀ ਦਾ ਕੋਟਾਨ ਕੋਟ ਧੰਨਵਾਦ ਕੀਤਾ। ਆਖਿਰ ੦੪-੧੦-੧੯੩੦ □ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ □ ਰਿਹਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬਾਨ ਵਲੋਂ, ਆਪ ਜੀ ਰਾਹੀਂ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਘਾਲੀ ਘਾਲ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਕੀਤੀ ਗਈ, ਸਿਰੋਪਾਉ ਤੇ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਰਾਹੀਂ ਆਪ ਜੀ □ ਨਿਵਾਜਿਆ ਗਿਆ। ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਗੁਰਧਾਮਾਂ ਦੇ ਨੀਂਹ-ਪੱਥਰ ਰੱਖਣ ਲਈ ਆਪ ਜੀ □ ਪੰਜਾਂ ਪਿਆਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਰਿਹਾਈ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਆਪ ਸਾਢੇ ਤੀਹ ਸਾਲ ਸਰੀਰਕ

ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਵਿਚਰਦੇ ਰਹੇ। ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਲਾਲੇ ਗੋਲੇ ਬਣੇ ਰਹੇ। ਅਖੰਡ-ਕੀਰਤਨਾਂ, ਅਖੰਡ-ਪਾਠਾਂ ਅਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਸੰਚਾਰ ਦੇ ਸਮਾਗਮ ਰਚ-ਰਚ ਕੇ ਗੁਰਮਤਿ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਪ੍ਰਚਾਰ ਅਤੇ ਪਸਾਰ ਕੀਤਾ। ੩੬, ੩੬ ਘੰਟੇ ਲਗਾਤਾਰ ਕੀਰਤਨ ਕਰਦੇ ਸੁਣਦੇ ਅੱਕਦੇ ਥੱਕਦੇ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਭੁੱਖ, ਨੀਂਦ, ਖਾਣਾ, ਸੌਣਾ ਸਭ ਵਿਸਰ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਸੰਗਤਾਂ ਨਾਲ ਪੰਡਾਲ ਭਰੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਅਖੰਡ-ਪਾਠ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਕੀਰਤਨ-ਸਮਾਗਮ ਨਹੀਂ ਰਖਦੇ ਸਨ।

ਅਖੰਡ-ਪਾਠ ਸੁਣਨ ਲਈ ਵੀ ਸੰਗਤਾਂ ਵਿੱਚ ਉਤਸ਼ਾਹ, ਉਮਾਹ ਤੇ ਸ਼ਰਧਾ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਸੰਚਾਰ ਸਮਾਗਮਾਂ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਂ ਪਿਆਰਿਆ ਵਿੱਚ ਆਪ ਤਾਂ ਸ਼ਾਮਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁੰਦੇ, ਪਰ ਬਾਊ ਮੱਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਹੁਰਾਂ □, ਜੋ ਇੱਕ ਕਮਾਲ ਦੀ ਰੂਹ ਸਨ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਮਾਗਮਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਸਹਿਜ ਸੁਭਾ ਵਿੱਚ ਸੱਚੀਂ ਹੋਈ ਸੀ।

ਆਪ ਦਾ ਰਚਿਆ ਗੁਰਮਤਿ ਸਾਹਿਤ ਪੰਥ □ ਇੱਕ ਮਹਾਨ ਦੇਣ ਹੈ। ਆਪ ਦੀ ਮਹਾਨ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਆਪ ਦੇ ਉਪਜਾਏ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਉਮਲ ਉਮਲ ਕੇ ਟਪਕਦੀ ਹੈ। ਹਰ ਪੁਸਤਕ, ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਕਿਸੇ ਨ ਕਿਸੇ ਸਿਧਾਂਤ ਉੱਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਰਾਹੀਂ ਨਵੀਨ ਰੋਸ਼ਨੀ ਪਾ ਕੇ, ਭਰਮ ਭੁਲੇਖੇ ਹਟਾ ਕੇ, ਉਸ ਦਾ ਸਿੱਕਾ ਸਾਡੇ ਮਨਾਂ □ਤੇ ਬਿਠਾ ਦੇਂਦੀ ਹੈ। ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਸਿਮਰਨ-ਸਰੂਪ ਹੋਈ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਨੇ ਏਨਾ ਬਹੁ-ਪੱਖੀ ਧਾਰਮਿਕ ਸਾਹਿਤ ਨਹੀਂ ਉਪਜਾਇਆ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਮੁੱਖ ਵਿਸ਼ਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਇਕੋ ਇਕ ਵਿਸ਼ਾ ਨਾਮ ਹੀ ਹੈ, ਬਾਕੀ ਸਾਰੀ ਰਹਿਤ ਮਰਿਆਦਾ ਨਾਮ ਦੇ ਅਧੀਨ ਅਤੇ ਨਾਮ-ਮਾਰਗ ਦੀ ਸਹਾਇਕ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਲਿਖਿਆ ਅੱਖਰ ਅੱਖਰ ਨਾਮ ਕੇਂਦਰ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਹੀ ਘੁੰਮਦਾ ਹੈ। ਏਨਾ ਨਵੇਕਲਾ ਨਿਰਾਲਾ, ਉਜਾਲਾ ਬਾਲਾ (ਉੱਚਾ) ਅਸਥਾਨ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਉਹ ਸਾਡੇ ਵਿੱਚ, ਸਾਡੇ ਭਾਈ ਬਣ ਕੇ ਹੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਤੇ ਬਾਣੇ ਦੀ ਮੁਸ਼ਤਾਕ, ਇਹ ਮਹਾਨ ਮਨਮੋਹਣੀ ਸੂਰਤ ੧੯ ਅਪ੍ਰੈਲ ੧੯੬੧ □ ਸਾਥੋਂ ਸਰੀਰਕ ਤੌਰ ਤੇ ਸਦਾ ਲਈ ਵਿਦਾ ਹੋ ਗਈ।

ਗੁਣੀਆ ਗੁਣ ਲੇ ਪ੍ਰਭ ਮਿਲੇ ਕਿਉ ਤਿਨ ਮਿਲਉ ਪਿਆਰਿ॥
ਤਿਨ ਹੀ ਜੈਸੀ ਥੀ ਰਹਾਂ ਜਪਿ ਜਪਿ ਰਿਦੈ ਮੁਰਾਰਿ॥
ਅੰਗ - ੬੩੬

(ਪੰਨਾ 18 ਦੀ ਬਾਕੀ)

ਲਾਸਾਨੀ ਨਜ਼ੀਰ ਕਾਇਮ ਕਰ ਕੇ ੮੩ ਵਰ੍ਹੇ ਦੀ ਆਯੂ ਭੋਗ ਕੇ ੧੯ ਅਪ੍ਰੈਲ ੧੯੬੧ □ ਗੁਰਪੁਰੀ ਪਿਆਨੇ ਕਰ ਗਈ।

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਪੰਥ □ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਪਹਿਲੀ ਦੇਣ ਹੈ ਨਿਰੋਲ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਕੀਰਤਨ। ਇਸ ਅਖੰਡ ਕੀਰਤਨ-ਲਹਿਰ ਨੇ ਦੇਸ-ਪਰਦੇਸ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਣੀ ਮਾਤਰ □ ਗੁਰਬਾਣੀ ਤੇ ਗੁਰੂ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ ਹੈ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਇਸ ਨਾਮ-ਰੰਗ-ਰੱਤੜੀ ਅਖੰਡ-ਕੀਰਤਨ ਲਹਿਰ ਦਾ ਸਿਖ ਜਗਤ ਦੀ ਕੀਰਤਨ-ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਉਪਰ ਬੜਾ ਡੂੰਘਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੈ ਅਤੇ ਗੁਰਮਤਿ ਦਾ ਨਿੱਗਰ ਤੇ ਠੋਸ ਪਰਚਾਰ ਹੈ।

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਹੋਰ ਵਡੀ ਦੇਣ ਹੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਡਮੁਲਾ ਗੁਰਮਤਿ ਸਾਹਿਤ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਚਾਲੀ ਤੋਂ ਵੱਧ ਵਡੀਆਂ ਛੋਟੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿਚ ਗੁਰਮਤਿ □ ਸਹੀ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਉਜਾਗਰ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਜੇਲ੍ਹ-ਚਿਠੀਆਂ ਤੇ ਹੋਰ ਪੁਸਤਕਾਂ □ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਅਨੇਕਾਂ ਪ੍ਰਾਣੀ ਗੁਰਸਿਖੀ ਮਾਰਗ ਵਲ ਖਿਚੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਆਪ ਦੀਆਂ ਇਹ ਪੁਸਤਕਾਂ ਆਉਂਦੀ ਪਨੀਰੀ □ ਰਹਿੰਦੀ ਦੁਨੀਆ ਤਕ ਗੁਰਮਤਿ-ਸੇਧਾਂ ਦੇਂਦੀਆਂ ਰਹਿਣਗੀਆਂ।

ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਅਜੀਤ ੧-੭-੮੬ ਵਿਚ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਬਾਰੇ ਲਿਖਦਿਆਂ ਅਖੰਡ ਕੀਰਤਨੀ ਜਥੇ ਬਾਰੇ ਆਖ਼ਰੀ ਪੈਰਾ ਇਉਂ ਹੈ -

ਅਖੰਡ ਕੀਰਤਨੀ ਜੱਥਾ ਭਾਈ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤ ਉਹਨਾਂ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦਾ ਜੱਥਾ ਹੈ ਜੋ ਅੰਮ੍ਰਿਤਧਾਰੀ ਤੇ ਤਿਆਰ-ਬਰ-ਤਿਆਰ ਸਿੰਘ ਸਿੰਘਣੀਆਂ ਨੀਲੀਆਂ ਕੇਸਕੀਆਂ ਸਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਰਲ ਮਿਲ ਕੇ ਕੀਰਤਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ...ਗਾਤਰਾ ਕਿਰਪਾਨ ਤੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਪਹਿਰਾਵਾ ਰਖਦੇ ਹਨ ਤੇ ਇਹ ਹੀ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਹੈ। ਕੀਰਤਨ ਇਹ ਕਿੱਤੇ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ, ਸਗੋਂ ਮਨ ਦੀ ਤ੍ਰਿਪਤੀ ਤੇ ਸੰਗਤਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਾਸਤੇ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕੀਰਤਨੀ ਜਥੇ ਦਾ ਮਨੋਰਥ ਗੁਰਸਿਖ ਪਰਿਵਾਰਾਂ □ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾ ਕੇ, ਗੁਰੂ ਵਾਲੇ ਬਣਾ ਕੇ, ਨਾਮ ਜਪਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਤ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਖੰਡ ਕੀਰਤਨੀ ਜਥੇ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਆਪਣੀ ਰਹਿਤ ਬਹਿਤ ਵਿਚ ਪੱਕੇ ਤੇ ਸੁੱਚ ਸੰਜਮ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਕਰੜੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਕਰੜਾਈ ਕੇਵਲ ਮਹਿੰਗੇ ਮੁਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਗੁਰਸਿਖੀ ਦੀ ਅਮੋਲਕ ਦਾਤ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਲਈ ਹੀ ਹੈ। ਅਖੰਡ ਕੀਰਤਨੀ ਜਥਾ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਅਣਮੁੱਲਾ ਵਿਰਸਾ ਹੈ।

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਯੋਗਦਾਨ (2)

[ਪ੍ਰੋ. ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ]

(ਲੜੀ ਜੋੜਨ ਲਈ ਵੇਖੋ 'ਸੂਰਾ' ਜੁਲਾਈ 2022)

ਖਾਲਸਾ ਰਾਜ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਤੇ ਪੰਜਾਬ ਉੱਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਰਾਜ ਦੀ ਸਥਾਪਤੀ ਨਾਲ ਇਤਿਹਾਸਕ ਗੁਰ-ਦੁਆਰਿਆਂ ਉਤੇ ਪੁਜਾਰੀ ਤੇ ਮਹੰਤ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਾਬਜ਼ ਹੋ ਬੈਠੇ ਸਨ। ਨਿਰੰਕਾਰੀ, ਨਾਮਧਾਰੀ ਤੇ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਲਹਿਰਾਂ ਭਾਵੇਂ ਸਿੱਖੀ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਉਜਾਗਰ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਜੂਝ ਰਹੀਆਂ ਸਨ, ਪਰ ਗੁਰਦਵਾਰਿਆਂ ਉੱਤੇ ਕਾਬਜ਼ ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਤੇ ਮਹੰਤਾਂ ਦੀ ਗੁੰਡਾ-ਗਰਦੀ, ਬਦਮਾਸ਼ੀ, ਅਯਾਸ਼ੀ ਤੇ ਹੋਰ ਲੁੱਟ-ਖਸੁੱਟ ਵਿਰੁੱਧ ਕੋਈ ਵੀ ਲਹਿਰ ਤੇ ਸੰਸਥਾ ਟਕਰਾਉਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਤੇ ਮਹੰਤਾਂ ਦੀ ਪਿੱਠ ਪਿੱਛੇ ਸੀ। ਪੁਜਾਰੀ ਤੇ ਮਹੰਤ ਇਤਨੇ ਹੰਕਾਰੀ, ਲੋਭੀ ਤੇ ਚਰਿੱਤਰ-ਹੀਣ ਹੋ ਗਏ ਸਨ ਕਿ ਗੁਰ-ਸਥਾਨਾਂ ਵਿਚ ਗੁਰਮਤਿ ਮਰਯਾਦਾ ਮੰਨਣ ਤੋਂ ਵੀ ਇਨਕਾਰੀ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਸਰਕਾਰੀ ਸਹਿਯੋਗ ਤੇ ਗੁੰਡਾ-ਗਰਦੀ ਕਾਰਨ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਮਨ-ਮਰਜ਼ੀ ਸੀ, ਉਹੀ ਕੁਝ ਗੁਰਧਾਮਾਂ ਵਿਚ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਏ ਸਨ। ਅਛੂਤਾਂ ਤੇ ਹੋਰ ਨੀਵੀਂ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੇ ਕਹੇ ਜਾਂਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਵਿਚ ਮੱਥਾ ਟੇਕਣ ਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਕਰਾਉਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਤਿਹਾਸਕ ਗੁਰਦਵਾਰਿਆਂ ਦੇ ਨਿਕਟ ਨਾਚ ਤੇ ਮੁਜਰੇ ਕਰਾਉਣੇ, ਇਹ ਆਮ, ਮਹੰਤਾਂ ਦਾ ਸ਼ੌਕ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਕਿਸੇ ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਤੇ ਅਖੰਡ ਕੀਰਤਨੀਏ ਵੀ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਕੇਸਗੜ੍ਹ ਸਾਹਿਬ ਉਤੇ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਦੀ ਆਗਿਆ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦਿਤੀ ਜਾਂਦੀ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਲਗਾਤਾਰ ਗੁਰ-ਇਤਿਹਾਸਕ ਸਥਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਇਹ ਦੁਖਦਾਇਕ ਤੇ ਚਰਿੱਤਰ-ਹੀਣ ਘਟਨਾਵਾਂ ਸੁਣ ਰਹੇ ਸਨ ਤੇ ਅੰਤਰ-ਆਤਮੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਪਾਸੋਂ ਬਲ ਤੇ ਵਰਦਾਨ ਮੰਗ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਤੇ ਮਹੰਤਾਂ ਸੋਧਣ ਦੀ ਸੇਵਾ ਤੇ ਸਮਰੱਥਾ ਬਖ਼ਸ਼ਣ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਸ ਕਰਤੱਵ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਆਪਣੇ ਆਪ ਤਿਆਰ ਕਰਨਾ ਆਰੰਭ ਦਿੱਤਾ। ਕੁਝ ਅੰਮ੍ਰਿਤਧਾਰੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਵਸਦੇ ਅਛੂਤਾਂ ਤੇ ਨੀਵੀਂ ਸ਼ਰੇਣੀ ਦੇ ਕਹੇ ਜਾਂਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾ ਛਕਾ ਸਿੰਘ ਸਜਾਇਆ।

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਇੰਨੇ ਬਿਬੇਕੀ ਸਨ ਕਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤਧਾਰੀ ਸਿੰਘ ਭਾਵੇਂ ਅਛੂਤੋਂ ਸੱਜਿਆ ਸਿੰਘ ਸੀ, ਉਸ ਹੱਥੋਂ ਤਾਂ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਾ ਛਕ ਲੈਂਦੇ ਸਨ, ਪਰ ਬੇ-ਅੰਮ੍ਰਿਤੀਏ ਹੱਥੋਂ ਕੁਝ ਛੱਕਣਾ ਯੋਗ ਨਹੀਂ ਸਨ ਸਮਝਦੇ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਗ਼ਰੀਬ-ਅਮੀਰ, ਉੱਚੇ-ਨੀਵੇਂ, ਜਾਤਿ-ਪਾਤਿ ਦੇ ਫ਼ਰਕਾਂ ਕਦੇ ਸਵੀਕਾਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤਾ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸਪੱਸ਼ਟ ਵਿਚਾਰ ਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ਼ ਸੀ ਕਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤਧਾਰੀ ਸਭ ਵਿਤਕਰੇ-ਵੰਡਾਂ ਤੋਂ ਆਜ਼ਾਦ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹੀ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਤੱਤ-ਗੁਰਮਤੀ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਇਕ ਐਸਾ ਨਿਸ਼ਕਾਮ, ਨਿਡਰ, ਅਖੰਡ ਕੀਰਤਨੀ ਤੇ ਕੁਰਬਾਨੀ-ਪੁੰਜ ਜਥਾ ਬਣਾ ਲਿਆ, ਜਿਸ ਦਾ ਮੁੱਖ ਆਦਰਸ਼ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਸੰਭਾਲ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਕਰ ਕੇ ਵੀ ਸ਼ੁੱਧ ਤੇ ਗੁਰਸਿੱਖ ਹੱਥਾਂ ਤਕ ਪਹੁੰਚਾਣਾ ਸੀ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਸਾਬੋ ਕੀ ਤਲਵੰਡੀ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਕ, ਸਥਾਨ ਦਮਦਮਾ ਸਾਹਿਬ, ਫਿਰ ਸ੍ਰੀ ਕੇਸਗੜ੍ਹ ਸਾਹਿਬ, ਫ਼ਿਰ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਤੇ ਮਹੰਤਾਂ ਵੰਗਾਰਾਂ ਪਾਈਆਂ। ਤਖ਼ਤ ਸ੍ਰੀ ਕੇਸਗੜ੍ਹ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਨੇੜੇ ਨਾਚ-ਮੁੱਜਰੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਕਦੀ ਕਾਨ ਆਪਣੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਸਨ ਲੈਂਦੇ, ਪਰ ਉਹ ਤਖ਼ਤ

ਸ੍ਰੀ ਕੇਸਗੜ੍ਹ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬੇਅਦਬੀ ਵੀ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਕਰਨ □ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਜਦੋਂ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਤੇ ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਤੇ ਵੰਗਾਰ □ ਨਾਂ ਸੁਣਿਆ, ਤਾਂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ, ਜਿਸ ਜੁਰੱਅਤ ਤੇ ਨਿਡਰਤਾ ਨਾਲ ਸਿੰਘ-ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦਾ ਜੱਥਾ ਲੈ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਪਹੁੰਚੇ, ਉਸ ਦਾ ਇਕ ਸਿੱਟਾ ਇਹ ਨਿਕਲਿਆ ਕਿ ਤਖ਼ਤ ਸ੍ਰੀ ਕੇਸਗੜ੍ਹ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਵਿਚ ਗੁਰਮਤਿ ਮਰਯਾਦਾ ਬਹਾਲ ਹੋ ਗਈ। ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ ਉੱਤੇ ਵੀ ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਤੇ ਮਹੰਤਾਂ ਦਾ ਅਜਿਹਾ ਕਬਜ਼ਾ ਸੀ ਕਿ ਇਥੇ ਉਹ ਕਿਸੇ ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਤੇ ਅਖੰਡ ਕੀਰਤਨੀਏ □ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਦੀ ਆਗਿਆ ਨਹੀਂ ਸਨ ਦਿੰਦੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਸ ਵਿਤਕਰੇ ਵਿਰੁਧ ਵੀ ਵਿਦਰੋਹ ਕੀਤਾ। ਅਖੰਡ ਕੀਰਤਨੀ ਜਥਾ ਲੈ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ ਸਾਹਿਬ ਉਤੇ ਗਏ ਅਤੇ ਮਨਾਹੀ ਦੇ ਹੁਕਮਾਂ □ ਉਲੰਘ ਕੇ ਵੀ ਰੱਜ ਰੱਜ ਕੀਰਤਨ ਕੀਤਾ। ਗੁਰਦੁਆਰਾ-ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਨਿਡਰ ਤੇ ਸਿਰਲੱਥ ਇਕ ਐਸੀ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਉਭਰੀ ਕਿ ਉਹ ਜਿਥੇ ਵੀ ਜਾਂਦੀ ਪੁਜਾਰੀ ਮਹੰਤ ਤੇ ਚਰਿੱਤਰ-ਹੀਣ ਗ੍ਰੰਥੀ, ਰਾਗੀ ਤੇ ਸੇਵਾਦਾਰ ਆਪੇ ਸਭ ਕੁਝ ਛੱਡ-ਛਡਾ ਕੇ ਭਜ ਜਾਂਦੇ।

ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਦੀ ਮਰਯਾਦਾ, ਤੇ ਸੇਵਾ-ਸੰਭਾਲ ਠੀਕ ਬਹਾਲ ਕਰਨ ਵਿਚ ਅਤੇ ਵਾਤਾਵਰਣ □ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਤੇ ਨਿਰਮਲ ਸਿਰਜਣ ਵਿਚ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਯੋਗਦਾਨ ਕਿਸੇ ਵਡੇ ਸੁਧਾਰ ਤੋਂ ਘੱਟ ਨਹੀਂ। ਇਹੀ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਤਖ਼ਤ ਸ੍ਰੀ ਕੇਸਗੜ੍ਹ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਜਾਰੀ ਹੋਏ ਇਕ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਵਿਚ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ □ □ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸੁਧਾਰ ਲਹਿਰ□ ਦਾ ਆਰੰਭਕ ਆਖਿਆ ਗਿਆ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਖ਼ੂਬਸੂਰਤੀ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਗੁਰ-ਸਥਾਨਾਂ □ ਗੁਰਮਤਿ ਤੇ ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਸਰੋਤ ਸਿਰਜਣ ਲਈ ਖੋਪਰੀ ਲੁਹਾਣ ਤੇ ਬੰਦ-ਬੰਦ ਕਟਵਾਣ ਤਕ ਦਾ ਜਜ਼ਬਾ ਪ੍ਰਗਟਾਇਆ, ਪਰ ਕਿਸੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਉਤੇ ਆਪਣਾ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰਨ ਦਾ ਨਿਸਚਾ ਨਾ ਦਰਸਾਇਆ। ਜਿਥੋਂ ਕੁਰਬਾਨੀ ਹੋਵੇ, ਉਥੇ ਕਬਜ਼ਾ-ਰੁਚੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਜਿਥੇ ਕਬਜ਼ਾ ਰੁਚੀ ਹੋਵੇ, ਉਥੇ ਗਿਰਾਵਟ ਤੇ ਗੁਲਾਮੀ ਤਾਂ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਕੁਰਬਾਨੀ ਤੇ ਆਜ਼ਾਦੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਅੰਦਰ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵੀ ਕਬਜ਼ਾ-ਰੁਚੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਕੁਰਬਾਨੀ ਤੇ ਆਜ਼ਾਦੀ ਵਾਲਾ ਰਸਤਾ ਵੀ ਬੜੀ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ ਤੇ ਸਾਹਸ ਨਾਲ ਅਪਣਾਇਆ।

(੬)

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਪਿਤਾ-ਪੁਰਖਾਂ ਤੇ ਘਰ-ਪਰਿਵਾਰ ਵਿਚ ਸਰਕਾਰੀ ਤੋਂ ਰਾਜਿਆਂ-ਰਿਆਸਤਾਂ ਦੀ ਚਾਕਰੀ ਕਰਨ ਦਾ ਸੁਭਾ ਸੀ। ਇਸੇ ਪਰੰਪਰਾ ਕਾਰਨ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ □ ਵੀ ਪਹਿਲਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅਜਿਹੀਆਂ ਚਾਕਰੀਆਂ ਵਿਚ ਫਸਾਇਆ ਜਾਂ ਬਿਠਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਗੁਰੂ-ਰੰਗ ਤੇ ਗੁਰਮਤਿ-ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸਾਰ ਕਾਰਨ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਜਿਥੇ ਵਿਡਾਣੀਆਂ ਚਾਕਰੀਆਂ □ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ, ਉਥੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸਮੇਂ ਸਮੇਂ ਅੰਗਰੇਜ਼-ਸਰਕਾਰ ਵਿਰੁਧ ਵੀ ਨਫ਼ਰਤ ਤੇ ਘਿਰਣਾ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕੀਤਾ। ਜਿਹੜੇ ਚੀਫ਼ੀਏ ਸਰਦਾਰ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਪਿੱਠ ਪੂਰਦੇ ਸਨ, ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਕਦੇ ਸਾਂਝ ਨਾ ਰੱਖੀ। ਜਨਵਰੀ ੧੯੧੪ □ ਬਰਤਾਨਵੀ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਭਾਰਤ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਕਲਕੱਤੇ ਤੋਂ ਦਿੱਲੀ ਲਿਆਉਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਜਿਥੇ ਵਾਇਸਰਾਏ ਦਾ ਮਹੱਲ ਬਣਨਾ ਸੀ-ਬਿਲਕੁਲ ਉਸ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਸਿਮਰਤੀ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਰਕਾਬਗੰਜ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਚਾਰ-ਦੀਵਾਰੀ ਪੈਂਦੀ ਸੀ। ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ ਹੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਕੰਧ ਢਵਾ ਦਿਤੀ। ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਤੋਂ ਮਹੰਤਾਂ ਦੇ ਸਹਾਇਕ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਵਿਰੋਧ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ, ਪਰ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਰਕਾਬਗੰਜ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਕੰਧ □ ਢਾਹੁਣਾ, ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ, ਗੁਰਮਤਿ ਤੇ ਸਿੱਖੀ □ ਇਕ ਸਰਕਾਰੀ ਚੈਲਿੰਜ ਸਮਝਿਆ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਭਗਤੀ; ਕੀਰਤਨ ਤੇ ਅਨੰਦ-ਮੰਡਲਾਂ ਦਾ ਰਸ ਭੁੰਚਦਿਆਂ, ਪਹਿਲੀ ਵਾਰੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਵਿਰੁਧ ਰੋਸ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਲਈ ਮੋਰਚਾ ਲਾਉਣ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਹ ਮੋਰਚਾ ਕੀ ਸੀ-ਸ਼ੀਸ ਤਲੀ ਉਤੇ ਰੱਖ ਕੇ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੇਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਬਣ ਗਿਆ। ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਪੰਜ ਸੌ ਸਿੰਘ-ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦਾ ਜੱਥਾ ਤਿਆਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਪਿੰਡ ਪਿੰਡ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਵਿਰੁਧ ਰੋਸ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਸਰਕਾਰੀ ਸਿੱਖਾਂ □ ਛੱਡ ਕੇ ਹਰ ਸਿੱਖ ਦੀ ਜ਼ਬਾਨ ਉਤੇ ਸੀ ਕਿ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਵਿਚ ਸਰਕਾਰੀ ਦਖ਼ਲ ਸਿੱਖੀ ਤੇ ਪੰਥ ਵਾਸਤੇ ਵੰਗਾਰ ਹੈ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ-ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦਾ ਜਥਾ ਲੈ ਜਾਣ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਵਿਚ ਹੀ ਸਨ ਕਿ ਬਰਤਾਨਵੀ ਸਰਕਾਰ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਰੋਸ ਤੇ ਮੋਰਚੇ ਤੋਂ ਘਬਰਾ ਗਈ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਰਕਾਬਗੰਜ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਢਾਹੀ ਦੀਵਾਰ □ ਮੁੜ ਉਸਾਰ ਦਿਤਾ। ਇਸ ਜਿੱਤ ਅਤੇ ਜੈਕਾਰ ਦਾ

ਸਿਹਰਾ ਤਾਂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਿਰ ਹੀ ਬੱਝਾ, ਪਰ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਸਰਕਾਰ-ਵਿਰੋਧੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ-ਨਜ਼ਰਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ੱਕੀ ਹੋ ਗਈ। ਇਹੀ ਕਾਰਨ ਬਣਿਆ ਜਦੋਂ ਅਮਰੀਕਾ ਤੇ ਕੈਨੇਡਾ ਦੇ ਗ਼ਦਰੀ ਬਾਬਿਆਂ ਨੇ ਬਰਤਾਨਵੀ ਸਰਕਾਰ ਵਿਰੁਧ ਬਗ਼ਾਵਤ ਦਾ ਝੰਡਾ ਬੁਲੰਦ ਕੀਤਾ, ਤਾਂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪੰਜਾਬ ਬੈਠੇ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਇਸ ਅਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਲਹਿਰ ਨਾਲ ਜੁੜ ਗਏ।

੧੫ ਸਤੰਬਰ ੧੯੧੫ □ ਬਾਬਾ ਗੁਰਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਦਾ ਕਾਮਾ-ਗਾਟਾ ਮਾਰੂ ਜਹਾਜ਼ ਕਲਕੱਤੇ ਵਾਪਸ ਆ ਉਤਰਿਆ। ਗ਼ਦਰੀ ਬਾਬਿਆਂ □ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਜਿਵੇਂ ਗੋਲੀਆਂ ਨਾਲ ਭੁੰਨਿਆ ਗਿਆ, ਉਸ ਸਾਕੇ ਨੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ □ ਦੇਸ਼-ਭਗਤੀ ਤੇ ਦੇਸ਼-ਆਜ਼ਾਦੀ ਲਈ ਹੋਰ ਪ੍ਰੇਰ ਦਿੱਤਾ। ਸ਼ਾਂਤ-ਚਿੱਤ ਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਰਸ ਨਾਲ ਭਿੱਜੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਹੁਣ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਵਿਰੋਧੀ ਕ੍ਰਾਂਤੀਕਾਰੀਆਂ ਵਿਚ ਸਨ। ਗ਼ਦਰੀ ਕ੍ਰਾਂਤੀਕਾਰੀ ਬਾਬੇ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਪੈਰ ਪਾਸਾਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਸਰਾਭਾ, ਰਾਸ ਬਿਹਾਰੀ ਬੋਸ ਤੇ ਹੋਰ ਗ਼ਦਰੀ ਪਰਵਾਨਿਆਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਸਨ। ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਤੇ ਨੀਤੀਆਂ ਘੜਨ ਵਿਚ ਵੀ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਿੱਸੇਦਾਰ ਸਨ। ਗ਼ਦਰੀ ਬਾਬਿਆਂ □ ਲੁਕਵੇਂ ਸੰਦੇਸ਼ ਦੇਣ ਤੇ ਲੈਣ ਵਿਚ ਵੀ ਉਹ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੱਤਪਰ ਸਨ। ਲਾਹੌਰ ਗ਼ਦਰੀਆਂ ਦੇ ਦਫ਼ਤਰ ਵਿਚ ਇਕ ਦਿਨ ਕੁਝ ਕਾਗਜ਼ ਫੜੇ ਗਏ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਟੁਕੜਾ ਰਾਸ ਬਿਹਾਰੀ ਬੋਸ਼ ਦਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਉਤੇ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ –

ਨਿਧ ਤੋਂ ਇਛ □ : ਰਣਧੀਰ : ਊਤਮ ਤੇ ਜਗਤ।

ਬੱਸ ਇਸ ਕਾਗਜ਼ ਦੇ ਟੁਕੜੇ ਨੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ □ ਬਗ਼ਾਵਤ ਦੇ ਕੇਸ ਵਿਚ ਇੰਨਾ ਫਸਾਇਆ ਕਿ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ □ ਉਮਰ ਕੈਦ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਹੋ ਗਈ।

ਪਹਿਲਾਂ ਮੁਲਤਾਨ ਦੀ ਜੇਲ੍ਹ, ਫਿਰ ਹਜ਼ਾਰੀ ਬਾਗ਼ ਦੀ ਜੇਲ੍ਹ, ਫਿਰ ਮਦਰਾਸ ਦੀ ਜੇਲ੍ਹ, ਫਿਰ ਰਾਜ-ਮੁੰਦਰੀ ਜੇਲ੍ਹ, ਅਖ਼ੀਰ ਨਾਗਪੁਰ ਦੀ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿਚ ਬੰਦੀ ਬਣਾ ਕੇ ਸੁੱਟ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਤੇ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਲਗਾਤਾਰ ੧੫-੧੬ ਸਾਲ ਕੈਦੀ ਬਣ ਕੇ ਰਹਿਣਾ ਤੇ ਸਖ਼ਤ ਤਸੀਹਿਆਂ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਨਾ ਕਰਨੀ, ਇਹ ਕੇਵਲ ਤੇ ਕੇਵਲ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਾਂਤ-ਚਿੱਤ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਰੱਸ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਜੁਰਅੱਤ ਤੇ ਸਾਹਸ ਨਾਲ ਸ਼ਿੰਗਾਰੀ ਯੋਧਾ-ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਦਾ ਹੀ ਮਾਣ-ਸਨਮਾਨ ਹੈ। ਇਸ ਕੈਦ-ਕਾਲ-ਕੋਠੜੀ ਦੇ ਤਸੀਹਿਆਂ □ ਭੈਅ ਤੇ ਭਰਮ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋ ਕੇ, ਜਿਸ ਸਬਰ ਅਤੇ ਸਿਦਕ ਨਾਲ ਸਹਿ ਕੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ □ਜੇਲ੍ਹ ਚਿੱਠੀਆਂ□ ਤੇ □ਜੋਤਿ ਵਿਗਾਸ□ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਉਸ ਤੋਂ ਵੀ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਜਿਸ ਸਥਿਤੀ ਤੇ ਸੰਕਟ ਵਿਚ ਰਹੇ, ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ, ਗੁਰਮਤਿ ਤੇ ਸਿੱਖੀ ਆਦਰਸ਼ਾਂ □ ਖੰਡਿਤ ਨਾ ਹੋਣ ਦਿੱਤਾ, ਸਗੋਂ ਸਿੱਖੀ ਤੇ ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਤੱਤ-ਦਰਸੀ ਹੋ ਕੇ ਉਹ ਸਿੱਖ-ਜਗਤ ਵਿਚ ਉਜਾਗਰ ਹੋਏ। ਕੈਦ-ਕਾਲ ਤੋਂ ਆਜ਼ਾਦ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੀ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਬਾਕੀ ਰਹਿੰਦਾ ਸਾਰਾ ਜੀਵਨ ਗੁਰਬਾਣੀ ਪਾਠ, ਅਖੰਡ ਕੀਰਤਨ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸੰਚਾਰ, ਸਤਸੰਗਤਿ ਤੇ ਗੁਰਮਤਿ ਲੇਖਣੀ □ ਸਮਰਪਿਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

੧੬ ਅਪ੍ਰੈਲ, ੧੯੬੧ □ ਉਹ ਮਾਡਲ ਟਾਊਨ ਲੁਧਿਆਣਾ ਵਿਖੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਅਖੰਡ ਧੁਨੀ ਵਿਚ ਲਿਵਲੀਨ ਹੋ, ਗੁਰਪੁਰੀ ਜਾ ਬਿਰਾਜੇ। ਕਈ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਦੀ ਹਦਾਇਤ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪ ਦੀ ਦੇਹੀ □ ਸਸਕਾਰ ਲਈ ਮਹਾਨ ਜਲੂਸ ਨਾਲ ਨਾਰੰਗਵਾਲ ਲਾਗੇ ਮਲਿਆਣੇ ਵਾਲੀ ਢਾਬ ਤੋਂ ਲਿਜਾਇਆ ਗਿਆ, ਜਿਥੇ ੧੭ ਅਪ੍ਰੈਲ □ ਆਪ ਦੀ ਦੇਹੀ □ ਅਗਨ-ਭੇਟ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਅਖੰਡ ਕੀਰਤਨੀ ਜਥਾ, ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਪੰਥ □ ਅਦੁੱਤੀ ਤੇ ਆਦਰਸ਼ਕ ਦੇਣ ਹੈ।

(੭)

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਤੇ ਯੋਧਾ-ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਦਾ ਸਿੱਖ ਜਗਤ ਤੇ ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਵਿਚ ਬੜਾ ਸਤਿਕਾਰ ਸੀ। ਬਾਬਾ ਖੜਕ ਸਿੰਘ, ਅਕਾਲੀ ਕੌਰ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਨਾਭਾ ਤੋਂ ਮਾਸਟਰ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਵੀ ਸਿੱਖੀ-ਸਰੂਪ ਤੇ ਗੁਰਮਤਿ-ਸੇਵਾ ਪਖੋਂ ਉਹਨਾਂ □ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮਾਨਤਾ ਦਿੰਦੇ ਸਨ।

ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਵੀ ਉਹਨਾਂ □ ਪੰਥ-ਸੇਵਾ ਦੇ ਅਭਿਨੰਦਨ ਵਜੋਂ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਤੇ ਸਿਰਪਾਉ ਦੀ ਬਖ਼ਸ਼ਿਸ਼ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ ਸੀ। ਗੁਰਮਤਿ ਤੇ ਪੰਥਕ-ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ □ ਇਕ ਆਦਰਸ਼ ਤੇ ਪ੍ਰੇਰਨਾ-ਸਰੋਤ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ

ਸੀ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਤੇ ਵੱਡਾ ਯੋਗਦਾਨ ਇਹ ਵੀ ਸੀ ਕਿ ਜੋ ਕੁਝ ਅਨੁਭਵ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਨਾਮ ਤੇ ਸ਼ਬਦ-ਅਭਿਆਸ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਤੇ ਕੀਰਤਨ ਰੱਸ, ਸੰਘਰਸ਼, ਕੁਰਬਾਨੀ ਤੇ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਕਮਾਇਆ, ਉਸ ਅਨੁਭਵ, ਤਜਰਬੇ ਤੋਂ ਘਾਲਣਾ ▯ ਉਹਨਾਂ ਆਪਣੇ ਮੌਲਿਕ ਤੇ ਸਾਹਿੱਤਕ-ਰੰਗ ਵਿਚ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਿਖਤ-ਬੱਧ ਕਰ ਕੇ ਮੂਰਤੀਮਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿਚ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਨਹੀਂ, ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਹਨ। ਆਪਣੇ ਗੁਰਮਤਿ ਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ-ਆਦਰਸ਼ਾਂ ▯ ਮਾਨਵਤਾ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਲਈ ਉਹ ਜਿਸ ਬੋਲੀ-ਸ਼ੈਲੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਸਾਹਿਤਕ ਹੀ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ, ਆਪਣੇ ਆਦਰਸ਼ਾਂ, ਆਪਣੀ ਪਹੁੰਚ ▯ ਸਾਰਥਿਕ ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਸਿੱਧ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਜੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ▯ ਇਤਿਹਾਸਕ ਟੂਕ ਦੀ ਲੋੜ ਪਈ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਹ ਵਰਤ ਲਈ ਹੈ, ਪਰ ਰਚਨਾ ਦਾ ਪ੍ਰਸੰਗ ਤੇ ਮੰਡਲ ਸਿਰਜਨਾ-ਤਮਿਕ ਸਾਹਿੱਤਕਾਰ ਵਾਲਾ ਹੀ ਰੱਖਿਆ ਹੈ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਪੁਸਤਕ ▯ਜੇਲ੍ਹ ਚਿੱਠੀਆਂ▯ ਇਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਭਾਰਤ ਦੀਆਂ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਵਲੋਂ ਵੱਖਰੀਆਂ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਵਾਪਰੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਤੇ ਸਥਿਤੀਆਂ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਇਤਿਹਾਸ ▯ ਰੂਪ ਚਿੱਠੀਆਂ ਦਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਪਰ ਜੇਲ੍ਹ-ਬ੍ਰਿਤਾਂਤ ▯ ਇੰਨਾ ਕਾਵਿਕ, ਰਸਿਕ ਤੇ ਸ਼ੈਲੀ ਪੱਖੋਂ ਸਾਹਿਤਕ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਵਾਰਤਕ ਵਿਚ ਗੁਰਮਤਿ ਕਾਵਿ ਦਾ ਮੰਡਲ ਸਿਰਜਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ▯ਜੇਲ੍ਹ ਚਿੱਠੀਆਂ▯ ਪੁਸਤਕ ਲਿਖਣ, ਜਾਂ ▯ਜੋਤਿ ਵਿਗਾਸ▯ ▯ਮਹਾਂ-ਕਾਵਿ▯ ਲਿਖਣ ਜਾਂ ਅਨੇਕਾਂ ਨਿਬੰਧ ਲਿਖਣ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਾਰੀ ਲਿਖਤ-ਰਚਨਾ ਸੁਰਤਿ ਦੀ ਧੁਰ-ਏਕਤਾ ਵਿਚੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਮਾਨ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਧੁਰ-ਏਕਤਾ ਦੇ ਇਕਾਗਰਤ-ਰੱਸ ਵਿਚੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਮਾਨ ਹੋਇਆ ਹਰ ਬੋਲ, ਹਰ ਵਿਚਾਰ, ਰੂਪ ਭਾਵੇਂ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰ ਲਵੇ ਜਾਂ ਵਾਰਤਕ ਦਾ, ਉਸ ਦਾ ਮੰਡਲ ਹਮੇਸ਼ਾ ਸਿਰਜਨਾਤਮਿਕ ਤੇ ਸਾਹਿਤਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹੀ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਸਾਹਿਤਕ ਹਨ। ▯ਜੋਤਿ ਵਿਗਾਸ▯ ਮਹਾਂ-ਕਾਵਿ ▯ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਇਹ ਕਥਨ ਹੋਰ ਸਾਰਥਿਕ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਅੰਦਰ ਇਕ ਕਾਵਿਕ ਵਹਿਣ ਵੀ ਸੀ। ਜੇ ਕਵਿਤਾ ਰਚਣ ਲਗੇ, ਤਾਂ ੬੯੩ ਛੰਦਾਂ ਦੀ ਇਕ ਲੰਮੀ ਤੇ ਰਸਿਕ ਕਵਿਤਾ ਲਿੱਖ ਦਿਤੀ। ਇਸ ਤੱਥ ਵਿਚ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਭਾਵਾਂ, ਵਿਆਖਿਆ ਤੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਲੋੜ ਅਧੀਨ ਬਹੁਤਾ ਲਿਖਿਆ। ਪਰ ਰਚਨਾਵਾਂ ਤੋਂ ਇਕ ਪਛਾਣ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸਮੇਂ, ਸਥਾਨ ਤੇ ਸਥਿਤੀ ਅਤੇ ਸੰਕਟ ਦੀ ਵੱਖਰਤਾ ਹੋ ਜਾਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਲਿਖਤ ਤੇ ਸ਼ੈਲੀ-ਨਿਰੰਤਰਤ ਇਕੋ ਜਿਹੀ ਬਣੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਨਿਰੰਤਰ ਏਕਤਾ ਦਾ ਇਕ ਆਧਾਰ ਇਹ ਵੀ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸੁਰਤਿ, ਮਤਿ, ਮਨਿ, ਬੁਧਿ ਤੇ ਸੁਧਿ ਵਿਚ ਗੁਰਬਾਣੀ ਤੇ ਗੁਰਮਤਿ ਹੀ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸਾਰਾ ਸੋਚ ਤੇ ਵਿਚਾਰ-ਚਿੰਤਨ ਗੁਰਮਤਿ ਉੱਤੇ ਹੀ ਕੇਂਦਰਿਤ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਤੋਂ ਵਾਰਤਾਵਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰੋੜਤਾ ਲਈ ਜਿਥੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀਆਂ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਕਬਿੱਤ ਸਵੈਯਾਂ ▯ ਅਧਾਰ ਬਣਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਥੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਢੁਕਵੇਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਪ੍ਰਮਾਣ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਕੇ ਆਪਣੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦੀ ਸਾਰਥਿੱਕਤਾ ▯ ਵੀ ਵਧਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਤੋਂ ਇਹ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸ਼ਹਿਜੇ ਹੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਗੁਰਬਾਣੀ ਤੇ ਗੁਰਮਤਿ ਅਧਿਐਨ ਬੜਾ ਡੂੰਘਾ, ਵਿਆਪਕ ਸਿਧਾਂਤਕ ਤੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਸੀ। ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸੰਕਲਪਾਂ ਦੀ ਜਿਵੇਂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸਿਧਾਂਤਕ-ਵਿਆਖਿਆ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਆਪਣਾ ਹੀ ਮੌਲਿਕ ਰੰਗ ਹੈ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਕੀਤੀ ਗੁਰਮਤਿ-ਵਿਆਖਿਆ ਵਿਚ ਸਮਰੱਥਾ ਹੈ। ਸਿੱਖ ▯ ਖਾਲਸਾ ਸਿਰਜਣ ਦੀ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਕਲਮ ਤੇ ਲੇਖਣੀ ਕੇਵਲ ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਨਮਿੱਤ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸਮੁੱਚਾ ਜੀਵਨ ਵੀ ਗੁਰਮਤਿ ਦਾ ਹੀ ਇਕ ਪ੍ਰਮਾਣ ਸੀ। ਇਹੀ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰਮਤਿ-ਸਿੱਧਾਂਤਾਂ ▯ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਉਹ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਉਹ ਗੁਰਬਾਣੀ ਤੇ ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਮਜੀਠੀ ਰੰਗ ਵਿਚ ਇੰਨੇ ਰੰਗੇ ਹੋਏ ਹਨ ਕਿ ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਰਚਨਾ ਪੜ੍ਹੀ ਜਾਓ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਤੇ ਗੁਰਮਤਿ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ-ਮੰਡਲ ਆਪ-ਮੁਹਾਰੇ ਸਿਰਜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਭਾਈ ਸਹਿਬ ਦੀ ਸਾਰੀ ਰਚਨਾ ਗੁਰਮਤਿ-ਮੰਡਲ ▯ ਸਿਰਜਨ ਵਿਚ ਸਫਲ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਸਮਰੱਥ ਵੀ ਹੈ। ਇਹੀ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰਬਾਣੀ ਤੇ ਗੁਰਮਤਿ-ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਤੇ ਪਾਸਾਰ ਵਾਸਤੇ ਅੱਜ ਵੀ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀਆਂ ਸਾਹਿਤਕ ਰਚਨਾਵਾਂ ▯ ਬੜਾ ਮਹੱਤਵ-ਪੂਰਣ ਯੋਗਦਾਨ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਅਗਵਾਈ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਵੀ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਹੋਣਹਾਰ ਸਪੁੱਤਰ ਭਾਈ ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਟ੍ਰੱਸਟ▯ ਵਲੋਂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ ਛਪੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਵਿਚ ਠੀਕ ਲਿਖਿਆ ਹੈ -

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਲੇਖਣੀ ਦੀ ਵਿਲੱਖਣਤਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਗੁਰਮਤਿ ਲੇਖਣੀ ਹੈ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਜੀਵਨ ਗੁਰਮਤਿ ਜੀਵਨ ਸੀ। ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਆਯੂ ਪਰਯੰਤ ਗੁਰਮਤਿ ਅਸੂਲਾਂ ਉੱਤੇ ਪਹਿਰਾ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਰਹੇ। ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਲੇਖਣੀ ਦਾ ਮੰਤਵ ਕੋਈ ਵਿਦਵਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕਰਨਾ ਜਾਂ ਲਿਖਤਾਂ ਦੁਆਰਾ ਮੁਨਾਫਾ-ਖ਼ੋਰੀ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਸਗੋਂ ਨਿਰੋਲ ਗੁਰਮਤਿ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਗੁਰ-ਭਾਈਆਂ ਨਾਲ ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਸਾਂਝ ਕਰਨੀ ਹੀ ਰਹੀ।

ਨਿਸਚੇ ਹੀ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਸਮੁੱਚਾ ਜੀਵਨ, ਸਮੁੱਚੀ ਸਾਹਿਤ-ਰਚਨਾ, ਸਮੁੱਚੀ ਸਖ਼ਸੀਅਤ ਪੰਥ ਦੀ ਕੇਵਲ ਅਮਾਨਤ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਪੈਰ-ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ ਉਤੇ ਚਲਣ ਵਾਲਿਆਂ ਪ੍ਰਤੀ ਇਕ ਵੱਡਾ ਤੇ ਵਡਿਆਈ ਯੋਗ, ਯੋਗਦਾਨ ਵੀ ਹੈ।

(ਪੰਨਾ 6 ਦੀ ਬਾਕੀ)

ਸਾਹਿਬ ਜੀ □ ਹੀ ਹਾਜ਼ਰ ਨਾਜ਼ਰ ਮੰਨ ਕੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਉਨ੍ਹਾਂ □ ਸੰਬੋਧਨ ਹੋ ਕੇ ਕੀਰਤਨ ਕਰਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ।

ਤਨੁ ਮਨੁ ਹੋਇ ਨਿਹਾਲੁ ਜਾ ਗੁਰੁ ਦੇਖਾ ਸਾਮ੍ਹਣੇ॥

ਅੰਗ - ੭੫੮

ਇਉਂ ਇਸ ਕੀਰਤਨ ਵਿਚ ਹਉਮੈ ਦੀ ਬਜਾਏ ਪੂਰਨ ਸਮਰਪਣ ਅਤੇ ਰਸ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਰਾਗਾਂ ਦੀਆਂ ਬੰਦਸ਼ਾਂ ਦੀ ਕੈਦ ਤੋਂ ਉਪਰ ਉਠ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਮੈ□ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਇਕ ਕੀਰਤਨੀ ਸਾਥੀ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਦੁਸਹਿਰੇ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਜੋ ਕਰੋਲ ਬਾਗ਼ ਦੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਹੋਇਆ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਆਪ ਨੇ ਢਾਈ ਘੰਟੇ ਕੀਰਤਨ ਕੀਤਾ, ਪਰ ਇਕੋ ਹੀ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਹੋਇਆ। ਪਾਠਕ ਅਨੁਮਾਨ ਲਗਾ ਸਕਣਗੇ ਕਿ ਅਜਿਹਾ ਕੀਰਤਨ ਸੱਚੀ ਲਿਵ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਅੱਜ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਝਾਤੀ ਮਾਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਲਿਵ ਅਤੇ ਰਸ, ਪੂਰਨ ਸਮਰਪਣ, ਸਹਜ ਆਨੰਦ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਸਾਡੇ ਲਈ ਹੁਣ ਸਾਹਿਤਿਕ ਸ਼ਬਦ ਬਣ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। ਤਾਂ ਹੀ ਤਾਂ ਪੁਰਾਤਨ ਸਿੰਘ ਆਮ ਤੌਰ □ਤੇ ਕਹਿੰਦੇ ਸੁਣੀਦੇ ਹਨ, ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਕੀਰਤਨ ਵਿੱਚ ਉਹ ਰਸ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ ਜੋ ਕਦੀ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਮੇਂ ਆਉਂਦਾ ਸੀ। ਇਹ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਕੇਵਲ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਰਸਦਾਇਕ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਬਲਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੋਰ ਸੰਗੀ ਸਾਥੀਆਂ ਦੇ ਹਿਰਦਿਆਂ ਦੇ ਧੁਰ-ਅੰਦਰੋਂ ਕੀਰਤਨ ਦੀਆਂ ਤਰੰਗਾਂ ਉਠਦੀਆਂ ਸਨ। ਕਿਤੇ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਟੇਪਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਤਾਂ ਵੇਖੋ। ਹੁਣ ਤਾਂ ਜਿਸ □ ਜ਼ਰਾ ਕੁ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨਾ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਵੱਡਾ ਕੀਰਤਨੀਆ ਬਣ ਬੈਠਦਾ ਹੈ। ਕੀਰਤਨੀ ਹੋਣਾ ਇਕ ਭਗਤੀ ਕਰਨਾ ਹੈ ਪਰ ਕੀਰਤਨੀ ਬਣ ਬੈਠਣ ਦਾ ਰਾਹ ਕੋਈ ਹੋਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਮਾਇਕ ਲਾਲਸਾ ਲਈ ਜਾਂ ਆਪਣੀ ਵਾਹ ਵਾਹ ਕਰਵਾਉਣ ਦੇ ਰਾਹ ਤੁਰ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜਿਥੇ ਇਕ ਰੂਹਾਨੀ ਅਤੇ ਨੂਰਾਨੀ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਸਨ, ਉਥੇ ਉਹ ਗੁਰਮਤਿ ਦੀਆਂ ਗੂਹਜ ਰਮਜ਼ਾਂ ਦੇ ਲਿਖਾਰੀ ਭੀ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨ ਦਰਜਨਾਂ ਤੋਂ ਵੱਧ ਰਚੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਤੋਂ ਸੰਕੇਤ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਮਨੁੱਖੀ ਸੋਚ ਦੀ ਪੱਧਰ ਤੋਂ ਕਾਫ਼ੀ ਉਪਰ ਉਠ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ□ਸਚਖੰਡ ਦਰਸ਼ਨ, ਅਣਡਿੱਠੀ ਦੁਨੀਆਂ, ਨਾਮ ਅਭਿਆਸ ਕਮਾਈ, ਗੁਰਮਤਿ ਬਿਬੇਕ, ਆਦਿ ਤੋਂ ਪਾਠਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰੂਹਾਨੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਅਤੇ ਸੋਚ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਗਾ ਸਕਣਗੇ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਕਿਸੇ ਡੇਰੇਦਾਰ ਸੰਤ ਨੇ ਗੁਰਮਤਿ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਰਚਨਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ। ਹਾਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂਆਂ ਨੇ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਸਾਖੀਆਂ ਘੜ ਘੜ ਕੇ ਸੰਗਤਾਂ □ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਸ਼ਖ਼ਸੀ ਪੂਜਾ ਨਾਲ ਜ਼ਰੂਰ ਜੋੜਿਆ ਹੈ। ਪਰ ਸ਼ੁਕਰ ਹੈ, ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ □ ਅਤੇ ਮਗਰੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੰਗੀ-ਸਾਥੀਆਂ □ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਸ਼ਖ਼ਸੀ ਪੂਜਾ ਦੇ ਕੁਚਸਕੇ ਤੋਂ ਬਚਾਈ ਰੱਖਿਆ ਹੈ। ਅਜੇ ਤਕ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਕੋਈ ਡੇਰਾ ਕਾਇਮ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਜੁੜੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ □ ਗੁਰੂ ਦਾ ਇਕ ਨਿਮਾਣਾ ਜਿਹਾ ਸਿੱਖ ਸਮਝਦੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਦੀ ਵੀ ਸੰਤ ਬਣ ਕੇ ਡੇਰਾ ਖੋਲ੍ਹਣ ਦੇ ਫੁਰਨੇ □ ਨੇੜੇ ਨਹੀਂ ਲੱਗਣ ਦਿੱਤਾ, ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਪ੍ਰੇਮੀ ਸ਼ਰਧਾਲੂਆਂ ਦੇ ਹੁੰਦੇ, ਡੇਰਾ ਖੋਲ੍ਹ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਪੰਥਕ ਸੇਵਾਵਾਂ □ ਮੁੱਖ ਰੱਖਦਿਆਂ ਸਾਰੇ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬਾਨ ਤੋਂ ਆਪ ਜੀ □ ਗੁਰੂ ਕੀਆਂ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਦੇ ਆਸੀਸ-ਪੱਤਰ ਸਨਮਾਨ ਵਜੋਂ ਭੀ ਮਿਲੇ, ਪਰ ਉਹ ਕਦੇ ਬਫਾਏ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਸੰਤ ਬਣ ਕੇ ਕਦੀ ਮੱਥਾ ਟਿਕਵਾਇਆ। □ਗੁਰ ਸਿੱਖੀ ਬਾਰੀਕ ਹੈ□ (ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ) ਸਿਖ ਬਣ ਕੇ ਗੁਰੂ ਦਾ ਲਾਲਾ ਗੋਲਾ ਬਣ ਕੇ ਜੀਉਣਾ ਹੋਰ ਗੱਲ ਹੈ ਜਦਕਿ ਸੰਤ ਬਣ ਕੇ ਠਾਠ-ਬਾਠ ਨਾਲ ਰਹਿਣ ਦਾ ਸੁਆਦ ਹੀ ਕੁਝ ਹੋਰ ਹੈ।

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਕਾਵਿ ਰਚਨਾ

[ਡਾ. ਸਰਬਜੋਤ ਕੌਰ ਜੀ]

ਡਾ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਦਿਲ ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ □ਅਣਪੁਰਖੇ ਹੀਰੇ□ ਵਿਚ ਲਿਖਦੇ ਹਨ □ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਆਧੁਨਿਕ ਯੁੱਗ ਦੇ ਮਹਾਨ ਰਹੱਸਵਾਦੀ, ਸੰਤ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਭਗਤ ਹੋਣ ਤੋਂ ਉਪਰੰਤ ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਗਿਆਤਾ ਅਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਮਹਾਨ ਵਿਆਖਿਆਤਾ ਸਨ।□ ਪਰੰਤੂ ਸਾਹਿਤ ਖੋਜੀਆਂ ਨੇ ਆਪ ਜੀ ਦੀਆਂ ਘਾਲਾਂ ਦਾ ਮੁੱਲ ਨਹੀਂ ਪਾਇਆ। ਭਾਈ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਇਕ ਅਨੁਭਵੀ ਲੇਖਕ ਸਨ। ਕਵਿਤਾ ਅਤੇ ਵਾਰਤਕ ਦੀਆਂ ਕੁਲ ਮਿਲਾ ਕੇ ਆਪ ਦੀਆਂ ੪੦ ਕੁ ਦੇ ਕਰੀਬ ਰਚਨਾਵਾਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿਚ ਉੱਚ ਭਾਵਾਂ ਨਾਲ ਸਮ੍ਰਿਧ ਵਿਚਾਰ ਪ੍ਰਗਟਾਏ ਗਏ ਹਨ ਜੋ ਅਨੁਭਵੀ ਪਾਠਕਾਂ □ ਹਲੂਣਕੇ, ਘੇਰਦੇ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ □ ਟੁੰਬਦੇ ਹਨ ਆਪ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਵਿਚਲੀਆਂ ਰਮਜ਼ਾਂ □ ਕੇਵਲ ਨਾਮ ਰਸੀਏ ਅਤੇ ਰੂਹਾਨੀ ਮੰਡਲਾਂ ਵਿਚ ਵਿਚਰਨ ਵਾਲੇ ਹੀ ਸਮਝ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਸ਼ਾਇਦ ਇਸੇ ਲਈ ਸਾਹਿਤ ਖੋਜੀਆਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਆਪ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਲ ਨਹੀਂ ਗਿਆ। ਹੱਥਲੇ ਲੇਖ ਵਿਚ ਆਪ ਜੀ ਦੀਆਂ ਕਾਵਿ ਰਚਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਸੰਖੇਪ ਜਿਹੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਕਰਵਾਈ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ।

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ ਕਾਵਿ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੋ ਹਨ – □ਜੋਤਿ ਵਿਗਾਸ□ ਅਤੇ □ਦਰਸ਼ਨ ਝਲਕਾਂ□। ਜੋਤਿ ਵਿਗਾਸ ਪੁਸਤਕ ਲਿਖਣ ਦੀ ਅੰਤਰ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਆਪ □ ਜੇਲ੍ਹ ਯਾਤਰਾ ਦੌਰਾਨ ੧੯੧੮ ਈ: ਵਿੱਚ ਮਿਲੀ ਸੀ। ਉਂਜ ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਛਪੀ ੧੯੪੪ ਈ: ਵਿਚ ਸੀ। ਸੱਚੀ ਕਵਿਤਾ ਰਚੀ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੀ ਸਗੋਂ ਅਨੁਭਵੀ ਕਵੀ ਦੇ ਅੰਦਰੋਂ ਇਹ ਚਸ਼ਮੇ ਵਾਂਗ ਫੁੱਟਦੀ ਹੈ। ਫਿਰ ਲਿਖਣ ਦੀ ਤੜਪ ਪ੍ਰਬਲਤਾ ਦੀਆਂ ਸਿਖਰਾਂ □ ਛੋਹਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਜੋਤਿ ਵਿਗਾਸ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਆਵੇਸ਼ ਬਾਰੇ ਆਪ ਲਿਖਦੇ ਹਨ –

ਹੁਣ ਮੈ□ ਲਿਖਣ ਲਈ ਕਾਗਜ਼ ਕਿਰਤਾਸ ਨੇ ਲੱਭੇ। ਵਲਾ ਕਾਗਜ਼ ਕਿੱਥੇ? ਏਥੇ ਚਾਕੀ ਦਾ ਚਿਥੜਾ ਭੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੋਈ ਰਹਿਣ ਦਿੰਦਾ। ਓਧਰੋਂ ਵੇਗ ਆਈ ਜਾਵੇ.. ਓੜਕ ਮੈ□ ਇਹ ਸੁਝਣੀ ਸੁਝੀ ਕਿ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀਆਂ ਵਾਰਾਂ ਦੀ ਪੋਥੀ ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਪਈ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਪਤਰਿਆਂ ਦੀ ਛਪੀ ਲਿਖਤ ਉਦਾਲੇ ਚਾਰ ਚੌਫੇਰੇ ਪਾਸੇ ਚਉੜੇ ਖਾਲੀ ਹਾਸ਼ੀਏ ਛੱਡੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਉਤੇ ਇਸ ਕਵਿਤਾ □ ਉਤਾਰਨਾ ਆਰੰਭ ਕਰ ਦੇਹ। ਬੱਸ, ਗੱਲ ਕੀ, ਮੈਂ ਪੈਨਸਲ ਫੜ ਕੇ ਅਤੇ ਪੋਥੀ ਲੈ ਕੇ ਉਤਾਰਨ ਲੱਗ ਪਇਆ। ਕਵਿਤਾ ਉਤਰੀ ਜਾਏ, ਮੈਂ ਦਬਾਦਬ ਲਿਖੀ ਜਾਵਾਂ। ਬੜੀ ਰਾਤ ਭਰ ਤਕ ਮੇਰੇ ਸਨਮੁਖ ਲਾਲਟੈਨ ਜਗਦੀ ਹੀ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ। ਆਤਮ ਲਿਵ ਰੰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਦਰਸ ਵੈਰਾਗ ਤਰੰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਜਿਉਂ ਲਿਖਣ ਬੈਠਾ ਕਿ ਸੱਤ ਦਿਨ ਸੰਤ ਰਾਤਾਂ ਲਗਾਤਾਰ ਲਿਖੀ ਹੀ ਗਇਆ, ਵੇਗ ਠਲ੍ਹੇ ਨਾ ਅਤੇ ਮੈਂ ਲਿਖਣੋਂ ਨਾ ਹਟਾਂ।

ਇਹ ਰਚਨਾ ਸੱਤ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸੰਪੂਰਨ ਹੋਈ ਰਚਨਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚਲਾ ਅਨੁਭਵ ਇਹ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਦਾ ਲੇਖਕ ਇਸ □ ਪਰਗਟ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਈ ਆਤਮਿਕ ਰੰਗ ਵੇਖ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਵਿਛੋੜੇ ਦੀਆਂ ਕਸਕਾਂ, ਮਿਲਣ ਦੀ ਲੋਚਾ, ਉਡੀਕਾਂ ਤੇ ਉਦਰੇਵੇਂ, ਤਾਂਘਾਂ ਦੀਆਂ ਸਾਂਗਾਂ, ਜੇ ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਰਚਨਹਾਰ ਹੀ ਆਤਮਿਕ-ਅਵਸਥਾ ਦਾ ਕਰੁਣਾਮਈ ਪੱਖ ਦਰਸਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ ਤਾਂ ਪੀਆ ਦਾ ਮਿਲਾਪ, ਦਰਸ਼ਨ ਤੇ ਪਰਸਨ □ਚੋਂ ਉਪਜੀ ਸਰਸਨ ਹਰਸਨ ਵਾਲੀ ਅਵਸਥਾ, ਨਾਭੀ ਕਮਲ ਦਾ ਖਿੜਨਾ, ਜੋਤਿ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਦਸਮ ਦੁਆਰੇ ਦੀ ਖੇਡ, ਅਨਹਤ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਝੁਣਕਾਰ ਤੇ ਪਰਮ-ਆਨੰਦ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਇਸ ਆਤਮਾ ਦਾ ਚਾਨਣਾ ਪੱਖ ਦਰਸਾਉਣ ਵਿੱਚ ਪੂਰਨ ਭਾਂਤ ਸਫਲ

ਹਨ। ਆਪ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਕਲਗੀਆਂ ਵਾਲੇ ਦੇ ਦਰਸ ਮਿਲਾਪ ਲਈ ਅਤਿ ਦੀ ਬਿਹਬਲਤਾ ਸੀ। ਸਾਰੀ ਰਚਨਾ ਦੀ ਮੂਲ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਇਸ ਭਾਵ ਨੇ ਕੀਤੀ ਹੈ –

ਆਵੀਂ ਢੋਲਾ ਦਰਸ ਵਿਖਾਵੀਂ, ਪਾਵੀਂ ਠੰਡ ਕਲੇਜੇ ॥
ਆਵੀਂ ਸੱਜਣਾ, ਡੇਰ ਨਾ ਲਾਵੀਂ, ਹੋਰ ਮੇਰੇ ਤਰਸੇਜੇ ॥
ਆਵੀਂ ਹੋਰ ਨ ਹੁਣ ਦਰਸਾਵੀਂ, ਚਿਰ ਹੋਇਆ ਦਰਸੇਜੇ ॥
ਆਵੀਂ, ਆ ਕੇ ਫੇਰ ਨ ਜਾਵੀਂ, ਰੋਸ਼ਨ ਕਰਿ, ਅੰਙਣੇਜੇ ॥

ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਰਚਨਾਂ ਮਹਾਂ ਕਾਵਿ ਨਹੀਂ ਪਰ ਇਸ ਵਿੱਚ ਬਲਵਾਨ ਅਨੁਭਵ ਦੀ ਭਰਪੂਰਤਾ ਅਤੇ ਅਨੇਕ ਪੱਖੀ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਇਸ ॥ ਮਹਾਂਕਾਵਿ ਵਾਂਗ ਹੀ ਕਦਰ-ਯੋਗ ਬਣਾ ਦੇਂਦੀ ਹੈ।

॥ਦਰਸ਼ਨ ਝਲਕਾਂ॥ ਛੋਟੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਦਾ ਕਾਵਿ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਹੈ। ਜੇਲ੍ਹ ਯਾਤਰਾ ਸਮਾਪਤ ਕਰਨ ਪਿਛੋਂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸੱਤਾਂ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਦਾ ਦੌਰਾ ਕਰਕੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤੇ। ॥ਦਰਸ਼ਨ ਝਲਕਾਂ॥ ਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਆਪ ਨੇ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਅੰਦਰ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਾਂਗੋਪਾਂਗ ਹੋਏ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਕਲਗੀਧਰ ਜੀ ਦੇ ਪ੍ਰਤੱਖ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਕਰਦਿਆਂ ਆਪ ਆਪਣੇ ਹਿਰਦੇ ਦੀ ਬਿਹਬਲਤਾ ॥ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਤੱਕੜੀ ਤੁਲਾਇ ਲਵਾਂ, ਜਿੰਦੜੀ ਵਿਕਾਇ ਲਵਾਂ, ਮੁਲੜੀ ਮੁਲਾਇ ਲਵਾਂ, ਪੰਨਖ ਪੰਖੀਰ ॥
ਖੰਭੜੇ ਘਿਨਾਇ ਲਵਾਂ, ਤਨ ਤੇ ਜੜਾਇ ਲਵਾਂ, ਸੱਜਣ ਟੁਲਾਇ ਲਵਾਂ, ਕਰ ਤਦਬੀਰ ॥
ਲੱਭ ਕੇ ਲੁਭਾਇ ਲਵਾਂ, ਡਬੜੀ ਵਿਚ ਪਾਇ ਲਵਾਂ, ਢਕ ਕੇ ਛਿਪਾਇ ਲਵਾਂ, ਲਾਲ ਮਣੀ ਹੀਰ ॥
ਸੇਜੜੀ ਵਿਛਾਇ ਲਵਾਂ, ਸੀੜੇ ਸੰਵਾਇ ਲਵਾਂ, ਏਵ ਉਤਰਾਇ ਲਵਾਂ, ਤੇਰੀ ਤਸਵੀਰ ॥
(ਕਲਗੀਧਰ ਜੀ ਦੇ ਪ੍ਰਤੱਖ ਦਰਸ਼ਨ, ਪੰਨਾ ੪੧-੪੮)

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦਰਸ ਹੁਲਾਸੜੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਹਿਰਦੇ ਅੰਦਰ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਠੰਢ ਪਾਉਣਹਾਰੀ ਕੰਬਣੀ ॥ ਆਪ ਨੇ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਅੰਕਿਤ ਕੀਤਾ –

ਟੁਲਿ ਟੁਲਿ ਪੁਲਕਤ ਉਮਗਿ ਉਮਗਿ ਰਸ, ਅਜਰ ਜਰਨ ਜੀਉਰਨ ਜੀਉਰਾਏ ਹੈਂ।
ਜੀਉਰ ਜੀਉਰ ਰਸ ਪੀਉ ਪੀਉ ਖੀਉ ਖੀਉ, ਖਿਰਨਿ ਖਿਰਨਿ ਖੀਉਰਨ ਖਿਉਰਾਏ ਹੈਂ।
ਖੀਉਰਿ ਖਿਉਰਿ ਰਸ ਖਿਰਿ ਖਿਰਿ ਬਿਸਮਤ, ਬਿਸਮਿ ਬਿਸਮਿ ਵਿਗਸਤ ਵਿਕਸਾਏ ਹੈਂ।
ਵਿਗਸਿ ਵਿਗਸਿ ਜੋਤਿ-ਰਸ ਲਿਵ ਲੀਨ ਭਈ, ਪਾਵਨ ਪਵਿਤ੍ਰ ਮਿਤ੍ਰ ਆਜ ਮੋਰੇ ਆਏ ਹੈਂ।
(ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦਰਸ ਹੁਲਾਸੜੀਆਂ ਪੰਨਾ ੭੫)

ਪੰਜਾਬੀ ਕਾਵਿ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਅਨੁਭਵੀ ਰੰਗ ਵਿੱਚ ਰੰਗੇ ਹੋਏ ਦੋ ਹੀ ਕਵੀ ਹਨ : ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਭਾਈ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ, ਪਰ ਦੋਹਾ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਆਪੋ ਆਪਣਾ ਹੈ। ਜੇ ਡਾ: ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ, ਸਿੱਖੀ ਮੰਡਲਾਂ ਤੋਂ ਬਾਹਰਲੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਉਡਾਰੀਆਂ ਮਾਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਭਾਈ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਗੁਰਮਤਿ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਅੰਦਰ ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਕ ਵਿਚ ਫੈਲਾਉ ਹੈ ਤਾਂ ਦੂਜੇ ਵਿੱਚ ਇਕਾਗਰਤਾ ਤੇ ਇਕਸਾਰਤ ਪਹਿਲੇ ਵਿੱਚ ਕਲਪਨਾ ਦੀ ਰੰਗੀਨੀ ਬਹੁਤ ਹੈ ਜਦਕਿ ਦੂਜੇ ਵਿੱਚ ਭਾਵਾਂ ਦੀ ਗਰਮੀ ਹੈਰਾਨ ਕਰਨ, ਵਾਲੀ ਹੈ। ਕਾਵਿਕ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਪੱਖ ਤੋਂ ਬੇਸ਼ਕ ਡਾ: ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਵਧੇਰੇ ਸੁਹਜ ਸੁਆਦ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ ਪਰ ਜਿਥੋਂ ਤਕ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਅਤੇ ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਰਹੱਸਵਾਦ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਹੈ ਭਾਈ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਉਚੇਚੇ ਧਿਆਨ ਦੀ ਪਾਤਰ ਹੈ। ਡਾ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਦਿਲ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਸਿੱਖ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਇਸ਼ਕ ॥ ਭਾਈ ਨੰਦ ਲਾਲ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਭਾਈ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਜਿਸ ਹੂਕ ਨਾਲ ॥ਜੋਤਿ ਵਿਗਾਸ॥ ਅਤੇ ॥ਦਰਸ਼ਨ ਝਲਕਾ॥ ਰਾਹੀਂ ਗਾਇਆ ਹੈ, ਇਹ ਕੇਵਲ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਹੀ ਹਿੱਸੇ ਆਇਆ ਹੈ।

ਗਿਆਨੀ ਗੁਰਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ, ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਆਪਣੇ ਅਲਬੇਲੇ ਰੰਗ ਦੀ ਹੈ। ਕੁਝ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਉਹ ਤੜਪ ਅਤੇ ਉਹ ਲਿਲਕ, ਫਿਰ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੇ ਉਹ ਦਰਸ਼ਨ ਝਲਕੇ ਹਨ ਜਿਸ ਤਰਾਂ ਦੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿਸੇ ਨੇ ਰੂਪਮਾਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤੇ। ਅਰੂਪ ਦੇਸ਼ ਦੀਆਂ ਦਰਸ਼ਨ ਝਲਕਾਂ ਦੀਆਂ ਬਿਜਲੀਆਂ ਦੇ ਚਮਕਾਰੇ ਜਿਵੇਂ ਆਪ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਵੱਜਦੇ ਹਨ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਬਿਨਾ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਰਚਨਾ ਵਿਚੋਂ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੇ।

ਮਜ਼ੇ ਦੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ, ਉਹ ਆਪਣੀ ਅਲਬੇਲੀ ਤੇ ਲਟਕਾ ਭਰੀ ਗੁਰਮੁਖੀ (ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ) ਵਿੱਚ ਪਿੰਗਲ ਦੇ ਕਾਵਿ-ਛੰਦਾਂ ਦੀ ਬੰਦਸ਼ ਵੀ ਸਹਿਜ ਨਿਭਾਉਂਦੇ ਚਲੇ ਗਏ ਹਨ। ਕੌਣ ਕਹੇ ਇਹ ਵਲਵਲੇ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਹੈ ਜਾਂ ਬੁਧੀ ਮੰਡਲ ਦੀ? ਏਥੇ ਤਾਂ ਵਿਦੇਹ ਜਜ਼ਬਿਆਂ ਵਿੱਚ ਨਿਜੀ ਅਨੁਭਵ ਦੀ ਰੰਗਤ ਰਲ ਜਾਣ ਕਰਕੇ ਵੱਖਰੀ ਕਿਸਮ ਦੀ ਹੀ ਲਹਿਰੀਏਦਾਰ ਚੀਜ਼ ਚਮਕਦੀ ਮਹਿਸੂਸ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ੈਲੀ

ਭਾਈ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਰੰਗਲੇ ਸੱਜਣ ਸਨ। ਜਦ ਉਹ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਲੱਗਦੇ ਤਾਂ ਉਹ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜ ਜਾਂਦੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੁਖਾਰਬਿੰਦ ਤੋਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ, ਇਲਾਹੀ ਕੀਰਤਨ ਦੇ ਸੋਮੇ ਫੁੱਟ ਪੈਂਦੇ, ❑ਅਮਿਉ ਚਲੈ ਝਰਨੇ ਵਾਲਾ ਵਰਤਾਰਾ ਪ੍ਰਤੱਖ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ। ਇਉਂ ਹੀ ਜਦੋਂ ਉਹ ਲਿਖਣ ਬੈਠਦੇ ਤਾਂ ਗੁਰਮਤਿ ਗਿਆਨ ਦਾ ਅਜਿਹਾ ਹੜ੍ਹ ਆਉਂਦਾ ਕਿ ਜਲੋ ਜਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ, ਗੁਰਮਤਿ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਦੇ ਢੇਰ ਲੱਗ ਜਾਂਦੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਲਮ ਹੱਲੇ ਦੇ ਗੋਹਜ ਗਿਆਨ ❑ ਪ੍ਰੋ ਪ੍ਰੋ ਰੱਖਦੀ, ਪੜ੍ਹਨ ਸੁਣਨ ਵਾਲੇ ਦੰਗ ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸ਼ੈਲੀ ਦਾ ਰੂਪ ਵੱਖਰਾ ਹੀ ਸੀ। ਵੰਨਗੀ ਮਾਤਰ, ❑ਆਓ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਪੰਥ ਨਿਰਾਲਾ❑ ਦੇ ਬਿਆਨ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਮਾਰੀਏ-ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਪੰਥ ਨਿਰਾਲਾ, ਖ਼ਾਲਸਈ ਸਿੰਘਤ ਅੰਸ ਨਿਰਾਲਾ, ਖ਼ਾਲਸਾ ਜੀ ਦਾ ਬੰਸ ਨਿਰਾ ਖ਼ਾਲਸਾ ਜੀ ਦੀ ਕੌਮੀਅਤ ਵਿਲੱਖਣ, ਖ਼ਾਲਸਾ ਜੀ ਦੀ ਪੰਥੋਮੀਅਤ ਬਿਚੱਖਨ, ਖ਼ਾਲਸਾ ਜੀ ਦਾ ਤੇਜ ਨਿਰਾਲਾ, ਖ਼ਾਲਸਾ ਜੀ ਦਾ ਜੋਤਿ-ਰੂਪੇਜ ਨਿਰਾਲਾ, ਖ਼ਾਲਸਾ ਜੀ ਦਾ ਵੇਸ ਨਿਰਾਲਾ, ਭੇਸ ਨਿਰਾਲਾ, ਆਵੇਸ਼ ਆਦੇਸ਼ ਨਿਰਾਲਾ, ਖ਼ਾਲਸਾ ਜੀ ਦਾ ਬੋਲ ਬਾਲਾ, ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਦਾ ਜੈ ਜੈ ਕਾਰ ਖ਼ਾਲਸਾਲਾ, ਖ਼ਾਲਸਾ ਜੀ ਦਾ ਖ਼ਾਲਸੱਤ ਨਿਰਾਲਾ, ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਦਾ ਤੇਜ ਤੱਤ ਨਿਰਾਲਾ, ਖ਼ਾਲਸਾ ਜੀ ਦਾ ਸ਼ਾਂਤ ਬੀਰੱਤ ਨਿਰਾਲਾ, ਖ਼ਾਲਸਾ ਜੀ ਦਾ ਤੱਤ ਔਜੱਤ ਜੋਸ਼ ਨਿਰਾਲਾ, ਖ਼ਾਲਸਾ ਜੀ ਦਾ ਹੁਸ਼ਿਆਰ ਮਸਤਹੋਸ਼ ਨਿਰਾਲਾ, ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਦਾ ਖਸਮਤ ਨਿਰਾਲਾ, ਖ਼ਾਲਸਾ ਜੀ ਦਾ ਗੰਭੀਰਤ ਨਿਰਾਲਾ, ਖ਼ਾਲਸਾ ਜੀ ਦਾ ਚੇਹਰੱਤ ਨਿਰਾਲਾ, ਖ਼ਾਲਸਾ ਜੀ ਦਾ ਨੂਰਤ ਨਿਰਾਲਾ, ਖ਼ਾਲਸਾ ਜੀ ਦਾ ਜਲਾਲ ਨਿਰਾਲਾ, ਖ਼ਾਲਸਾ ਜੀ ਦਾ ਸੂਰੱਤ ਨਿਰਾਲਾ, ਖ਼ਾਲਸਾ ਜੀ ਦਾ ਹਜ਼ਮਤ ਜਾਹੋ-ਜਗ੍ਹਾ ਨਿਰਾਲਾ, ਖ਼ਾਲਸਾ ਜੀ ਦਾ ਪਰੱਤਵ ਨਿਰਾਲਾ, ਖ਼ਾਲਸਾ ਜੀ ਦਾ ਸ਼ਖਸੀਅਤਪੁਣਾ ਨਿਰਾਲਾ, ਖ਼ਾਲਸਾ ਜੀ ਦਾ ਦਬਦਬਾ ਨਿਰਾਲਾ, ਖ਼ਾਲਸਾ ਜੀ ਦੀ ਆਨ-ਸ਼ਾਨ ਨਿਰਾਲੀ, ਖ਼ਾਲਸਾ ਜੀ ਦੀ ਰਹਿਤ-ਰੂਹਜਾਨ ਨਿਰਾਲੀ, ਖ਼ਾਲਸਾ ਜੀ ਦੀ ਰਸਬੀਰ ਧੀਰ ਨਿਰਾਲੀ, ਖ਼ਾਲਸਾ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਾਂਤਮਤੀਰ ਨਿਰਾਲੀ, ਖ਼ਾਲਸਾ ਜੀ ਦਾ ਉੱਚ ਮਤਾ ਨਿਰਾਲਾ, ਖ਼ਾਲਸਾ ਜੀ ਦਾ ਮਰਣਗਤਾ ਨਿਰਾਲਾ, ਖ਼ਾਲਸਾ ਜੀ ਦੀ ਮੌਜ ਮਸਤੌਜ ਨਿਰਾਲੀ, ਖ਼ਾਲਸਾ ਜੀ ਦੀ ਆਤਮ-ਔਜ ਨਿਰਾਲੀ, ਖ਼ਾਲਸਾ ਜੀ ਦਾ ਜੈਕਾਰਾ ਗੱਜ-ਗਜਾਲਾ, ਖ਼ਾਲਸਾ ਜੀ ਦਾ ਜਿਗਰਾ ਜੱਗ ਜੱਗਾਲਾ, ਖ਼ਾਲਸਾ ਜੀ ਦਾ ਮਸਤਕ ਦੁੱਗ-ਦਗਾਲਾ, ਖ਼ਾਲਸਾ ਜੀ ਦਾ ਜਗ੍ਹਾ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਵਾਲਾ, ਖ਼ਾਲਸਾ ਜੀ ਦਾ ਚੇਹਨ ਚੱਕਰ ਨਿਰਾਲਾ, ਖ਼ਾਲਸਾ ਜੀ ਦਾ ਬਿਜੈ ਨਿਸ਼ਾਨ ਨਿਰਾਲਾ, ਖ਼ਾਲਸਾ ਜੀ ਦਾ ਅਕਾਲ-ਜਜ਼ਬਾ ਨਿਰਾਲਾ, ਖ਼ਾਲਸਾ ਜੀ ਦਾ ਅਕਾਲੀ ਨਾਅਰਾ ਨਿਰਾਲਾ, ਖ਼ਾਲਸਾ ਜੀ ਦੀ ਗੁਫਤਾਰ ਰਫ਼ਤਾਰ ਨਿਰਾਲੀ, ਖ਼ਾਲਸਾ ਜੀ ਦੀ ਚਾਲ ਢਾਲ ਨਿਰਾਲੀ, ਖ਼ਾਲਸੇ ਦਾ ਤੌਰ ਨਿਰਾਲਾ ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਨਿਰਾਲਾ, ਖ਼ਾਲਸੇ ਦੀ ਲਿਵ ਧੁਨੀ ਨਿਰਾਲੀ, ਖ਼ਾਲਸਾ ਜੀ ਦੀ ਗੂੰਜ ਗੁੰਜਾਲੀ, ਖ਼ਾਲਸਾ ਜੀ ਦਾ ਸੀਸ ਸਸ਼ੋਭਤੀ ਦੂਹਰੇ ਦਸਤਾਰੇ ਵਾਲਾ ਚੇਹਨ ਨਿਰਾਲਾ, ਖ਼ਾਲਸਾ ਜੀ ਦੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਦਾਹੜੇ ਵਾਲਾ ਨਵ-ਜੋਬਨੀ ਸ਼ਬਾਬ ਪੋਹਨ ਨਿਰਾਲਾ।

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਵਾਰਤਕ ਲਿਖਣ ਦਾ ਢੰਗ ਤਾਂ ਨਿਰਾਲਾ ਹੈ ਹੀ ਸੀ ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰੋਤੇ ਹੋਏ ਸ਼ਬਦ ਵੀ ਵਿਲੱਖਣ ਦਿੱਖ ਹੀ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਆਓ! ਜ਼ਰਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਹਾਂ ਕਾਵਿ ❑ਜੋਤਿ ਵਿਗਾਸ❑ ਵਿੱਚੋਂ ਝਿਮ ਝਿਮ ਬਰਸ ਰਹੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਫੁਹਾਰ ਵੱਲ ਨਜ਼ਰ ਮਾਰੀਏ-

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੜਾ ਬਿਰਤੀਆਂ ਜੋੜਨੇ ਦਾ,
ਦੇਣਾ ਵੇਲੁ ਨ ਸੁਰਤਿ ਖਿਸਕੋਲਿਆਂ ਦਾ।

(ਬਾਕੀ ਪੰਨਾ 38 'ਤੇ)

ਸੋਨੇ ਦੀ ਚਿੜੀ
ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ

(ਡਾ. ਮਾਲਿਕ ਸਿੰਘ ਜੀ)

ਦਸ਼ਮੇਸ਼, ਕਲਗੇਸ਼, ਖੜਗੇਸ਼ ਸਾਹਿਬ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਪੰਚ ਭੂਤਕ ਦੇਹ ਦੇ ਤਿਆਗਨ ਸਮੇਂ ਸ੍ਰੀ ਹਜ਼ੂਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਪਵਿਤ੍ਰ ਭੂਮੀ ਤੇ ਧੰਨ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ □ ਸਦੀਵੀ ਗੱਦੀ ਸੌਂਪਨ ਸਮੇਂ ਪੰਥ ਦੇ ਨਾਮ ਅੰਤਮ ਹੁਕਮ ਉਪਦੇਸ਼ □ਪੂਜਾ ਅਕਾਲ ਦੀ, ਪਰਚਾ ਗੁਰ ਸ਼ਬਦ ਦਾ, ਦੀਦਾਰ ਖਾਲਸੇ ਦਾ□ □ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕਰਾਉਣ ਲਈ ਪੰਥ ਵਿੱਚ ਅਨੇਕ ਮਹਾਨ ਹਸਤੀਆਂ ਹੋਂਦੀਆਂ ਆਈਆਂ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਉਨੀਸਵੀਂ ਸਦੀ ਦੀ ਮਹਾਨ ਹਸਤੀ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ □ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਸਾਹਿਬ ਵਲੋਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਪੰਥ ਪ੍ਰਤੀ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਘਾਲਨਾਵਾਂ, ਸਹਾਰੇ ਗਏ ਤਸੀਹੇ, ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਕਸ਼ਟਾਂ ਅਤੇ ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਅਸੂਲਾਂ □ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ ਨਾਲ ਨਿਭਾਉਣ ਅਤੇ ਪ੍ਰਚਾਰਣ ਦੀ ਸੇਵਾ □ ਮੁਖ ਰੱਖ ਕੇ, ੧੫ ਸਤੰਬਰ ੧੯੩੧ □ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ, ਜਥੇਦਾਰ ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਕਰ ਕਮਲਾਂ ਨਾਲ, ਤਖਤ ਸਾਹਿਬ ਵਲੋਂ, ਇਕ ਸ੍ਰੀ ਸਾਹਿਬ, ਸਿਰੋਪਾਉ ਤੇ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਦੀ ਬਖਸ਼ੀਸ਼ ਹੋਈ। ਇਹ ਬੜੇ ਫਖਰ ਅਤੇ ਮਹਾਨ ਸਤਿਕਾਰ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਸਾਹਿਬ ਵਲੋਂ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਦੀ ਇਹ ਬਖਸ਼ੀਸ਼ ਸਿਖ ਰਾਜ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੂਜੇ ਵਿਅਕਤੀ ਸਨ ਜਿਨਾਂ □ ਏਹ ਮਾਣ, ਸਤਿਕਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ। (ਪਹਿਲੀ ਮਹਾਨ ਹਸਤੀ ਸਤਿਕਾਰ ਯੋਗ ਮਾਨਯੋਗ ਬਾਬਾ ਖੜਗ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ □ ਡੇਰਾ ਗਾਜ਼ੀ ਖਾਂ ਜੇਲ ਤੋਂ ਰਿਹਾ ਹੋਣ ਤੇ ੧੯੨੨ ਵਿੱਚ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਤੋਂ ਬਖਸ਼ੀਸ਼ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ। ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਮੇ ਦੀ ਹੂ ਬ ਹੂ ਨਕਲ ਏਹ ਹੈ -

ੴ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤਹ

ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਹਾਜਰ ਹੋਏ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜੋਗ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਡੋਲ ਦ੍ਰਿੜਤਾ, ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਕੁਰਬਾਨ, ਅਰ ਗੁਰੂ ਪੰਥ ਦੀ ਉਘੀ ਸੇਵਾ ਲਈ ਪੰਥ ਵਲੋਂ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਅਰ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਸਾਹਿਬ ਵਲੋਂ ਸਿਰੋਪਾਉ ਦੀ ਬਖਸ਼ੀਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਹੁਕਮ ਹੋਇਆ ਕਿ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਉਤੇ ਗੁਰੂ ਦੀਆਂ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਹੋਣ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਿਖੀ ਸਿਦਕ ਕੇਸਾਂ ਸੁਆਸਾਂ ਨਾਲ ਨਿਭੇ।

ਮੋਹਰ

ੴ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਜੀ ਸਹਾਇ॥ ੩੦ ਭਾਦੋਂ ਸ. ਨਾਨਕ ਸਾਹੀ ੪੬੧

ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਸਾਹਿਬ ਬਿਕਰਮੀ ੧੯੮੮, ੧੫ ਸਤਬੰਰ ਸੰਨ ਈਸਵੀ ੧੯੩੧

ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਜਥੇਦਾਰ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਸਾਹਿਬ

ਜੀਵਨ ਬ੍ਰਿਤਾਂਤ ਸੰਖੇਪ

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ੭ ਜੁਲਾਈ ੧੮੭੮ ਈ ਪਿਤਾ ਸ. ਨੱਥਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਗ੍ਰਿਹ ਵਿਖੇ, ਮਾਤਾ ਦੀ ਪਵਿਤ੍ਰ ਕੁੱਖ ਤੋਂ ਪਿੰਡ ਨਾਰੰਗਵਾਲ, ਜ਼ਿਲਾ ਲੁਧਿਆਣਾ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ। ਆਪ ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਹੀ ਧਾਰਮਕ ਰੁਚੀ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਤਿਆਗੀ ਸੁਭਾਅ ਵਾਲੇ ਸਨ। ਸੰਸਾਰਕ ਵਿਦਿਆ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਬੀ. ਏ, ਸੀ। ਆਪ ਜੀ ਨੇ ੧੪ ਜੂਨ ੧੯੦੩ □ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪਾਨ ਕੀਤਾ। ਗੁਰੂ ਬਖਸ਼ਸ ਦੁਆਰਾ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਅੰਦਰ □ਪ੍ਰਗਟੀ ਜੋਤਿ ਮਿਲੇ ਰਾਮ ਪਿਆਰੇ□ ਦਾ ਚਮਤਕਾਰ ਐਬਟਾਬਾਦ ਵਿੱਚ ੨੦-੨੩ ਨਵੰਬਰ ੧੯੦੪ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਵਾਪਰਿਆ ਜਦੋਂ ਕਿ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਉਮਰ ਚੜਦੀ ਜਵਾਨੀ ੨੬ ਸਾਲ ਦੇ ਲਗਭਗ ਸੀ। ਆਪ ਜੀ ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਸਰਕਾਰੀ ਉੱਚ ਅਹੁਦੇ □ਤਹਸੀਲਦਾਰ□

ਤੇ ਰਹੇ ਪਰ ਧਾਰਮਕ ਪਰਿਵਰਤੀ ਵਿੱਚ ਘਾਟਾ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਆਪ ਨੇ ਖੁਦ ਹੀ ਵਿਡਾਣੀ ਚਾਕਰੀ ਛੱਡ ਦਿੱਤੀ। ਆਪ ਜੀ ਨੇ ▯ਜੇਲ ਚਿੱਠੀਆਂ▯ ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਪੰਨੇ ੨੬-੨੭ ਤੇ ਇਸ ਬਾਰੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ -

... ਏਸ ਘਾਟੇ ਵਾਲੇ ਸੌਦੇ ਵਿੱਚ ਪੈ ਕੇ ਖੇਪੋਂ ਖਾਲੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਗਲ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਹੋਣੀ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਮੈਂ ਇਸ ਘਾਟੇ ਵਾਲੇ ਸੌਦੇ ਵਿੱਚ ਕਦੇ ਭੀ ਨਹੀਂ ਪੈਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਪਵਾਂਗਾ। ਮੇਰਾ ਇਕ ਟਕੇ ਵਰਗਾ ਕੋਰਾ ਜਵਾਬ ਸੁਣ ਕੇ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਤੇ ਡਾਕਟਰ ਫਿਸ਼ਰ ਨੇ ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ ਹੋਰਾਂ ▯ ਸਨਮੁਖ ਹੋ ਕੇ ਕਿਹਾ ਕਿ, ਸਰਦਾਰ ਸਾਹਿਬ ਅਫ਼ਸੋਸ! ਆਪ ਕਾ ਲੜਕਾ, ਨਾ ਆਪ ਕੇ ਕਾਮ ਕਾ ਰਹਾ, ਨਾ ਹਮਾਰੇ ਕਾਮ ਕਾ। ਤੁਮਾਰੇ ਹਾਥ ਸੇ ਗਿਆ ਔਰ ਹਮਾਰੇ ਹਾਥ ਭੀ ਨਾ ਆਏਗਾ।

ਅਫਸੋਸ ਕਿ ਗੁਰਨਮਿੰਟ ਕੇ ਹਾਥ ਸੇ ਏਕ ਸੋਨੇ ਕੀ ਚਿੜੀਆ ਜਾਤੀ ਹੈ ਬੜੇ ਅਫਸੋਸ ਕੀ ਬਾਤ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਕੀ ਉਮੈਦ ਪੂਰੀ ਨਾ ਹੂਈ, ਔਰ ਹਮ ਕੋ ਭੀ ਸਖਤ ਮਾਯੂਸੀ ਹੂਈ ....॥ ਇਹ ਹੈ ਮੇਰੀ ਸੰਖੇਪ ਦਾਸਤਾਨ, ਸਰਕਾਰੀ ਨੌਕਰੀ ਕਰਨ ਦੀ ਤੇ ਕਰਕੇ ਛੱਡ ਦੇਣ ਦੀ ਅਤੇ ਛੱਡ ਕੇ ਮੁੜ ਕਦੇ ਵੀ ਨਾ ਕਰਨ ਦੀ।

ਦੋ ਸ੍ਰੀ ਅਖੰਡ ਪਾਠ ਵਾਰੀ ਵਾਰੀ ਇਕੋ ਇਕ ਚਉਕੜੇ ਸੁਣਨਾ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਦੋ ਸੰਪੂਰਨ ਸ੍ਰੀ ਅਖੰਡ ਪਾਠ ਇਕੋ ਚਉਕੜੇ ਵਾਰੀ ਵਾਰੀ ਸ੍ਰਵਣ ਕੀਤੇ। ਪਹਿਲੇ ਦਾ ਭੋਗ ੨੩ ਨਵੰਬਰ ੧੯੦੪ ਵਿੱਚ ਪਿਆ ਤੇ ਦੂਜੇ ਦਾ ੨੫ ਜਨਵਰੀ ੧੯੦੫ ਵਿੱਚ।

ਪੰਥਕ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹਸਤੀਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਨੇ ਆਪ ਜੀ ▯ ੧੯੦੭ ਵਿੱਚ ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਖੇ ਮੈਨੇਜਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਸੰਭਾਲਨ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕੀਤਾ ਜੋ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਪੰਥਕ ਸੇਵਾ ▯ ਮੁੱਖ ਰੱਖ ਕੇ ਥੋੜਾ ਸਮਾਂ ਕੀਤੀ ਪਰ ਫਿਰ ਜਲਦੀ ਹੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਂ ਨੇ ਇਸ ਸੇਵਾ ਤੋਂ ਬੰਦ ਖਲਾਸੀ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤੀ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਫਿਰ ਮੱਲੋ ਮੱਲੀ ੧੯੦੮ ਵਿੱਚ ਖਾਲਸਾ ਦੀਵਾਨ ਦਮਦਮਾ, ਗੁਰੂ ਕੀ ਕਾਸ਼ੀ ਵਿੱਚ ਗੁਰਮਤਿ ਵਿੱਦਿਆ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਹਿਤ ਸਕੱਤ੍ਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਤੇ ਥਾਪਿਆ ਗਿਆ। ਪਰ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਬ੍ਰਿਤੀ ਇਸ ਸੇਵਾ ਤੋਂ ਭੀ ਉਪਰਾਮ ਹੋ ਗਈ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਆਪਨੇ ਥੋੜੇ ਸਮੇਂ ਬਾਦ ਹੀ ਇਹ ਸੇਵਾ ਭੀ ਆਤਮਕ ਰੰਗ ਵਿੱਚ ਘਾਟ ਸਮਝਦੇ ਹੋਏ ਛੱਡ ਦਿਤੀ। ਆਪ ਜੀ ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਦ ਨਿਰੋਲ ਕੀਰਤਨ ਮੰਡਲਾਂ ਵਿੱਚ ਨਾਮ ਰਸ ਮਾਨਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਦੇਸ਼ ਕੌਮ ਦੀ ਸੇਵਾ ਖਾਤਰ ਜੇਲ ਯਾਤਰਾ ਅਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਰਾਜ ਵਿਚ ਚਲ ਰਹੀ ਸੀ। ਹਰ ਪਾਸੇ ਅਤਿਆਚਾਰ ਤੇ ਦੇਸ਼ ਤੋਂ ਅਗ੍ਰੇਜਾਂ ▯ ਸਦਾ ਲਈ ਕਢਨ ਲਈ ਸਤਿਆਗ੍ਰਿਹ ਚਲ ਰਹੇ ਸਨ। ਸਮੇਂ ਦੀ ਮੰਗ ਸੀ ਕਿ ਦੇਸ਼ ਕੌਮ ਦੀ ਖਾਤਰ ਅਪਨਾ ਹਿੱਸਾ ਇਸ ਅਜ਼ਾਦੀ ਵਿੱਚ ਪਾਇਆ ਜਾਏ। ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਦੇ ਸੰਤ-ਸਿਪਾਹੀ ਉਪਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਪੰਥਕ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਵਿੱਚ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਵੱਧ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਹਿੱਸਾ ਲਿਆ। ਕੁਝ ਜਥੇ ਦੇ ਸਿੰਘ ਸਮੇਤ ੧੮ ਫਰਵਰੀ ੧੯੧੫ ▯ ਫੀਰੋਜ਼ਪੁਰ ਛਾਉਣੀ ਕਿਲੇ ਤੇ ਧਾਵਾ ਕਰਨ ਗਏ।

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ੯ ਮਈ ੧੯੧੫ ਈ; ਨਾਭੇ ਨਜ਼ਰਬੰਦ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਲਾਹੌਰ ਸਾਜ਼ਸ਼ ਵਿਚ ੩੦ ਮਾਰਚ ੧੯੧੬ ▯ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਸਰਕਾਰ ਵਿਰੁੱਧ ਬਗਾਵਤ ਦੇ ਦੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਉਮਰ ਕੈਦ (ਕਾਲੇ ਪਾਣੀ) ਤੇ ਜ਼ਬਤੀ ਜਾਇਦਾਦ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਹੋਈ। ਦੇਸ਼ ਦੀਆਂ ਕਈ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਪ ਨੇ ਯਾਤ੍ਰਾ ਕੀਤੀ। ਆਪ ਜੀ ▯ ਸਿਖੀ ਤੋਂ ਡੇਗਨ ਲਈ, ਸਿਖੀ ਅਸੂਲਾਂ ਤੋਂ ਗਿਰਾਨ ਲਈ, ਅਤਿ ਕਰੜੀਆਂ ਸਜ਼ਾਵਾਂ ਦਿਤੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਹਰ ਤਸੀਹੇ ਦਿਤੇ ਗਏ ਪਰ ਆਪ ਨੇ ਹਰ ਤਸ਼ਦਦ, ਹਰ ਜ਼ੁਲਮ, ਹਰ ਕਸ਼ਟ ▯ ਗੁਰੂ ਆਸਰੇ ਸਹਾਰਿਆ ਤੇ ਅਡੋਲ ਰਹੇ। ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਭੀ ਆਪ ਨਾਮ ਬਾਣੀ ਦੀ ਅਤੁੱਟ ਕਮਾਈ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਤੇ ਅਣਗਿਣਤ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ▯ ਜੇਲਾਂ ਵਿਚ ਭੀ ਗੁਰਮਤਿ ਦਾ ਪਾਂਧੀ ਬਣਾਇਆ। ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਜੇਲ੍ਹ ਯਾਤ੍ਰਾ ਜੇਲ੍ਹ ਚਿੱਠੀਆਂ ਪੜਨ ਤੇ ਰੌਂਗਟੇ ਖੜੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਆਪ ਜੀ ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਅਸੂਲਾਂ ਉੱਤੇ ਡਟੇ ਰਹੇ ਤੇ ਹਰ ਗੁਰਮਤਿ ਅਸੂਲ ਤੇ ਪਹਰਾ ਦਿੱਤਾ। ਲੰਮੀ ਉਮਰ ਕੈਦ ਕੱਟ ਕੇ ਆਪ ੪ ਅਕਤੂਬਰ ੧੯੩੦ ▯ ਲਾਹੌਰ ਸੈਂਟਰਲ ਜੇਲ੍ਹ ਤੋਂ ਰਿਹਾ ਹੋਏ। ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਪੰਥਕ ਸੇਵਾਵਾਂ ਤੇ ਕਰੜੀਆਂ ਘਾਲਣਾਵਾਂ ▯ ਮੁੱਖ ਰੱਖ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ੧੫ ਸਤੰਬਰ ੧੯੩੧ ▯ ਜੋ ਹੁਕਮਨਾਮਾ, ਸਿਰੋਪਾਉ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਅਸੀਸ ਦੀ ਬਖਸ਼ਸ਼ ਹੋਈ, ਉਹ ਲੇਖ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਵਰਨਣ ਕੀਤਾ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਹੈ।

ਗੁਰਮਤਿ ਪਹਿਰਾਵੇ ਤੇ ਪਹਿਰਾ

ਜਿਥੇ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਕੀਰਤਨ ਅਖਾੜਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਸੰਗਤਾਂ ਵਿੱਚ ਨਾਮ ਬਾਣੀ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ ਉਥੇ ਗੁਰਮਤਿ ਪਹਿਰਾਵੇ ਤੇ ਭੀ ਪਹਿਰਾ ਦਿਤਾ। ਗੁਰੂ ਦਸਮੇਸ਼ ਕਲਗੀਧਰ ਦਾ ਸਰੀਰਕ ਪਹਿਰਾਵੇ ਬਾਰੇ ਜੋ ਉਪਦੇਸ਼ ਕੇਵਲ ਨਿਹੰਗ ਸਿੰਘਾਂ ਤਕ ਹੀ ਸੀਮਤ ਰਹਿ ਗਇਆ ਸੀ ਆਪ ਜੀ ਨੇ

(ਬਾਕੀ ਪੰਨਾ 7 'ਤੇ)

ਸ੍ਰੀ ਹਰਿ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਧਿਆਇਐ

(ਸ. ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਖਾਲਸਾ)

ਹੱਥ ਜੋੜ ਸਭ ਦਰ ਖੜੇ, ਕਰਨ ਬੇਨਤੀ ਹੋ ਸਿਰ ਨਿਵਾਏ।
ਮੇਹਰ ਕਰੋ ਮੇਹਰ ਕਰੋ ਬਾਲਾ ਪ੍ਰੀਤਮ, ਮੇਹਰਾਂ ਮੰਗਣ ਲਈ ਹਾਂ ਆਏ।
ਸਾਡੇ ਅਉਗਣਾਂ ਵੱਲ ਨਾ ਵੇਖੋ, ਅਉਗਣ ਅਸਾਂ ਤੋਂ ਰਹੇ ਸ਼ਰਮਾਏ।
ਨਾਲ ਮਿਲਾ ਲੌ ਵਿਚ ਚਰਨਾਂ ਦੇ ਚਰਨ ਧੂੜ ਲੌ ਸਾ□ ਬਣਾਏ।
ਉਪਮਾ ਵਿਚ ਅਰਦਾਸ ਹੈ ਹੁੰਦੀ, ਹਰ ਕੋਈ ਹਥ ਜੋੜ ਕੇ ਗਾਏ।
ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਧਿਆਈਐ ਜਿਸ ਡਿੱਠੇ ਸਭ ਦੁਖ ਜਾਇ॥

ਪੰਜ ਸਾਲ ਦੀ ਛੋਟੀ ਉਮਰੇ, ਵਡੇ ਮਰਤਬੇ ਆਪ ਜੀ ਪਾਏ।
ਰੂਪ ਬਣੇ ਨਿਰੰਕਾਰ ਦਾ ਸਤਿਗੁਰ, ਅਠਵੇਂ ਨਾਨਕ ਜਦ ਆਪ ਕਹਾਏ।
ਛਜੂ ਝੀਊਰ ਜੋ ਗੁੰਗਾ ਬੋਲਾ, ਉਸ ਤੋਂ ਗੀਤਾ ਅਰਥ ਕਰਾਏ।
ਕਰਨੀ ਦੇਖ ਅਹੰਕਾਰੀ ਪੰਡਿਤ, ਚਰਨੀ ਢਠੇ ਹੋ ਸ਼ਰਮਾਏ।
ਕੌਤਕ ਦੇਖ ਪੂਰਨ ਸਤਿਗੁਰ ਦਾ ਹਰ ਸ਼ੈ ਜਾਪ ਰਹੀ ਹੈ ਗਾਏ।
ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਧਿਆਈਐ, ਜਿਸ ਡਿੱਠੇ ਸਭ ਦੁਖ ਜਾਇ॥

ਫੈਲੀ ਵਿਚ ਦਿਲੀ ਦੇ ਚੇਚਕ, ਤ੍ਰਾਸ ਤ੍ਰਾਸ ਖਲਕਤ ਤੋਂ ਆਏ।
ਹਰ ਕੋਈ ਡਰਿਆ ਸਹਿਮਿਆ ਜਾਪੇ, ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਦ ਬਾਰੀ ਆਏ।
ਦੂਰ ਦੂਰ ਸਭ ਜਾਣ ਹੀ ਨੱਠੇ, ਪਰ ਸਤਿਗੁਰ ਤਦ ਦਿੱਲੀ ਆਏ।
ਮੇਹਰਾਂ ਵਿਚ ਆ ਸਤਿਗੁਰ ਪਿਆਰੇ, ਚਰਨ ਪਾਹੁਲ ਬਖਸ਼ੀ ਆਏ।
ਜੋ ਜੋ ਪੀਵੇ ਨੌ-ਬਰ-ਨੌ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤੇ ਮਹਿਮਾ ਸਤਿਗੁਰ ਦੀ ਗਾਏ।
ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਧਿਆਈਐ, ਜਿਸ ਡਿੱਠੇ ਸਭ ਦੁਖ ਜਾਇ॥

ਅਕਾਲ ਮੂਰਤਿ ਪਰੱਤਖ ਹੈ ਸਤਿਗੁਰ ਦੁਨੀਆ ਤਾਰਨ ਜਗ ਵਿਚ ਆਏ।
ਅੱਠ ਸਾਲ ਹੋਏ ਅਠਵੇਂ ਨਾਨਕ, ਚੋਜ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੋਰ ਲਏ ਵਰਤਾਏ।
ਸੰਗਤ □ ਇਹ ਉਪਦੇਸ਼ ਦ੍ਰਿੜਾ ਰਹੇ, ਭਾਣੇ ਵਿਚ ਰਹੋ ਭਲਾ ਮਨਾਏ।
□ਬਾਬਾ ਬਕਾਲੇ□ ਇਤਨਾ ਕਹਿ ਕੇ, ਜੋਤ ਵਿਚ ਲਈ ਜੋਤ ਮਿਲਾਏ।
ਜੋ ਦਰਸ਼ਨ ਸਤਿਗੁਰ ਜੀ ਚਾਹਵੈ, ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਜੀ ਪੜ੍ਹੇ ਚਿਤ ਲਾਇ।
ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਧਿਆਈਐ, ਜਿਸ ਡਿੱਠੇ ਸਭ ਦੁਖ ਜਾਇ॥

ਗਦਰ ਲਹਿਰ ਵਿੱਚ

(ਭਾਈ ਦਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਡੀ.ਐਸ.ਪੀ., ਖਰੜ)

ਇਸ ਸਮੇਂ ਅੰਗਰੇਜਾਂ ਦੀ ਗੁਲਾਮੀ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਪਾਉਣ ਲਈ ਅਮਰੀਕਾ ਤੇ ਕੈਨੇਡਾ ਵਿਚ ਗਏ ਭਾਰਤੀਆਂ ਵਲੋਂ ਗਦਰ ਲਹਿਰ ਜੋਰਾਂ ਤੇ ਸੀ। ਭਾਰਤੀਆਂ ਨੂੰ ਅਜਾਦੀ ਦੀ ਲਹਿਰ ਵਿਚ ਕੁੱਦਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਜਿਹੜੇ ਸਿੱਖ ਆਪਣੀ ਕੁਝ ਜਮੀਨਾਂ ਵੇਚ ਕੇ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਰੋਟੀ-ਰੋਜੀ ਲਈ ਗਏ ਹੋਏ ਸਨ, ਅਜਾਦੀ ਲਈ ਵਾਪਿਸ ਭਾਰਤ ਨੂੰ ਮੁੜਨ ਲੱਗੇ ਕੈਨੇਡਾ ਤੋਂ ਕਮਾਗਾਟਾ ਮਾਰੂ ਜਹਾਜ ਦੀ ਭਿਆਨਕ ਘਟਨਾ ਵਾਪਰੀ। ਇਸ ਵਿਚਾਲੇ ਭਾਰਤੀ ਸਿੱਖ ਮੁਸਾਫਿਰਾਂ ਉੱਪਰ ਕਲਕੱਤੇ ਬੱਜਬੱਜ ਘਾਟ ਤੇ ਗੋਲੀ ਚਲਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ, ਜਿਸ ਕਾਰਣ ਬਹੁਤੇ ਸਾਰੇ ਮਾਰੇ ਗਏ ਅਤੇ ਰਹਿਦਿਆਂ ਦੀ ਫੜੋ-ਫੜੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ, ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਗਦਰੀ ਕਰਾਰ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਜਹਾਜ ਦੇ ਜੱਥੇਦਾਰ ਬਾਬਾ ਗੁਰਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਗੁਪਤ ਰਹਿ ਕੇ ਕਈ ਸਾਲ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਗਦਰ ਲਹਿਰ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਕਾਮਾਗਾਟਾ ਮਾਰੂ ਦੀ ਘਟਨਾ ਨੇ ਇਸ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਹੋਰ ਤੇਜ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਰਕਾਬ ਗੰਜ ਦੇ ਜਜਬੇ ਧਾਰਮਿਕ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਅਤੇ ਬੱਜਬੱਜ ਘਾਟ ਉੱਤੇ ਨਿਰਦੋਸ਼ ਗਦਰੀਆਂ ਤੇ ਗੋਲੀ ਚਲਣ ਦੀ ਦੁੱਖਭਰੀ ਵਿਥਿਆ ਅਤੇ ਦੇਸ਼-ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੀ ਸਪਿਰਿਟ ਨੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਮਨ ਉਤੇ ਡੂੰਘਾ ਅਸਰ ਪਾਇਆ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਅਜਾਦੀ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖ ਕੇ ਆਪ ਗਦਰ ਲਹਿਰ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਗਏ। ਗਦਰੀ ਸੱਜਣ ਆਪ ਪਾਸ ਆਉਣ ਲਗ ਪਏ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰਾ ਕਰਨ ਲਗ ਪਏ। ਗਦਰੀ ਲੀਡਰ ਇਹ ਭਲੀ ਭਾਂਤ ਜਾਣਦੇ ਸਨ ਕਿ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਜੱਥਾ ਬਚਨਾਂ ਦਾ ਪੂਰਾ ਅਤੇ ਸਿਰ ਲੱਥ ਸੂਰਮਿਆਂ ਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਨੇਕਾਂ ਸੂਰਮੇ ਮਰ-ਮਿਟਨ ਲਈ ਮਿਲ ਜਾਣਗੇ। 19 ਫਰਵਰੀ 1915 ਨੂੰ 26 ਪਲਟਨ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਫਿਰੋਜਪੁਰ ਕਿਲ੍ਹੇ ਤੇ ਧਾਵਾ ਕਰਨ ਦੀ ਸਕੀਮ ਬਣਾਈ ਗਈ ਅਤੇ ਸਭ ਤਿਆਰੀ ਹੋ ਗਈ ਸੀ, ਗਦਰੀ ਵੀ ਉਥੇ ਪਹੁੰਚ ਗਏ ਸਨ। ਪਰ ਮੁਖਬਰ ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਦਸ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਇਹ ਸਾਰੀ ਸਕੀਮ ਫੇਲ ਹੋ ਗਈ। ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਫੜੋ-ਫੜੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ, ਕਈ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਡੱਕ ਦਿੱਤੇ ਗਏ।

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ ਤੇ ਉਮਰ ਕੈਦ

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੂੰ ਨਾਭੇ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਕੋਲ 9 ਮਈ 1915 ਨੂੰ ਨਜਰਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਫਿਰ ਲੁਧਿਆਣੇ ਹਵਾਲਾਤ ਵਿਚ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ। ਆਪ ਬਾਹਰੋਂ ਅਨਜਲ ਛਕਦੇ ਨਹੀਂ ਸਨ। 15 ਦਿਨਾਂ ਦੇ ਕੜਾਕੇ ਪਿਛੋਂ ਘਰੋਂ ਪਰਸਾਦਾ ਮੰਗਵਾ ਕੇ ਛਕਣ ਦੀ ਮਨਜੂਰੀ ਹੋਈ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ ਭੁੱਖ ਹੜਤਾਲਾਂ ਦਾ ਇਹ ਅਰੰਭ ਸੀ। 27 ਅਕਤੂਬਰ ਨੂੰ ਸਭ ਸਾਥੀਆਂ ਸਮੇਤ ਲਾਹੌਰ ਸੈਂਟਰਲ ਜੇਲ੍ਹ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। 30 ਮਾਰਚ 1916 ਨੂੰ ਦੂਸਰੇ ਸਾਜਸ਼ ਕੇਸ ਲਾਹੌਰ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪ ਨੂੰ ਉਮਰ ਕੈਦ ਦੀ ਸਜਾ ਹੋਈ ਅਤੇ ਜਾਇਦਾਦ ਜਬਤ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਸਜਾ ਸੁਨਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਆਪ ਚੜ੍ਹਦੀਆਂ ਕਲਾਂ ਵਿਚ ਸਨ। ਕਕਾਰ ਸਭਨਾਂ ਦੇ ਉਤਾਰੇ ਗਏ। ਇਕ ਵਾਰ ਤਾਂ ਅਖਾਂ ਅਗੇ ਹਨੇਰਾ ਆ ਗਿਆ।

3 ਅਪ੍ਰੈਲ 1916 ਨੂੰ ਰਾਤ ਦੀ ਗੱਡੀ ਲਾਹੌਰੋਂ ਮੁਲਤਾਨ ਦੀ ਜੇਲ੍ਹ ਲਈ ਰਵਾਨਾ ਹੋ ਗਈ। ਇਥੋਂ ਦਾ

ਦਰੋਗਾ ਬਹੁਤ ਭੈੜਾ ਆਕੜ ਖਾਂ ਸੀ ਜੋ ਕਿ ਸਿੱਖਾਂ ਤੇ ਬਹੁਤ ਸਖਤੀ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਜਿਸ ਕਾਰਣ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ 40 ਦਿਨ ਦੀ ਭੁੱਖ ਹੜਤਾਲ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਹੜਤਾਲ ਦੇ ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਵਜਨ 48 ਪੌਂਡ ਘਟ ਗਿਆ, ਬਹੁਤ ਹੀ ਕਮਜੋਰੀ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਣ ਲਗ ਪਈ ਸੀ। ਪਰ ਸੁਰਤੀ ਬਿਰਤੀ ਵਿਚ ਕੋਈ ਫਰਕ ਨਾ ਪਿਆ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਦਿੱਤੇ ਤਸੀਹਿਆਂ ਬਾਰੇ ਅਖਬਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਰੌਲਾ ਪੈ ਗਿਆ, ਸੁਪ੍ਰਿਟੈਂਡੇਂਟ ਬਹੁਤ ਡਰ ਗਿਆ। ਫਿਰ ਮੈਡੀਕਲ ਅਫਸਰ ਬਹੁਤ ਨੇਕ ਸੀ, ਉਹ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਖਾਸ ਨਿਗਰਾਨੀ ਵਿਚ ਰੱਖਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਇਸ ਤੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਿਆ ਸੀ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਉਹ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਵੀ ਕਰਦਾ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਕਹਿਣ ਤੇ ਅਫਸਰ ਨੇ ਬਾਕੀ ਸਭ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਦਸਤਾਰਾਂ ਕਕਾਰ ਵਾਪਿਸ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੂੰ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿਚ ਵੱਡਾ ਜੱਥੇਦਾਰ ਮੰਨਦੇ ਸਨ। ਬੜੇ ਸਬਰ ਤੇ ਸੰਤੋਖੀ ਸੁਭਾਵ ਵਾਲੇ ਸਨ, ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸਨ ਕਹਿੰਦੇ, ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮਾਂ ਵਿੱਚ ਅਡੋਲ ਪ੍ਰਸੰਨ ਚਿੱਤ ਰਹਿੰਦੇ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੂੰ ਪੈਰੀਂ ਲੋਹੇ ਦੀਆਂ ਬੇੜੀਆਂ ਅਤੇ ਦੋਵੇਂ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਲੋਹੇ ਦੀਆਂ ਹਥਕੜੀਆਂ ਲਾ ਕੇ ਬੜੇ ਸਖਤ ਪਹਿਰੇ ਵਿਚ ਕਾਲ ਕੋਠੜੀਆਂ ਵਿੱਚ ਰਖਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ।

ਰਾਜ ਮੰਦਾਰੀ ਜੇਲ੍ਹ (ਮਦਰਾਸ ਵਿੱਚ)

ਅਕਤੂਬਰ 1921 ਵਿੱਚ 22 ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਮਦਰਾਸ ਸੂਬੇ ਦੀਆਂ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਵਖੋ-ਵੱਖ ਥਾਈਂ ਚਲਾਨ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਬਾਈ ਸਾਹਿਬ ਚਾਰ ਸਾਥੀਆਂ ਨਾਲ ਰਾਜਮੰਦਰੀ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿਚ ਲਿਜਾਏ ਗਏ। ਹਜਾਰੀਬਾਗ ਤੋਂ ਤੁਰਨ ਸਮੇਂ ਜੋ ਵੈਰਾਗਮਈ ਨਜਾਰਾ ਸੀ, ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਾਰਾ ਜੇਲ੍ਹ ਅਮਲਾ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਸਾਨੂੰ ਚੜ੍ਹਾਇਆਂ ਹੋਇਆਂ ਨੂੰ ਵੇਖਣ ਲਈ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਕਠੋਰ ਤੋਂ ਕਠੋਰ ਵੀ ਮਾਨੋ ਮੋਮ ਹੋਏ ਖੜੇ ਸਨ। ਸੰਗਤਾਂ ਵੀ ਬੜੇ ਵੈਰਾਗ ਪਿਆਰ ਸਤਿਕਾਰ ਵਿਚ ਸਾਨੂੰ ਵਿਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਪਹੁਚੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ। ਅਰਦਾਸ ਹੋਈ ਫਿਰ ਪੰਜ ਜੈਕਾਰੇ ਗਜਾਏ ਗਏ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਸ਼ਬਦ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਧੁਨੀ ਗੂੰਜ ਉਠੀ। ਵੇਖਣ ਵਾਲੀ ਲੁਕਾਈ ਸਭ ਹਲੂਣੀ ਗਈ। ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਉੱਚੀ-ਉੱਚੀ ਧੁਨੀ ਅਤੇ ਵਿਸਮਾਦੀ ਰੰਗਤ ਵਿਚ ਸੰਗਤ ਗੂੰਜ ਰਹੀ ਸੀ ਓਧਰ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਚੜਦੀ ਕਲਾ ਵਿਚ ਮਸਤ ਸਨ। "ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਬੈਠੇ ਲਾਰੀਆਂ ਵਿਚ ਮਿਲਟਰੀ ਪੋਲੀਸ ਦੇ ਨੰਗੀਆ ਸੰਗੀਨਾ ਵਾਲੇ ਗੋਰਖਿਆਂ ਨੇ ਸੰਗੀਨਾ ਨਾਲ ਸਲਾਸੀ ਉਦਾਗੀ।"

ਸਿੰਘਾਂ ਦੀਆਂ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਰੰਗ ਲਿਆਈਆਂ। ਸਾਰਾ ਦੇਸ਼ ਜਾਗ ਉਠਿਆ ਸੀ। ਹਰ ਥਾਂਈ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਨਾਲ ਸੁਆਗਤ ਹੋਇਆ। ਰਾਜਮੰਦਰੀ ਜੇਲ ਵਿੱਚ ਪੁੱਜ ਗਏ। ਜੇਲ੍ਹ ਵਿਚ ਖਾਲਸਿਆਂ ਦਾ ਵੱਖਰਾ ਲੰਗਰ ਤਿਆਰ ਹੋਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਸ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿੱਚ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਸਭ ਸਹੁਲਤਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਕਿਉਂਕਿ ਆਪ ਨਾਮ ਅਭਿਆਸੀ, ਪੂਰਨ ਰਹਿਣੀ ਬਹਿਣੀ ਤੇ ਕਰਨੀ ਕਥਨੀ ਵਾਲੇ ਜਾਣੇ ਜਾਣ ਲੱਗ ਪਏ ਸੀ। ਆਪ ਸਭਨਾਂ ਦਾ ਖਿਆਲ ਰਖਣ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਸਭਨਾਂ ਦੇ ਸਿਰਮੌਰ ਕਰਤਾ ਧਰਤਾ ਵੀ ਸਨ। ਇਥੇ ਆਪ ਜੀ ਨਾਲ ਸਭ ਸਤਿਕਾਰ ਨਾਲ ਵਿਵਹਾਰ ਕਰਦੇ ਸੀ। ਇੱਥੇ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਕੁਝ ਕੁ ਲਿਟਰੇਚਰ ਵੀ ਲਿਖਿਆ। ਇਥੇ ਹੀ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਵੱਲੋਂ ਭੇਜੇ ਗਏ ਜੱਥੇਦਾਰ ਸ. ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਤੇ ਭਾਈ ਅਮਰ ਸਿੰਘ 1922 ਵਿਚ ਜੇਲ੍ਹ 'ਚ ਮੁਲਾਕਾਤ ਲਈ ਆਏ। ਜਿਹਨਾਨੇਂ ਸਾਰੇ ਹਾਲਾਤਾਂ ਦੀਆਂ ਸਭ ਗਲ੍ਹਾਂ ਦਸੀਆਂ। ਸਵਾ ਸਾਲ ਪਿਛੋਂ ਨਾਗਪੁਰ ਜੇਲ੍ਹ ਨੂੰ ਚਾਲੇ ਪੈ ਗਏ।

ਨਾਗਪੁਰ ਜੇਲ੍ਹ (ਮੱਧਪ੍ਰਦੇਸ਼)

ਰਾਜ ਮੰਦਰੀ ਤੋਂ 1 ਦਸੰਬਰ 1922 ਨੂੰ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਭਾਈ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਨਾਗਪੁਰ ਜੇਲ੍ਹ ਵੱਲ ਚਾਲਾਨ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਥੋਂ ਦਾ ਹਿੰਦੂ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਤੋਂ ਇਸਾਈ ਬਣਿਆ ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਮ ਨੀਲ ਕੰਠ ਜਟਾਰ ਸੀ, ਇਹ ਜੋ ਬੜਾ ਹੀ ਬਦ-ਦਿਮਾਗ ਸੀ, ਹੈਕੜਬਾਜ ਤੇ ਲੱਤੋਂ ਲੰਗੜਾ ਵੀ ਸੀ। ਬੜਾ ਖੁੰਦਕੀ ਕੈਦੀਆਂ ਉਤੇ ਬੜਾ ਜੁਲਮ ਢਾਇਆ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਆਉਂਦੇ ਸਾਰ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਕਰੜੇ ਹੁਕਮ ਚਾੜ੍ਹ ਦਿੱਤੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀਆਂ ਸਭ ਸਹੂਲਤਾਂ ਇਸਨੇ ਵਾਪਿਸ ਲੈ ਲਈਆਂ। ਫਿਰ ਕੀ ਸੀ? ਕੜਾਕੇ ਦੇ ਮੋਰਚੇ ਲੱਗ ਗਏ।

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ 8-10 ਦਿਨ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਛਕਿਆ ਤੇ ਕੈਦ ਕੋਠੜੀ ਵਿੱਚ ਮਸਤ ਨਾਮ ਜਪਦੇ ਰਹੇ, ਗੋਰੇ ਨੇ ਬੜਾ ਹੀ ਜੋਰ ਲਾਇਆ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਕ

ਨਾ ਮੰਨੀ। 4-5 ਬੰਦੇ ਸੁਪਰਿੰਟੇਂਡੈਂਟ ਨਾਲ ਲੈ ਆਇਆ ਲੇਕਿਨ ਉਸਦੀ ਇਕ ਨਾ ਚਲੀ, ਫਿਰ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਬੜੀ ਬੇਰਹਮੀ ਨਾਲ ਕੁਟਮਾਰ ਕੀਤੀ ਤੇ ਪਾਸੇ ਦੀਆਂ ਦਾੜ੍ਹਾਂ ਤੋੜ ਦਿਤੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਧਮਕਾਇਆ ਵੀ ਗਿਆ, ਕੇਸਾਂ ਬਾਰੇ ਗਲਤ ਲਫਜ ਵੀ ਬੋਲੇ ਗਏ ਅਤੇ ਗਾਂ ਦੇ ਮਾਸ ਬਾਰੇ ਵੀ ਕਹਿਆ ਗਿਆ।

ਨਾਗਪੁਰ ਵਿਚ ਅੱਗ ਵਾਂਗੂੰ ਖਬਰਾਂ ਫੈਲ ਗਈਆਂ, ਬਹੁਤ ਰੌਲਾ ਪਿਆ। ਬੜੀ ਭਾਰੀ ਐਜੀਟੇਸ਼ਨ ਹੋਈ ਵਾਇਸਰਾਇ ਤੱਕ ਤਾਰਾਂ ਖੜਕ ਗਈਆਂ। ਜੇਲ੍ਹ ਅਫਸਰਾਂ ਦੀ ਇਸ ਨਾਲ ਬੜੀ ਬਦਨਾਮੀ ਹੋਈ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਕਿ ਇਹ ਨਾਗਪੁਰ ਨਹੀਂ ਨਾਗਾਂ ਦੀ ਪੁਰੀ ਹੈ। ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਰਕਾਬਗੰਜ ਦੇ ਮੋਰਚੇ ਵਿਰੁਧ 1914 ਨੂੰ ਕਾਲੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਸਜਾ ਹੋਈ ਸੀ।ਹੁਣ ਨਾਗਪੁਰ ਤੋਂ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਸੈਂਟਰਲ ਜੇਲ੍ਹ ਲਾਹੌਰ ਨੂੰ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ। 16 ਮਈ 1930 ਨੂੰ ਲਾਹੌਰ ਪੁਜ ਗਏ। ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸਨਾਂ ਨੂੰ ਕਾਫੀ ਚਿਰ ਤੋਂ ਲੋਚ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਆਖਿਰ ਮੁਲਾਕਾਤ ਹੋਈ ਭਗਤ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨ ਪਕੜਨ ਲੱਗਾ ਲੇਕਿਨ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਨਹੀਂ ਪਕੜਨ ਦਿੱਤੇ। ਗਲੇ ਨਾਲ ਲਾਇਆ, ਵਿਚਾਰਾਂ ਹੋਈਆਂ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਸਮਝਾਇਆ ਆਤਮਾ ਦੀ ਮੌਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਸ਼ਰੀਰ ਨਾਸ਼ਵਾਨ ਹੈ। ਤੇਰੀ ਸੰਗਤ ਨਾਸਤਕਾਂ ਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਹੈ ਸਭਨਾਂ ਦਾ ਸਾਂਝਾ। ਤੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕੇਸ ਨਹੀਂ ਕਤਲ ਕਰਾਉਣੇ ਚਾਹੀਦੇ। ਤੂੰ ਦੇਸ਼ ਲਈ ਕੁਰਬਾਨ ਹੋ ਜਾਣਾ ਹੈ, ਤੇਰੀ ਫਾਂਸੀ ਪੱਕੀ ਹੈ, ਤੂੰ ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਬੇਮੁਖ ਨਾ ਹੋਈਂ, ਤੂੰ ਕੇਸਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਕਟਾਉਣਾ। ਤੂੰ ..... ਜਰਾ ਅੰਦਰ ਝਾਤੀ ਮਾਰ ਕਿ ਤੂੰ ਕੀ ਹੈ? ਆਤਮਾ ਹੈਂ ਕਿ ਸ਼ਰੀਰ? ਕੀ ਇਹ ਬੋਲਣਹਾਰ ਸਮਝਣ ਸੋਚਣਹਾਰ ਜੋ ਕੁਝ ਤੂੰ ਹੈ ਇਹ ਤੇਰਾ ਹੱਡ, ਚੰਮ, ਮਾਸ, ਰਕਤ ਦੇ ਮੜ੍ਹੇ ਸਰੀਰ ਨਾਲ ਮੁਕ ਜਾਣਾ ਹੈ? ਨਹੀਂ ਇਹ ਕਦੇ ਵੀ ਮਰਣਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਚੜਦੀ ਕਲਾ ਵਾਲੇ ਬਚਨਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣਕੇ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਕਈ ਮਿੰਟ ਚੁੱਪ ਗੁੱਮ ਰਿਹਾ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸਿਰ ਤੇ ਹੱਥ ਰੱਖ ਕੇ ਹਲੂਣਾ ਦਿੱਤਾ ਕੇ ਸਾਵਧਾਨ ਹੋ! ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਕਹਿਣ ਲਗਾ, ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਮੇਰੀ ਕਾਇਆ ਪਲਟ ਦਿੱਤੀ। ਜੇ ਕਦੀ ਪਹਿਲੇ ਮੁਲਾਕਾਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਰੂਪ ਵੀ ਕੋਈ ਹੋਰ ਹੋਣਾ ਸੀ। ਪਰ ਅੱਜ ਤੋਂ ਨਾਸਤਕ ਨਹੀਂ ਆਸਤਕਾਂ ਵਿਚ ਗਿਣਿਆ ਜਾਵਾਂਗਾ। ਮੇਰੀ ਤਾਂ ਆਪਨੇ ਬੁੱਧੀ ਸ੍ਰੇਸਟ ਤੇ ਸੁੱਧ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਫਾਂਸੀ ਲਗਣ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਤੇ ਜੂੜਾ ਤੇ 6 ਇੰਚ ਦਾੜ੍ਹੀ ਵੀ ਸੀ। 26 ਮਾਰਚ 1949 ਬਲਿਟਜ ਅਖਬਾਰ ਵਿਚ ਸਿੱਖੀ ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਫੋਟੋਆਂ ਬੰਬੇ ਅਖਬਾਰਾਂ ਵਿਚ ਛਪੀਆਂ ਸਨ। ਸਾਡੀ ਹੀ ਅਣਗਹਲੀ ਕਮਜੋਰੀ ਕਰਕੇ ਹਿੰਦੂਸਤਾਨ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਟੋਪ ਪਾ ਕੇ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਬੁੱਤ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਲਗਾਏ ਹੋਏ ਹਨ ਜੇ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਆਪਣੇ ਸੂਰਬੀਰ, ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੀ ਅਸਲੀ ਸੱਕਲ ਦਿਖਾਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰੇ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਚੰਗਾ ਕੰਮ ਹੋਵੇਗਾ।

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਮੁਲਾਕਾਤ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਆਪ ਜੀ ਲਾਹੋਰ ਤੋਂ ਗੱਡੀ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਪੁੱਜੇ ਅਤੇ ਸੇਟਸ਼ਨ ਤੋਂ ਪੈਦਲ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਆਏ। ਸਰੋਵਰ ਵਿਚ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਕੇ ਇਕਾਂਤ ਬੈਠ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਜੋਦੜੀ ਕਰਕੇ ਰਜ ਕੇ ਅਭਿਆਸ ਕੀਤਾ। ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਘਰ ਪਹੁੰਚਣ ਦਾ ਨਜਾਰਾ ਬੜਾ ਹੀ ਬੈਰਾਗਮਈ ਹੈ, 16 ਸਾਲ ਦੇ ਲੰਬੇ ਵਿਛੋੜਿਆਂ ਪਿੱਛੋਂ ਮਿਲਾਪ ਸਮੇਂ ਜੋ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਪਰਿਵਾਰ ਨਗਰ ਨਿਵਾਸਿਆਂ ਤੇ ਸਤਸੰਗੀਆਂ ਨੂੰ ਹੋਈਆਂ ਉਹ ਅਕਥਨੀਯ ਹਨ। ਕੀਰਤਨ ਅਖਾੜੇ ਫਿਰ ਸਜਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਏ। ਦਰਸ਼ਨ ਮੇਲੀਆਂ ਦੇ ਟੋਲਿਆਂ ਦਾ ਤਾਂਤਾ ਕਈ ਮਹੀਨੇ ਬੱਝਾ ਰਿਹਾ।

(ਪੰਨਾ 32 ਦੀ ਬਾਕੀ)

ਖਿਸਕੇ ਸੁਰਤਿ ਨਾ ਸ਼ਬਦ ਲਿਵਤਾਰ ਵਿਚੋਂ,
ਰਸ ਵਿਰੋਲਣਾ ਅਮੀ ਮਿਸ਼ਟੋਲਿਆਂ ਦਾ।
ਸੱਚਾ ਪਰਖ ਪਰਖਾਉ, ਪਰਤਾਉ ਸੱਚਾ,
ਵੱਖਤ ਉਪਰੇ ਜੁਝ ਮਰਨੋਲਿਆਂ ਦਾ।
ਨਿਤ ਜੂਝਣਾ, ਲੂਝਣਾ ਮਾਰਿ ਮਨੂਆ,
ਜਾਪ ਅਲਾਪ ਕੇ ਸਾਰ ਸ਼ਬਦੋਲਿਆਂ ਦਾ।

ਖਿਸਕੋਲਿਆਂ, ਮਿਸ਼ਟੋਲਿਆਂ, ਮਰਨੋਲਿਆਂ, ਸ਼ਬਦੋਲਿਆਂ ਆਦਿ ਸ਼ਬਦ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਆਪਣੀ ਹੀ ਘਾੜਤ ਹੈ। ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੜਾ, ਪਰਖ ਪੁਰਖਾਉ, ਪਰਤਾਉ, ਜੂਝਣਾ, ਲੂਝਣਾ, ਜਾਪ ਅਲਾਪ ਆਦਿ ਸ਼ਬਦਾਂ ਤੋਂ ਗੁਰਮਤਿ-ਗੁੜ੍ਹਤੀ ਡੁੱਲ-ਡੁੱਲ ਪੈਂਦੀ ਹੈ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਸਾਹਿਬ ਜੀ

[ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਨਾਹਰ ਸਿੰਘ ਜੀ]

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਜੀਵਨ ਯਾਤਰਾ –

੧. ਪਰਗਟ ਹੋਏ : ਸਾਵਣ ਵਦੀ ਦਸ (੮ ਸਾਵਣ) ਸੰਮਤ ੧੭੧੩ ਮੁਤਾਬਿਕ ੭ ਜੁਲਾਈ ਸੰਨ ੧੬੫੬

੨. ਪਰਗਟ ਅਸਥਾਨ : ਸ਼ੀਸ਼ ਮਹਿਲ, ਗੁਰਦੁਆਰਾ, ਕੀਰਤਪੁਰ ਸਾਹਿਬ, ਜ਼ਿਲਾ ਰੋਪੜ

੩. ਮਾਪੇ : ਪਿਤਾ-ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਰਾਇ ਸਾਹਿਬ ਜੀ। ਮਾਤਾ-ਸ੍ਰੀ ਮਾਤਾ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਕੌਰ ਜੀ।

੪. ਗੁਰਿਆਈ : ਕੀਰਤਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਕਤਕ ਵਦੀ ਦਸ (੫ ਕਤਕ) ਬਿ: ੧੭੧੮, ੬ ਅਕਤੂਬਰ ੧੬੬੧

੫. ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ : ਚੇਤ ਸੁਦੀ ੧੪ (੩ ਵੈਸਾਖ) ਸੰਮਤ ੧੭੨੧, ੩੦ ਮਾਰਚ ਸੰਨ ੧੬੬੪, ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ।

੬. ਕੁਲ ਉਮਰ : ੭ ਸਾਲ, ੮ ਮਹੀਨੇ ੨੩ ਦਿਨ

ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਉਮਰ ਤੇ ਕਮਾਈਆਂ

ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਜਾਂ ਸਿੱਖ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਉਮਰ ਜਾਂ "ਜੀਵਨ-ਸਮਾਂ" ਸਾਲਾਂ, ਮਹੀਨਿਆਂ ਜਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਗਿਣਿਆ ਜਾਂਦਾ, ਸਗੋਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਕਰਨੀਆਂ-ਕਮਾਈਆਂ, ਕਥਨੀਆਂ-ਕਾਰਨਾਮਿਆਂ, ਬਚਨਾਂ-ਵਿਚਾਰਾਂ, ਪਰਉਪਕਾਰਾਂ-ਉਦੇਸ਼ਾਂ, ਸਿਮਰਨ-ਸਮਾਧੀਆਂ ਅਤੇ ਸੰਦੇਸ਼ਾਂ-ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਹੀ ਮਿਥਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਉਪਰਲੇ ਬਿਆਨ ਸੰਬੰਧੀ ਕਿਹਾ ਸੁੰਦਰ ਸੱਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ –

ਬਾਲ ਬੰਸ, ਬਿਧ ਗਿਆਨ ਮਹਿੰ, ਸਮਰੱਥ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰਦੇਵ।
ਪਦ ਅਰਬਿੰਦਨ ਬੰਦਨਾ ਮੁਕਤਿ ਪਾਇ ਜਿਨ ਸੇਵ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਆਯੂ ਭਾਵੇਂ ਛੋਟੀ ਹੀ ਸੀ ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਗਿਆਨ ਬੁੱਧੀ, ਦਿੱਬ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ, ਪਰਮਾਤਮਿਕ ਸੂਝ ਬੂਝ, ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਸ਼ਕਤੀ ਭਗਤੀ, ਸਮਰੱਥ ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ਾਂ ਵਾਲੀ ਸੀ। ਐਵੇਂ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਕਲਗੀਆਂ ਵਾਲੇ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਨੇ ਚੰਡੀ ਦੀ ਵਾਰ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਪਉੜੀ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ –

ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਧਿਆਈਐ, ਜਿਸ ਡਿਠੈ ਸਭ ਦੁਖੁ ਜਾਇ॥

ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ "ਬਾਲਾ ਪ੍ਰੀਤਮ" ਦੇ ਅਨੋਖੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਸਤਿਕਾਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਆਪ ਨੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਥਾਪੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ, ਮਰਯਾਦਾ, ਰਹੁਰੀਤੀ ਤੇ ਨਿਯਮਾਵਲੀ ਨੂੰ ਚਲਾਉਣ ਦੀਆਂ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਤੇ ਮਨੋਰਥਾਂ ਦਾ ਪਹਿਲੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਫਲਤਾ ਸਹਿਤ ਉੱਦਮ ਕੀਤਾ। ਆਪ ਨੇ ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਕੀ ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਪਰਚਾਰ ਕਰ ਕੇ ਅਨੇਕਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਦੇ ਲੜ ਲਾਇਆ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਦੀਆਂ ਮਨੋ-ਕਾਮਨਾਵਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰ ਕੇ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ, ਪਰ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਜਿਹੇ ਕੱਟੜ ਤਅੱਸਬੀ ਤੇ ਜ਼ਾਲਮ ਹੁਕਮਰਾਨ ਦਾ ਕਿਸੇ ਪਰਕਾਰ ਦਾ ਰੁਹਬ ਜਾਂ ਦਬਾਅ ਨਹੀਂ ਝੱਲਿਆ ਅਤੇ ਤਰਲੇ ਲੈਣ ਤੋਂ ਵੀ ਉਸ ਨੂੰ ਦਰਸ਼ਨ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੇ।

ਆਪ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਜੋਤ, ਸਰੂਪ, ਪ੍ਰਭੂ ਸੱਤਾ, ਪ੍ਰਿਥਮ ਭਗਉਤੀ ਅਤੇ ਸਰਬ-ਸ਼ਕਤੀ ਮਾਨਤਾ ਤੇ ਸਰਬ ਵਿਆਪਕਤਾ ਦੇ ਅਨੁਭਵੀ ਸਨ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਗੱਦੀ ਦੀ ਜਿੱਥੇ ੭੩ ਸਾਲਾ ਮਹਾਨ ਬਜ਼ੁਰਗ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਅਨੁਪਮ ਸੇਵਾ ਨਿਭਾਈ ਉਥੇ ਸਵਾ ਪੰਜ ਸਾਲਾ ਬਾਲਾ ਪ੍ਰੀਤਮ (ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਸਾਹਿਬ ਜੀ) ਨੇ ਵੀ ਅਲੌਕਿਕ ਰੰਗਾਂ ਵਿਚ ਗੁਰ-ਗਿਆਨ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕਰਦੇ ਹੋਇਆਂ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ

ਦੀ ਵਡਿਆਈ □ ਉਜਾਗਰ ਕੀਤਾ।

ਮਹਾਂ ਮੂਰਖ ਨੇ □ਗੀਤਾ□ ਦੇ ਅਰਥ ਕੀਤੇ

ਜਿਸ ਸਮੇਂ ਆਪ ਰਾਜਾ ਮਿਰਜ਼ਾ ਜੈ ਸਿੰਘ ਦੀ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਅਤੇ ਦਿੱਲੀ ਦੀ ਸੰਗਤ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਪਰਵਾਨ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਦਿੱਲੀ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ ਤਾਂ ਅਨੇਕਾਂ ਸੰਗਤਾਂ ਆਪ ਦੇ ਨਾਲ ਜੁੜ ਗਈਆਂ। ਇਸ ਕਾਰਨ ਯਾਤਰਾ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਕਰਨੀ ਪਈ। ਆਪ ਨੇ ਪਿੰਡ ਪੰਜੋਖਰਾ, ਜ਼ਿਲਾ ਅੰਬਾਲਾ ਵਿਚ ਇਕ ਰਾਤ ਪੜਾਅ ਕੀਤਾ। ਲਾਲ ਚੰਦ ਨਾਮ ਦਾ ਇਕ ਹੰਕਾਰੀ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਆਖਣ ਲੱਗਾ ਕਿ ਨਾਮ ਤਾਂ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਰਖਾਇਆ ਹੈ, ਭਲਾ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਮਹਾਰਾਜ ਦੀ □ਗੀਤਾ□ ਦੇ ਅਰਥ ਕਰਕੇ ਹੀ ਦੱਸ ਦੇਣ, ਨਾਲੇ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਵੀ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰ ਲੈਣ। ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨ ਦੇ ਪੁੰਜ ਤੇ ਸਰਬ ਕਲਾ ਸਮਰੱਥ ਸਤਿਗੁਰਾਂ, ਧੀਰਜ ਸਹਿਤ ਆਖਿਆ ਕਿ ਬਾਕੀ ਗੱਲਾਂ ਛੱਡੋ, ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਕਿਸੇ ਮਹਾਂ ਮੂਰਖ □ ਲੈ ਆਓ, ਉਹੀ ਆਪ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾ ਕਰ ਦੇਵੇਗਾ। ਪੰਡਿਤ ਜਾ ਕੇ ਇਕ ਮਹਾਂ-ਮੂਰਖ ਛੱਜੂ ਨਾਮ ਦੇ ਝੀਊਰ □ ਲੈ ਆਇਆ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਛੱਜੂ ਵਲ ਆਪਣੀ ਕਿਰਪਾ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਕੀਤੀ, ਉਸ ਦੇ ਸਿਰ □ ਆਪਣੀ ਸੋਟੀ ਨਾਲ ਛੋਹਿਆ ਅਤੇ ਆਖਿਆ, ਛੱਜੂ ਰਾਮ ਜੀ! ਤੁਸੀਂ ਹੁਣ ਵਿਦਵਾਨ ਹੋ, □ਗੀਤਾ□ ਦੇ ਅਰਥ ਕਰਕੇ ਪੰਡਿਤ ਜੀ ਦੀ ਤਸੱਲੀ ਕਰੋ। ਲਾਲ ਚੰਦ ਨੇ ਗੀਤਾ ਦੇ ਗੁੱਝੇ ਤੇ ਔਖੇ ਤੋਂ ਔਖੇ ਸਲੋਕਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਪੁੱਛੇ, ਪਰ ਛੱਜੂ ਝੀਊਰ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਸਦਕਾ ਵਿਦਵਾਨ ਵਿਆਖਿਆ-ਕਾਰ ਪੰਡਿਤ ਬਣ ਚੁੱਕਾ ਸੀ ਅਤੇ ਤੁਰੰਤ ਸ਼ੁੱਧ ਦਰੁਸਤ ਉੱਤਰ ਦੇਈਂ ਗਿਆ। ਪੰਡਿਤ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਤੇ ਸਿਦਕ ਤੇ ਨਿਸਚਾ ਲੈ ਆਇਆ ਤੇ ਸਿੱਖ ਸਜ ਗਿਆ।

ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ □ ਦਰਸ਼ਨ ਨਾ ਦਿੱਤੇ

ਪੜਾਅ ਕਰਦੇ ਕਰਦੇ, ਸੰਗਤਾਂ □ ਤਾਰਦੇ ਹੋਏ ਆਪ ਦਿੱਲੀ ਪੁੱਜ ਗਏ। ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਭਾਉ-ਭਾਵਨੀ ਸਹਿਤ ਸੁਆਗਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਮਿਰਜ਼ਾ ਜੈ ਸਿੰਘ ਦੇ ਬੰਗਲੇ ਵਿਚ ਉਤਾਰਾ ਕੀਤਾ। ਇਸੇ ਅਸਥਾਨ ਤੇ ਅੱਜ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਬੰਗਲਾ ਸਾਹਿਬ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਸ਼ੋਭਾ ਸੁਣ ਸੁਣ ਕੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਤੇਜ ਪਰਤਾਪ ਤੇ ਰੂਹਾਨੀ ਬਖ਼ਸ਼ਸ਼ਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸੀ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਦੀ ਅਭਿਲਾਸ਼ਾ ਕੀਤੀ, ਪਰ ਆਪ ਨੇ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੀ ਮਰਜ਼ੀ ਅਨੁਸਾਰ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦਾ ਸ਼ਾਹਜ਼ਾਦਾ ਦਰਸ਼ਨਾਂ □ ਆਇਆ ਤਾਂ ਉਹ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਸੁਣ ਕੇ ਗਦ ਗਦ ਹੋ ਗਿਆ।

ਪਰਖ ਤੇ ਪੂਰੇ ਉਤਰੇ

ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੇ ਮਿਰਜ਼ਾ ਜੈ ਸਿੰਘ ਦੁਆਰਾ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਹੋਰ ਪਰਖ ਕਰਵਾਈ। ਰਾਜਾ ਜੈ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪਰਵਾਰ ਦੀਆਂ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਤੇ ਗੋਲੀਆਂ □ ਕੱਪੜਿਆਂ ਤੇ ਗਹਿਣਿਆਂ ਨਾਲ ਰਾਣੀਆਂ ਵਾਂਗ ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਕੇ ਪਟਰਾਣੀ ਸਮੇਤ ਬਿਠਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ □ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਕਿ ਪਟਰਾਣੀ □ ਨਿਵਾਜੋ ਜੀ। ਅੰਤਰਜਾਮੀ, ਘਟ ਘਟ ਦੇ ਜਾਨਣਹਾਰ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ, ਪਟਰਾਣੀ ਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਹੱਥ ਜਾ ਰਖਿਆ ਅਤੇ ਗੋਦ ਵਿਚ ਬਿਰਾਜ ਗਏ। ਪਟਰਾਣੀ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਤੇ ਸੀਸ ਨਿਵਾਇਆ ਅਤੇ ਇਸ ਗੁਸਤਾਖ਼ੀ ਦੀ ਮਾਫ਼ੀ ਮੰਗੀ।

ਜਿਸ ਡਿਠੈ ਸਭ ਦੁਖ ਜਾਇ

ਇਸ ਸਮੇਂ ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ ਹੈਜ਼ੇ ਤੇ ਚੇਚਕ ਦੀਆਂ ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਫੈਲ ਗਈਆਂ। ਬਹੁਤ ਲੁਕਾਈ ਮਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਬੇਨਤੀ ਕਰਨ ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ -

ਜੋ ਚਰਨਾਮ੍ਰਿਤ ਹਮਰਾ ਪੀਵੈ,
ਸੋ ਜਨ ਤੁਰੰਤ ਰੋਗ ਬਿਨ ਥੀਵੈ।

ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਪੰਨਾ ੧੫੫

ਸੁਨ ਸੰਗਤ ਨੇ ਵਹੀ ਕਮਾਯੋ।
ਬਚਿਓ ਜਿਨ ਚਰਨਾਮ੍ਰਿਤ ਪਾਯੋ।
ਰੌਰ ਪਰਾ ਸਭ ਸ਼ਹਿਰ ਮਝਾਰੀ।
ਪਰਜੋ ਬਹੀਰ ਖਲਕ ਕਾ ਭਾਰੀ।
ਜੈ ਸਿੰਘ ਚਾਬੱਚੇ ਭਰਵਾਏ।
ਉਨ ਹੀ ਮੈਂ ਗੁਰ ਚਰਨ ਧੁਆਏ।
ਜਿਨੈ ਚਾਬੱਚੇ ਕਾ ਜਲ ਪੀਓ।
ਸੋਊ ਬਚਿਓ ਗੁਰੁ ਜਸ ਬਡ ਥੀਓ। ***(ਉਹੀ)***

ਇਹ ਚਬੱਚੇ ਅਜ ਵੀ ਗੁ: ਬੰਗਲਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਬਾਹਰਵਾਰ ਅਣਗਿਣਤ ਰੋਗੀਆਂ □ ਰਾਹਤ ਦੇ ਰਹੇ ਹਨ।

ਜੋਤਿ ਜੋਤਿ ਸਮਾਉਣਾ

ਹਿੰਦੂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਰੋਗੀ, ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਭਿੰਨ-ਭੇਦ ਦੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਬਣੇ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪਵਿੱਤਰ ਚਰਨਾਂ

(ਬਾਕੀ ਪੰਨਾ 20 'ਤੇ)

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਕੀਰਤਨ ਹਾਜ਼ਰੀ

[ਗੁਰਪੁਰਵਾਸੀ ਭਾਈ ਜੋਧ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਦਿੱਲੀ]

ਇਹ ਘਟਨਾ 1912-15 ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਦੀ ਹੈ, ਜਦ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਮਹੰਤ ਦੇ ਹੱਥ ਸੀ ਅਤੇ ਰਖਵਾਲੀ ਲਈ ਕੇਵਲ ਇਕ ਪੁਲਿਸ ਦਾ ਸਿਪਾਹੀ ਹੀ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਨਿਯਤ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੁੰਦਾ ਸੀ।

ਬਾਬਾ ਸੁਰਜਨ ਸਿੰਘ ਜੀ (ਗੁਜਰਵਾਲ) ਨੇ ਕਈ ਵਾਰੀ ਦੱਸਿਆ ਸੀ ਕਿ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਬਾਬਾ ਸੁਰਜਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬਾਊ ਮੱਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਪਿੰਡ ਨੂੰ ਸਮਾਗਮ 'ਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹੋਏ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਲਈ ਰੁਕੇ।

ਪਹਿਲੇ ਦਿਨ ਜਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਅੰਦਰ ਜਾਣ ਤੋਂ ਰੋਕਿਆ ਤਾਂ ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਬਾਹਰੋਂ ਹੀ ਮੱਥਾ ਟੇਕ ਕੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੇ ਲਾਗੇ ਸਮਾਧੀਆਂ ਲਾ ਕੇ ਫ਼ਰਸ਼ 'ਤੇ ਹੀ ਸੱਜ ਗਏ। ਕੀਰਤਨ ਤਾਂ ਸੁਣਦਾ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਸਮੇਂ ਲਾਊਡ ਸਪੀਕਰ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਪਰ ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਨਾਮ ਅਭਿਆਸ ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੋ ਗਏ। ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਤਨਾ ਸਮਾਂ ਬੀਤਿਆ ਕਿ ਸ਼ਾਮ ਵੇਲੇ ਖ਼ਾਲਸਾ ਕਾਲਜ ਦੇ ਕੁਝ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ 'ਤੇ ਪਈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪਛਾਣ ਲਿਆ ਕਿ ਇਹ ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਪੁਰਾਣੇ ਸੁਪ੍ਰਿੰਟੈਂਡੈਂਟ ਸਾਹਿਬ ਹਨ। ਇਕ ਨੇ ਬਾਬਾ ਸੁਰਜਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਹਲਕੇ ਜਿਹੇ ਟੁੰਭਿਆ ਅਤੇ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਬਾਹਰ ਕਿਉਂ ਬੈਠੇ ਹੋ? ਅੰਦਰ ਚੱਲ ਕੇ ਬੈਠੋ। ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ - ਸਾਨੂੰ ਉਸ ਸਿਪਾਹੀ ਨੇ ਮਹੰਤ ਦੇ ਕਹੇ ਅੰਦਰ ਨਹੀਂ ਜਾਣ ਦਿੱਤਾ। ਸਾਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਚੂਹੜੇ ਹਨ। ਚਾਰ ਪੰਜ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਨ, ਦੋ ਤਿੰਨਾਂ ਕੋਲ ਹਾਕੀਆਂ ਭੀ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਉ ਦੇਖਿਆ ਨਾ ਤਾਉ, ਜਾ ਸਿਪਾਹੀ ਨੇ ਮਹੰਤ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਮੁੰਡੇ ਝਗੜਾ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹ ਸਿਪਾਹੀ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਦੌੜਦਾ ਆਇਆ ਤੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੂੰ ਬਾਬਾ ਸੁਰਜਨ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਸਮੇਤ ਅੰਦਰ ਲੈ ਗਿਆ।

ਅੰਦਰ ਕੀਰਤਨੀ ਜਥਾ, ਭਾਈ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਭਾਗ ਸਿੰਘ ਦਾ, ਕੀਰਤਨ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਮੱਥਾ ਟੇਕਦਿਆਂ ਨੂੰ ਹੀ ਪਛਾਣ ਲਿਆ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਬਾਬਾ ਜੀ ਅਜੇ ਬੈਠਣ ਹੀ ਲੱਗੇ ਸਨ ਕਿ ਭਾਈ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਮਹੰਤ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵੱਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਰਜੀਵੜਿਆਂ ਨੂੰ ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਬਿਠਾਉ।" ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਕੀਰਤਨੀਆਂ ਦੇ ਬਿਲਕੁਲ ਸਾਹਮਣੇ ਬਿਠਾ ਦਿੱਤਾ। ਕੀਰਤਨੀਆਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਮਰਜੀਵੜਿਆਂ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਐਸਾ ਰੰਗ ਚੜ੍ਹਿਆ ਕਿ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਵਿਸਮਾਦ ਹੋ ਗਈ ਤੇ ਭੀੜ ਵੀ ਕਾਫ਼ੀ ਹੋ ਗਈ। ਮਾਇਆ ਭੀ ਖ਼ੂਬ ਬਰਸੀ। ਮਹੰਤ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਖ਼ੁਸ਼ ਹੋਇਆ, ਕਿਉਂਕਿ ਕੀਰਤਨ ਭੇਟ ਮਾਇਆ ਮਹੰਤ ਹੀ ਰੱਖਦਾ ਸੀ ਤੇ ਕੁਝ ਮਾਇਆ ਕੀਰਤਨੀਆਂ ਨੂੰ ਦਿੰਦਾ ਸੀ। ਕੀਰਤਨ ਦਾ ਭੋਗ ਪਿਆ ਤਾਂ ਭਾਈ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਸੋਦਰੁ ਰਹਿਰਾਸ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਲਈ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ।

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਮੰਨ ਕੇ ਧੰਨਵਾਦ ਕੀਤਾ। ਭਾਈ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਮਹੰਤ ਨੂੰ ਦੱਸ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਮਾਇਆ ਵੱਲ ਝਾਕਦੇ ਭੀ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਮਹੰਤ ਨੇ ਬੜੀ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਮਨਾਈ। ਏਨੇ ਨੂੰ ਦੋ ਕੁ ਸਿੰਘ ਹੋਰ ਆ ਗਏ ਤੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਕੋਲ ਹੀ ਬੈਠ ਗਏ। ਕੀਰਤਨ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸਭ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, "ਪਿਆਰਿਓ, ਲੱਛਮੀ ਬਹੁਤ ਬਰਸੇਗੀ, ਪਰ ਤੁਸੀਂ ਉਸ ਵੱਲ ਝਾਕਣਾ ਤੱਕ ਨਹੀਂ, ਪੱਲੇ ਝਾੜ ਕੇ ਉਠਣਾ

ਹੈ।" ਭਾਈ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਭਾਗ ਸਿੰਘ ਦਾ ਜਥਾ ਭੀ ਰਲ ਗਿਆ। ਐਸਾ ਉੱਚੇ ਸੁਰ ਵਿਚ ਕੀਰਤਨ ਹੋਇਆ ਕਿ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਇਕ ਰਸ ਹੋ ਕੇ ਨਾਲ ਹੀ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਈ। ਦੋ ਤਿੰਨ ਘੰਟੇ ਕੀਰਤਨ ਹੁੰਦਾ ਰਿਹਾ। ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਖ਼ਬਰ ਫੈਲ ਗਈ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਭਾਈ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਜੱਥਾ ਬੜੇ ਰੰਗਾਂ ਵਿਚ ਕੀਰਤਨ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਬਸ ਸਾਰਾ ਸ਼ਹਿਰ ਟੁੱਟ ਕੇ ਆ ਗਿਆ। ਮੱਥਾ ਟੇਕਣਾ ਭੀ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਜਦ ਸਮਾਪਤੀ ਹੋਈ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਕੀਰਤਨੀਏ ਸਿੰਘ ਪੱਲੇ ਝਾੜ ਕੇ ਉਠੇ ਅਤੇ ਸੱਚੀਂ ਹੀ ਮਾਇਆ ਵੱਲ ਨਹੀਂ ਝਾਕੇ। ਉਨ੍ਹੀਂ ਦਿਨੀਂ ਨੋਟ ਘੱਟ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਜਿਥੋਂ ਕੀਰਤਨੀਏ ਉਠੇ ਸਨ, ਉਸ ਥਾਂ 'ਤੇ ਚਾਂਦੀ ਦੇ ਰੁਪਈਆਂ (ਗੁੱਤ ਵਾਲੇ ਵਿਕਟੋਰੀਆ ਕੁਈਨ ਵੇਲੇ ਦੇ) ਦਾ ਢੇਰ ਲੱਗ ਗਿਆ। ਮਹੰਤ ਦੇ ਪੈਰ ਜ਼ਮੀਨ 'ਤੇ ਨਾ ਲੱਗੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਤਨੀ ਮਾਇਆ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਵੱਡੇ ਤਿਉਹਾਰ 'ਤੇ ਇਕੱਠੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁੰਦੀ। ਉਹ ਨਿਮਰਤਾ ਨਾਲ ਬੇਨਤੀ ਕਰਨ ਲੱਗਾ ਕਿ ਕੱਲ੍ਹ ਭੀ ਕੀਰਤਨ ਕਰੋ ਤਾਂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਹੋਈ ਤੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, "ਲਉ ਇਹ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਚੂਹੜੇ ਕਹਿ ਕੇ ਅੰਦਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਵੜਨ ਦਿੰਦਾ। ਹੁਣ ਧੰਨ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਤੁੱਠੇ ਹਨ ਤਾਂ ਕੱਲ੍ਹ ਭੀ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਲਈ ਕਹਿ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਧੰਨ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਦੀ ਵੱਡੀ ਵਡਿਆਈ ਹੈ।" ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੋ ਤਿੰਨ ਕੀਰਤਨ ਚੌਂਕੀਆਂ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਅੰਦਰ ਅਗਲੇ ਦਿਨੀਂ ਹੋਈਆਂ। ਕੁੱਝ ਸਿੰਘ ਹੋਰ ਭੀ ਆ ਗਏ ਤੇ ਰੰਗ ਚਲੂਲੇ ਕੀਰਤਨਾਂ ਦੀ ਝੜੀ ਲੱਗਦੀ ਰਹੀ। ਮਹੰਤ ਦੀਆਂ ਤਾਂ ਪੌਂ ਬਾਰਾਂ ਹੋ ਗਈਆਂ।

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਜਨਮ ਦਿਵਸ ਦਾ
ਸਾਲਾਨਾ ਕੇਂਦਰੀ ਸਮਾਗਮ
ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਚਾਰ
ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਟਰੱਸਟ, ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਨਗਰ ਲੁਧਿ: ਵਿਖੇ
6 ਜੁਲਾਈ ਤੋਂ 9 ਜੁਲਾਈ ਸਵੇਰ ਤੱਕ
ਸ੍ਰੀ ਅਖੰਡ ਪਾਠ ਸਾਹਿਬ 6 ਤੋਂ 8 ਜੁਲਾਈ
ਦਿਵਸ ਸੁਹੇਲਾ ਕੀਰਤਨ 8 ਜੁਲਾਈ
ਰੈਣ ਸਬਾਈ ਕੀਰਤਨ ਅਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸੰਚਾਰ
8 ਜੁਲਾਈ ਸ਼ਾਮ 7 ਵਜੇ ਅਰੰਭ ਹੋਣਗੇ
7 ਜੁਲਾਈ ਸ਼ਾਮ 7 ਤੋਂ 9.30 ਵਜੇ ਤੱਕ ਕੀਰਤਨ ਸਮਾਗਮ ਗੁ: ਸਿੰਘ ਸਭਾ, ਮਾਡਲ ਟਾਊਨ ਵਿਖੇ ਹੋਣਗੇ।
ਅਖੰਡ ਕੀਰਤਨੀ ਜੱਥਾ ਲੁਧਿਆਣਾ
ਸਮੂਹ ਪ੍ਰੀਵਾਰ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਟਰਸੱਟ
ਸੰਪਰਕ - 9855998893, 9357136811, 9815156014 9814498011, 9815611924

◆ ਗੁਰਪੁਰਵਾਸੀ ਭਾਈ ਸਤਨਾਮ ਸਿੰਘ, ਚੀਫ ਐਡੀਟਰ, ਆਤਮ ਰੰਗ ਤੇ ਮੁੱਖ ਸੇਵਾਦਾਰ ਅਖੰਡ ਕੀਰਤਨੀ ਜੱਥਾ, (ਰਜਿ.), ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਜੀ ਦੀ ਮਿੱਠੀ ਤੇ ਪਿਆਰੀ ਤੇ ਮਿੱਠੀ ਯਾਦ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਜੀ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਵੱਲੋਂ	10,000.00
◆ ਸ਼ਾਮ ਫੈਸ਼ਨ ਮਾਲ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ	5,000.00
◆ ਗੁਪਤ ਸੇਵਾ, ਕੁਮਾਹਰਹੱਟੀ ਸਮਾਗਮ ਤੇ	1,000.00
◆ ਭਾਈ ਜਸਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਕੁਮਾਹਰਹੱਟੀ ਸਮਾਗਮ ਤੇ	300.00
◆ ਗੁਪਤ ਸੇਵਾ, ਕੁਮਾਹਰਹੱਟੀ ਸਮਾਗਮ ਤੇ	5,000.00
◆ ਗੁਪਤ ਸੇਵਾ, ਕੁਮਾਹਰਹੱਟੀ ਸਮਾਗਮ ਤੇ	700.00
◆ ਬੀਬੀ ਬਲਬੀਰ ਕੌਰ ਜੀ, ਫਰੀਦਾਬਾਦ, ਕੁਮਾਹਰਹੱਟੀ ਸਮਾਗਮ ਤੇ	11,000.00
◆ ਭਾਈ ਹਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਆਸਟ੍ਰੇਲਿਆ, ਅਪਣੇ ਪੋਤਰੇ ਦੇ ਜਨਮ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਵਿੱਚ, ਕੁਮਾਹਰਹੱਟੀ ਸਮਾਗਮ ਤੇ, ਮਾਰਫਤ ਬਾਈ ਬਲਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਜਲੰਧਰ	10,000.00
◆ ਅਗਰਵਾਲ ਫੈਮਿਲੀ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ	11,000.00
ਕੁਲ ਜੋੜ	**54,000.00**

1.	M/s Jai Offset Printers	32,000.00
2.	Cost of Service Stamps	12,600.00
3.	Cost of envelops & Printing	12,000.00
4.	Cost of Sticker & Printing	4,000.00
5.	Previous balance	1,06,382.00
6.	Purchase of Books from Bhai Randhir Singh Trust, Ludhiana	22,976.00
Total Expenditure upto 30.06.2023		**1,89,958.00**
Donation		54,000.00
Membership		600.00
Total Income		**54,600.00**
Expenditure		**1,89,958.00**
Income		**54,600.00**
Difference		**(-) 1,35,358.00**

ਸੰਗਰਾਂਦ	16 ਜੁਲਾਈ
ਪੂਰਨਮਾਸ਼ੀ	3 ਜੁਲਾਈ
ਮੱਸਿਆ	17 ਜੁਲਾਈ
ਪੰਚਮੀ	23 ਜੁਲਾਈ
ਗੁਰਪੁਰਬ	
ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਸਾਹਿਬ ਜੀ	11 ਜੁਲਾਈ

ਆਤਮ ਰੰਗ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕਾਂ ਵਲੋਂ ਬੜੇ ਪਿਆਰ ਸਹਿਤ ਬੇਨਤੀ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸਨੇ ਵੀ ਅਪਣੇ ਲੇਖ ਜਾਂ ਸਮਾਗਮ ਬਾਰੇ ਇਸ਼ਤਿਹਾਰ ਭੇਜਣੇ ਹਨ ਉਹ 12 ਤਰੀਕ ਤਕ ਆਤਮ ਰੰਗ ਦੀ ਮੇਲ atamrang3@gmail.com ਜਾਂ whatsapp No. 98143-00245 ਤੇ ਭੇਜਣ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾਲਤਾ ਕਰੋ ਜੀ। ਖ਼ਾਸ ਕਰਕੇ ਲੇਖਕਾਂ ਨੂੰ ਬੇਨਤੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਅਪਣੇ ਲੇਖ ਭੇਜ ਕੇ ਸਹਿਯੋਗ ਦਿੰਦੇ ਰਹਿਣ।

ਸੰਗਤਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਬੇਨਤੀ ਹੈ ਕਿ ਆਤਮ ਰੰਗ ਮੈਗਜ਼ੀਨ ਜੋ ਕਿ 1999 ਦੀ ਵਿਸਾਖੀ ਤੋਂ ਨਿਰੰਤਰ ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਪਾਵਨ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਅੱਜ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਮੈਗਜ਼ੀਨ ਦੀ ਆਪਣੀ ਹੀ ਦੇਣ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ, ਗੁਣੀ ਗਿਆਨੀਆਂ, ਤਜਰਬੇਕਾਰ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਅਤੇ ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਖੋਜੀਆਂ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਜੱਥੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਅਤੇ ਜੱਥੇ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਬਾਰੇ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਗਾਹੇ-ਬਗਾਹੇ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਮੈਗਜ਼ੀਨ ਇੰਨਾ ਹਰਮਨ ਪਿਆਰਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਦੀ ਡਿਮਾਂਡ ਦਿਨੋਂ ਦਿਨ ਵੱਧ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਸੰਗਤਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਪਿਆਰ ਸਹਿਤ ਬੇਨਤੀ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਦੀ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਲਈ ਆਪਣੇ ਦਸਵੰਧ ਨੂੰ ਸਫਲਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਇਸ ਦੀ ਮਾਇਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਹਾਇਤਾ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ। ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰਕੇ ਆਤਮ ਰੰਗ ਅਕਾਊਂਟ ਨੰਬਰ 33008094850, IFS Code: SBIN0006597 ਸਟੇਟ ਬੈਂਕ ਆਫ਼ ਇੰਡੀਆ, ਸੈਕਟਰ-37, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਦੀ ਬ੍ਰਾਂਚ ਵਾਸਤੇ ਮਾਇਆ ਭੇਜੀ ਜਾਵੇ ਜੀ। ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਇਸ ਸਹਿਯੋਗ ਲਈ 'ਆਤਮ ਰੰਗ' ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਅਤਿ ਰਿਣੀ, ਧੰਨਵਾਦੀ ਤੇ ਸ਼ੁਕਰ ਗੁਜ਼ਾਰ ਹੋਣਗੇ ਜੀ।

ਆਪ ਦਾ ਨਿਮਾਣਾ ਜਿਹਾ ਸਿੱਖ

ਮਨਪ੍ਰੀਤ ਸਿੰਘ, ਚੀਫ ਐਡੀਟਰ, ਆਤਮ ਰੰਗ

ਮੋਬਾਇਲ : 98143-00245

ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਨਿਮਰਤਾ ਸਹਿਤ ਬੇਨਤੀ ਹੈ ਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਤਮ ਰੰਗ ਮੈਗਜ਼ੀਨ 15 ਤਰੀਕ ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ, ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਹ ਪਾਠਕ ਬਿਨੈ-ਪੱਤਰ ਨਾਲ ਆਪਣਾ ਪੂਰਾ ਚਿੱਟ ਨੰਬਰ, ਪਤਾ ਤੇ ਮੋਬਾਇਲ ਨੰਬਰ ਦੇਣ/ਦੱਸਣ ਤਾਂ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਤਮ ਰੰਗ ਮੈਗਜ਼ੀਨ ਦੁਬਾਰਾ ਭੇਜਿਆ ਜਾ ਸਕੇ। ਸੰਪਰਕ ਕਰਨ ਲਈ ਮੋਬਾਇਲ ਨੰਬਰ 98143-00245 ਤੇ ਸਵੇਰੇ 10.00 ਵਜੇ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਸ਼ਾਮ 6.00 ਵਜੇ ਤਕ ਸੰਪਰਕ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਦੁਬਾਰਾ ਰਸਾਲਾ ਭੇਜਿਆ ਜਾ ਸਕੇ।

ਦਾਸਰੇ : ਚੀਫ ਐਡੀਟਰ, ਆਤਮ ਰੰਗ। ਮੋਬਾਇਲ : 98143-00245

ਸੰਗਤਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਬੜੇ ਪਿਆਰ ਤੇ ਨਿਮਰਤਾ ਸਹਿਤ ਬੇਨਤੀ ਹੈ ਕਿ ਜੋ ਵੀ ਸੱਜਣ ਆਤਮ ਰੰਗ ਲਈ ਮਾਇਕ ਸਹਾਇਤਾ, ਬੈਂਕ ਵਿੱਚ ਭੇਜਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰਕੇ ਇਸਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਮੋਬਾਈਲ ਨੰਬਰ 98143 00245 ਤੇ ਫੋਨ ਕਰਕੇ ਜਾਂ ਇਸ ਨੰਬਰ ਤੇ ਵਟਸਐਪ ਕਰਕੇ, ਦੇਣ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾਲਤਾ ਕਰੇ ਜੀ।

– ਮੁੱਖ ਸੰਪਾਦਕ

ਸਮੂਹ ਅਖੰਡ ਕੀਰਤਨੀ ਜੱਥਿਆਂ ਵਲੋਂ
ਸਾਲਾਨਾ ਕੇਂਦਰੀ ਅਖੰਡ ਕੀਰਤਨ ਸਮਾਗਮ

ਮਿਤੀ 27.07.2023 ਤੋਂ 30.07.2023 ਤੱਕ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ, ਸੰਜੋਲੀ, ਸ਼ਿਮਲਾ ਵਿਖੇ

ਹਰ ਸਾਲ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੰਗੀ ਸਾਥਿਆਂ ਦੀ ਪਵਿੱਤਰ ਯਾਦ ਵਿੱਚ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਸੰਜੋਲੀ, ਸ਼ਿਮਲਾ ਵਿਖੇ ਮਨਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਮਿਤੀ 27.07.2023 ਤੋਂ 30.07.2023 ਦਿਨ ਵੀਰਵਾਰ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਐਤਵਾਰ ਸਵੇਰ ਤਕ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਅਨੁਸਾਰ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ। ਸੰਗਤਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਬੇਨਤੀ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਸਮਾਗਮ ਵਿਚ ਹਾਜਰੀਆਂ ਭਰ ਕੇ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਲਈਆਂ ਜਾਣ ਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕਾਂ ਨੂੰ ਨਿਵਾਜਿਆ ਜਾਵੇ।

27 ਜੁਲਾਈ 2023 ਦਿਨ ਵੀਰਵਾਰ	ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਆਸਾ ਜੀ ਦੀ ਵਾਰ ਅਤੇ ਦਿਵਸ ਸੁਹੇਲਾ ਕੀਰਤਨ 6.00 ਵਜੇ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ 2.00 ਵਜੇ ਤਕ। ਕੀਰਤਨ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਸੋਦਰ ਦੀ ਚੌਂਕੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ 10.00 ਵਜੇ ਤੱਕ।
28 ਜੁਲਾਈ 2023 ਦਿਨ ਸ਼ੁਕਰਵਾਰ	ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਆਸਾ ਜੀ ਦੀ ਵਾਰ ਅਤੇ ਦਿਵਸ ਸੁਹੇਲਾ ਕੀਰਤਨ 6.00 ਵਜੇ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ 2.00 ਵਜੇ ਤਕ। ਕੀਰਤਨ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਸੋਦਰ ਦੀ ਚੌਂਕੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ 10.00 ਵਜੇ ਤੱਕ।
29 ਜੁਲਾਈ 2023 ਦਿਨ ਸ਼ਨੀਵਾਰ	ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਆਸਾ ਜੀ ਦੀ ਵਾਰ ਅਤੇ ਦਿਵਸ ਸੁਹੇਲਾ ਕੀਰਤਨ 6.00 ਵਜੇ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ 2.00 ਵਜੇ ਤਕ।
29 ਜੁਲਾਈ 2023 ਦਿਨ ਸ਼ਨੀਵਾਰ	ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਸੋਦਰ ਦੀ ਚੌਂਕੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਰੈਣ ਸਬਾਈ ਕੀਰਤਨ ਆਰੰਭ ਹੋਣਗੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਭੋਗ 30.07.2023 ਨੂੰ ਸਵੇਰੇ 4.00 ਵਜੇ ਪੈਣਗੇ।

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸੰਚਾਰ ਸਮਾਗਮ ਮਿਤੀ 29.07.2023 ਨੂੰ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਰਾਤ 8.00 ਵਜੇ ਆਰੰਭ ਹੋਣਗੇ।

ਨੋਟ - ਲੰਗਰ ਤੇ ਰਿਹਾਇਸ਼ ਦਾ ਸਾਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਹੋਵੇਗਾ। ਲੋੜ ਅਨੁਸਾਰ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਅਪਣਾ ਰਹਿਣ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਆਪ ਕਰਨਾ ਪਵੇਗਾ।

ਇਸ ਸਾਰੇ ਸਮਾਗਮ ਦਾ ਸਿਧਾ ਪ੍ਰਸਾਰਣ www.akj.org ਤੇ ਲਾਈਵ ਚਲੇਗਾ।

ਸਹਿਯੋਗੀ : ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ, ਸੰਜੋਲੀ, ਸ਼ਿਮਲਾ

ਦਾਸਰੇ - ਅਖੰਡ ਕੀਰਤਨੀ ਜੱਥਾ (ਰਜਿ.), ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ

9814300245, 7528900045, 8708958920, 9988202622, 9646117772

॥ ਸ਼੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਜੀ ਸਹਾਇ ॥

ਕੇਦੰਰੀ ਸਾਲਾਨਾ ਅਖੰਡ ਕੀਰਤਨ ਸਮਾਗਾਮ

ਅੰਬਾਲਾ ਛਾਉਣੀ

ਮਿਤੀ12,13,14 ਅਤੇ 15 ਅਗਸਤ 2023

ਹਰ ਸਾਲ ਦੀ ਤਰਾਂ ਇਸ ਵਾਰ ਵੀ 1947 ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਮੂਹ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਕੇਦੰਰੀ ਸਲਾਨਾ ਅਖੰਡ ਕੀਰਤਨ ਸਮਾਗਾਮ ਗੁਰੂਦਵਾਰਾ ਗੋਬਿੰਦ ਨਗਰ ਅਬੰਾਲਾ ਛਾਉਣੀ ਵਿਖੇ ਮਨਾਏ ਜਾ ਰਹੇ ਨੇ। ਜਿਸ ਵਿਚ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਦੇਸਾਂ ਤੋ ਗੁਰੂ ਕੇ ਕੀਰਤਨੀਏ ਆਪ ਸਬ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਕੀ ਬਾਣੀ ਕੀਰਤਨ ਨਾਲ ਨਿਹਾਲ ਕਰਣਗੇ। ਆਪ ਸਬ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਸਹਿਤ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇਣ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾਲਤਾ ਕਰਨੀ ਜੀ

ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ

ਮਿਤੀ 12 ਅਗਸਤ ਦਿਨ ਸ਼ਨੀਵਾਰ 2023

ਅਰੰਭ ਸ੍ਰੀ ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਕੀਰਤਨ ਸਵੇਰੇ 6:00 ਵਜੇ
ਅਤੇ ਅਰੰਭ ਸ੍ਰੀ ਅਖੰਡ ਪਾਠ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਸਵੇਰੇ 7:30 ਵਜੇ

ਸ਼ਾਮ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਚੌਕੀ ਅਰੰਭ 5:30 ਤੋ ਰਾਤ 10:00 ਵਜੇ ਤਕ
ਗੁ : ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਸਾਹਿਬ ਜੀ (ਪੰਜੋਖੜਾ ਸਾਹਿਬ)

ਮਿਤੀ 13 ਅਗਸਤ ਦਿਨ ਐਤਵਾਰ 2023

ਦਿਨਸ ਸਹੇਲਾ ਕੀਰਤਨ ਸਵੇਰੇ 7:00 ਵਜੇ ਤੋ ਦੁਪਿਹਰ 2:00 ਵਜੇ
ਗੁ : ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਹਰਗੋਲਾਲ ਰੋਡ (ਅੰ ਛਾਉਣੀ)

ਸ਼ਾਮ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਚੌਕੀ ਅਰੰਭ 5:30 ਤੋ ਰਾਤ 10:00 ਵਜੇ ਤਕ
ਪਾਰਕਿੰਗ ਗੁ: ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਗੋਬਿੰਦ ਨਗਰ (ਅੰ ਛਾਉਣੀ)

ਮਿਤੀ 14 ਅਗਸਤ ਦਿਨ ਸੋਮਵਾਰ 2023

ਭੋਗ ਸ੍ਰੀ ਅਖੰਡ ਪਾਠ ਸਾਹਿਬ ਸਵੇਰੇ 6:00 ਵਜੇ ਉਪਰੰਤ ਕੀਰਤਨ ਦੁਪਿਹਰ 3:00 ਵਜੇ ਤਕ (ਗੁ: ਗੋਬਿੰਦ ਨਗਰ ਅੰ ਛਾਉਣੀ)

ਰੈਣਿ ਸਬਾਈ ਕੀਰਤਨ
ਅਰੰਭ ਸ਼ਾਮ 6:00 ਤੋ
ਅਗਲੀ ਸਵੇਰ 4:30 ਤਕ

Live
AKJ.ORG LIVE

ਅਮ੍ਰਿਤ ਸੰਚਾਰ
14/06/2023 ਸ਼ਾਮ 6:00 ਵਜੇ
ਗੁ: ਗੋਬਿੰਦ ਨਗਰ

ਰਿਹਾਇਸ਼ ਅਤੇ ਲੰਗਰ ਦਾ ਸਾਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਗੁ: ਗੋਬਿੰਦ ਨਗਰ ਅੰ ਛਾਉਣੀ ਵਿਖੇ ਹੋਵੇਗਾ ਜੀ॥

ਸਮਾਗਮ ਦੇ ਸੰਬਧ ਵਿਚ 1 ਜੁਲਾਈ 2023 ਤੋ 11 ਅਗਸਤ ਤਕ ਹਰ ਰੋਜ ਸ਼ਾਮ ਦੇ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਲੜੀ ਦਾ ਸਿਧਾ ਪ੍ਰਸਾਰਨ ਅਕਾਲ ਸਹਾਇ ਗੁਰਬਾਣੀ Youtube ਤੇ ਲਾਇਵ ਹੋਵੇਗਾ ਜੀ।

ਦਾਸਰੇ :- ਅਖੰਡ ਕੀਰਤਨੀ ਜਥਾ ਅੰ ਛਾਉਣੀ । ਫੋਨ ਨੰ: 94160-94103, 99960-05956
ਸਹਿਯੋਗੀ :- ਪ੍ਰਧਾਨ ਗੁ: ਗੋਬਿੰਦ ਨਗਰ ਅਬੰਾਲਾ ਛਾਉਣੀ ਓਤੇ ਸਮੂਹ ਪ੍ਰਬੰਕ ਕਮੇਟੀ(9416023303)

ਹਰਿ ਕੀਰਤਿ ਸਾਧਸੰਗਤਿ ਹੈ ਸਿਰਿ ਕਰਮਨ ਕੈ ਕਰਮਾ ॥

ਸਾਲਾਨਾ ਅਖੰਡ ਕੀਰਤਨ ਸਮਾਗਮ ਕੁਮਾਰਹੱਟੀ ਮਿਤੀ 16.06.2023 ਤੋਂ 18.06.2023 ਤਕ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਤਪੋਵਨ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਟਰੱਸਟ, ਕੁਮਾਰਹੱਟੀ ਵਿਖੇ ਅਖੰਡ ਕੀਰਤਨੀ ਜੱਥਾ (ਰਜਿ.) ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਵੱਲੋਂ ਮਨਾਇਆ ਗਿਆ। ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਹੁੰਮ-ਹੁੰਮਾ ਕੇ ਕੀਰਤਨ ਦੀਆਂ ਹਾਜਰੀਆਂ ਭਰੀਆਂ ਤੇ ਹਰਜਸ ਦੇ ਲਾਹੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੇ। ਇਸ ਅਵਸਰ ਤੇ ਕੀਰਤਨੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਕੀਰਤਨ ਰਾਹੀਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਨਿਹਾਲ ਕੀਤਾ ਤੇ ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਕੀਰਤਨ ਦੇ ਰੰਗ ਮਾਣ ਕੇ ਅਪਣਾ ਜੀਵਨ ਸਫਲ ਕੀਤਾ।

Registered with the Registrar
of News Papers of India
Regd. No. R-70727/99

ATAM RANG

July - 2023

Postal Regd. No.
CHDG/0025/2021-23

ਜੀਵਤ ਪੇਖੇ ਜਿਨੀ ਹਰਿ ਹਰਿ ਧਿਆਇਆ ॥
ਸਾਧਸੰਗਿ ਤਿਨੀ ਦਰਸਨੁ ਪਾਇਆ ।॥

Design & Print: Jai Offset Printers 0172-4616905

ਸਾਲਾਨਾ ਅਖੰਡ ਕੀਰਤਨ ਸਮਾਗਮ ਕੁਮਾਰਹੱਟੀ ਮਿਤੀ 16.06.2023 ਤੋਂ 18.06.2023 ਤਕ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਤਪੋਵਨ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਟਰੱਸਟ, ਕੁਮਾਰਹੱਟੀ ਵਿਖੇ ਅਖੰਡ ਕੀਰਤਨੀ ਜੱਥਾ (ਰਜਿ.) ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਵੱਲੋਂ ਮਨਾਇਆ ਗਿਆ। ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਹੁੰਮ-ਹੁੰਮਾ ਕੇ ਕੀਰਤਨ ਦੀਆਂ ਹਾਜਰੀਆਂ ਭਰੀਆਂ ਤੇ ਹਰਜਸ ਦੇ ਲਾਹੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੇ। ਇਸ ਅਵਸਰ ਤੇ ਕੀਰਤਨੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਕੀਰਤਨ ਰਾਹੀਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਨਿਹਾਲ ਕੀਤਾ ਤੇ ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਕੀਰਤਨ ਦੇ ਰੰਗ ਮਾਣ ਕੇ ਅਪਣਾ ਜੀਵਨ ਸਫਲ ਕੀਤਾ।